

70

treatises and
documents

Journal of Ethnic Studies

razprave in
gradivo

Revija za narodnostna vprašanja

July 2013

Treatises and Documents, Journal of Ethnic Studies

Razprave in gradivo, Revija za narodnostna vprašanja

ISSN 0354-0286 (Print / Tiskana izdaja)
ISSN 1854-5181 (On-line edition / Elektronska izdaja)

UDC-UDK 323.15.342.4 (058)

Editor-in-Chief / Odgovorni urednik
Boris Jesih

Editors / Urednici
Sonja Kurinčič Mikuž, Emma Lantschner

Editorial Board / Uredniški odbor

Benjamin Barber (The Graduate Center, The City University of New York, USA), **Sara Brezigar** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija), **Milan Bufon** (Slovenski raziskovalni inštitut, Italija, in Univerza na Primorskem, Slovenija), **Sean Byrne** (University of Manitoba, Canada), **Jadranka Čačić-Kumpes** (Univerza u Zadru, Hrvatska), **Fernand de Varennes** (University of Beijing, China), **Vojin Dimitrijević** (Beogradski centar za ljudska prava, Srbija), **Rainer Hofmann** (University of Frankfurt, Germany), **Boris Jesih** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija), **Barbara Kejžar** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija), **Will Kymlicka** (Queen's University, Canada), **Avguštin Malle** (Slovenski znanstveni inštitut, Avstrija), **Joseph Marko** (University of Graz, Austria, and European Academy Bozen, Italy), **Francesco Palermo** (University of Verona and European Academy Bozen, Italy), **Srdja Pavlović** (University of Alberta, Canada), **Tom Priestly** (University of Alberta, Canada), **Albert Reiterer** (University of Vienna, Austria), **Petra Roter** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Sherrill Stroschein** (University College London, U.K.), **Patrick Thornberry** (Keele University and Oxford University, U.K.), **Vladimir Wakounig** (University of Klagenfurt, Austria), **Colin Williams** (Cardiff University, U.K.), **Jernej Zupančič** (Univerza v Ljubljani, Slovenija), **Mitja Žagar** (Inštitut za narodnostna vprašanja, Slovenija).

Technical Board / Tehnični odbor
Romana Bešter, Mojca Medvešek

Translations, proofreading / Prevodi, lektoriranje
Meta Gostinčar Cerar (angleški prevodi)
Irena Destovnik (lektoriranje)

Cover design / Oblikovanje naslovnice
punktone.it

Desktop publishing / Prelom
D-design

Printed by / Tiskarna
Demat d.o.o.

Number of Copies printed / Naklada
250

Published by / Založil in izdal
© Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies
Legal representative / Predstavnik: Sonja Novak-Lukanovič

Contacts / Kontakti
e-mail: editortd@guest.arnes.si
Inštitut za narodnostna vprašanja, Erjavčeva 26, 1000 Ljubljana, Slovenia,
tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25 10 964, http://www.inv.si

The journal is included in / Revija je vključena v
CSA Sociological Abstracts, CSA Worldwide Political Science Abstract, International Political Science Abstracts (IPSA), FRANCIS, IBZ, IBSS.

Disclaimer / Pojasnilo
'The published articles express authors' viewpoints. / Objavljeni prispevki izražajo stališča avtorjev.

Annual Subscription / Letna naročnina
Institutions 48 €, individuals 36 €, students 24 €. Price of single issue 18 €, students 9 €. / Za ustanove 48 €, za individualne naročnike 36 €, za študente 24 €. Cena posamezne številke 18 €, za študente 9 €.

Co-financed by The Public Agency for Books of the Republic of Slovenia. / Revijo sofinancira Javna agencija za knjigo Republike Slovenije.

The Journal was published as follows / Revijo smo izdajali
1960-1986: Razprave in gradivo (Treatises and Documents) ISSN 0034-0251;
1987-1989: Revija za narodnostna vprašanja – Razprave in gradivo
(Journal of Ethnic Studies - Treatises and Documents) ISSN 0353-2720;
1990-2010: Razprave in gradivo: Revija za narodnostna vprašanja
(Treatises and Documents: Journal of Ethnic Studies) ISSN 0354-0286.

Table of contents / Kazalo

IN MEMORIAM / V SPOMIN

- 5 Jernej Zupančič**
Profesor Vladimir Klemenčič (1926 – 2013)

ARTICLES / ČLANKI

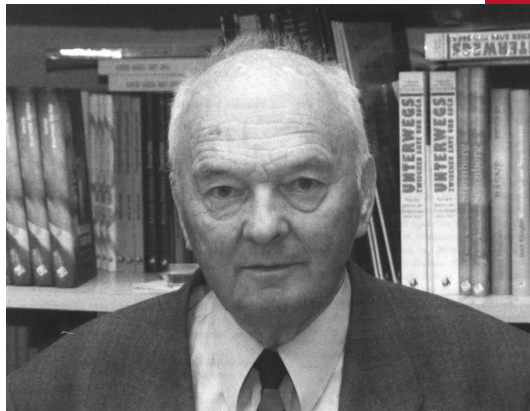
- 9 Danijel Grafenauer, Katalin Munda Hirnők**
Vloga tiskanih medijev pri prikazovanju slovenskih narodnih manjšin
The Role of Printed Media in the Presentation of the Slovene National Minorities
- 31 Brigitte Entner**
Zwischen Erinnern und Vergessen - Ein Dorf und seine widerständige Vergangenheit
Between Remembrance and Oblivion – a Village and Its Resistance Past
Med spominjanjem in pozabo – Neka vas in njena odporniška preteklost
- 45 Daniel Wutti**
Transgeneracijski prenosi v družinah koroških Slovencev
Transgenerational Transmissions in Carinthian Slovene Families
- 55 Štefka Vayti**
»Ti morš ja sam gledat, da se vključiš!« Participacija mladih Slovenk in Slovencev na dvojezičnem avstrijskem Koroškem
»It's Up to You to Join a Slovene Association!« Participation of Young Slovenes in Bilingual Carinthia, Austria
- 73 Simona Zavratnik**
»Sosedje in tujci: (globalne) migracije in nezaželene družbene manjšine«
»The Neighbours and Strangers: (Global) Migration and Undesirable Social Minorities«

Jernej Zupančič

Profesor Vladimir Klemenčič (1926–2013)*

Zbrani v čast in spomin preminulemu kolegu, cenjenemu učitelju in vzorniku, zaslužnemu profesorju Filozofske fakultete, ambasadorju RS v znanosti, dr. Vladimirju Klemenčiču, želimo v mislih prehoditi njegove bistvene življenjske in delovne korake. Življenje = geografija! je ob nekem njegovem jubileju zapisal kolega Gosar in s tem jedrnat poudaril tesno povezanost njegovega opusa z geografsko vedo. Tej je posvetil vse življenje, saj je več kot petdeset let aktivno vplival na miselne tokove slovenske in tudi evropske geografije pa tudi etničnih študij. Zbrani smo v čast človeku, ki je nedvomno premogel izjemen raziskovalni in pedagoški eros in je bistveno zaznamoval prostor in čas svojega obstoja ter delovanja.

Življenje mu je začelo teči leta 1926 v Ljubljani, mladost pa je preživel v Kamniku. Med drugo svetovno vojno je proti svoji volji postal nemški vojak, po svoji pa begunec, nato ujetnik in končno povratnik. Čeprav so burna leta in življenjsko nevarne situacije pustile sledi, se ni dal. Vpisal se je na študij geografije, zgodovine in etnologije na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je leta 1951 diplomiral. Nato se je raziskovalno vrnil na kamniško-bistriško ravnino. Študija o preobrazbi Podgorja je postala »klasika« za mnoge generacije študentov. Že zelo hitro, še pred obranitvijo doktorske disertacije leta 1959, ga je pot zanesla na Koroško, s katero je ostal osebno – družinsko, znanstveno in strokovno povezan. S to regijo in z manjšinsko tematiko je tudi končal svoj več kot polstoletni delovni opus – tri obsežne monografije, ki sta jih pripravila skupaj s sinom Matjažem, zgodovinarjem; te monografije so dale tudi piko na i vedenju in razgledu o koroško-slovenski tematiki. Prav »koroška« pota so bila pomemben mejnik tudi v znanstvenoraziskovalnem opusu, saj so geografizirala teme – konkretno manjšinsko – ki se jih je prej geografija le obrobno dotikala. To je bila – poleg že omenjene študije o Podgorju in disertacije o Brkinih (Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom) temelj ključne geografske veje, v kateri je bil na slovenskih tleh pravzaprav nestor: namreč socialne geografije. V to geografsko panogo je vstopil v času njene največje kulminacije v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je v tesnem sodelovanju, a z zelo avtonomnimi pristopi s t. i. »Münchensko socialnogeograf-

* Govor na žalni seji 19. junija 2013 na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

sko šolo«, odpiral pota slovenski geografiji v mednarodno areno. Tu so se izrazili ne le njegov nemirni raziskovalni duh in življenjski optimizem, temveč predvsem drznost in inovativnost. Ni bilo lahko, saj se je (podobno tudi v svetu) za vsaj dve desetletji podal v precej zagrizeno diskusijo o geografiji kot vedi. Imam občutek, da ga je to bolj podžigalo kot oviralo, čeprav je doživel – tudi v tej hiši – manj prijetne trenutke. Z neverjetno energijo je – včasih prav uporniško – jadral v nove miselne sfere geografske interpretacije stvarnosti, ki se je v dinamiki spreminjanja iz agrarne v industrijsko in pozneje v postindustrijsko družbo nizala pred nami. A to je znal plastično opredeliti, znanstveno postaviti in teoretično utemeljiti. Vse je bilo »geografsko«. Saj so znane najbolj pogoste besede: **proces in problem**. Obe namreč kažeta na bistvene razsežnosti njegovega znanstvenega dela: nenehen stik s terenom in uporabna naravnost. Predvsem pa to izraža njegovo stalno skrb za uporabnost in aktualnost svojega početja, lahko rečemo kar **Klemenčičeve socialnogeografske šole**, ki se je v veliki meri kalila prav na podrobnih proučevanjih na narodnostno mešanih območjih na Koroškem, v Prekmurju, na Tržaškem in drugod. Socialnogeografsko metodološko-teoretično izhodišče se je uresničevalo predvsem na treh ključnih področjih: **tematiki podeželja, tematiki manjšin in politični geografiji**. Vsa tri je videl povsem enotno: torej kot kompleksno stvarnost in predvsem kot velik raziskovalni izziv geografije kot vede. Metodologijo raziskovalnega dela je nenehno preizkušal empirično, s terenskim delom, ter jo nato dopolnjeval in nadgrajeval. Svoja prizadevanja je sproti prenašal na dve ravni: na raven mednarodnega sodelovanja ter na raven uporabnosti. Tako je bilo Podgorje pojem in delovišče, v prvi vrsti prostor demonstracije metode in teoretičnega premisleka k poznejšim študijam podeželja. Manjšine, očitno njegova velika raziskovalna ljubezen, so bile nadaljevanje in nadgradnja. S tem je bistveno prispeval k preobratu razmišljanja o manjšinskih usodah ter njihovem prostoru. Tu je bil velik borec, a tudi optimističen vizionar, kar je marsikomu, tudi iz manjšinskih vrst, dajalo poguma in raziskovalne vneme. Utiral je pota interdisciplinarnemu – torej tematskemu, pravzaprav »problemskemu« pristopu na področju **manjšinskih in etničnih študij**. Iz tega ter razprav o mejah in obmejnosti se je začela razvijati – prav po njegovi zaslugi – slovenska **politična geografija**.

Polnih 44 let dela na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je posvetil napredku geografske znanosti in stroke; bistveno je prispeval k njenemu razvoju, napredku, mednarodnemu uveljavljanju, prenosu v prakso in uspešnemu posredovanju številnim generacijam diplomantov, magistrantov in doktorandov. Trideset let je vodil katedro za družbeno geografijo, dve desetletji je bil direktor Inštituta za geografijo, ki ga je tudi soustanovil, dve leti pa vršilec dolžnosti direktorja Inštituta za narodnostna vprašanja. S to ustanovo je dolga leta sodeloval. Bil je med soustanovitelji Slovenskega raziskovalnega inštituta v Trstu, med prizadevnimi tvorci in oblikovalci Koroških kulturnih dni, zasnoval je mladinske raziskovalne tabore v Prekmurju in jih petnajst let tudi vodil. Zasnoval je revijo *Geographica Slovenica*, organiziral mednarodna znanstvena srečanja in se jih

pogosto udeleževal. Seveda je nastopal tudi kot svetovalec in recenzent domačih in tujih, zlasti avstrijskih in nemških avtorjev in projektov pa tudi habilitacijskih postopkov. Mednarodno uveljavljanje slovenske geografske stroke ter sodelovanje s tujimi univerzami sta ga še tesneje zavezala k številnim stikom: postal je dopisni član Südosteuropa Gesellschaft, München (1972), dopisni član Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover (1988), Dopisni član Münchenskega geografskega društva, član Internationale Städteforums, Gradec (1989), član uredniških odborov strokovnih in znanstvenih časopisov. Postal je častni član makedonskega, srbskega, italijanskega, poljskega in nemškega geografskega društva. Za zasluge na različnih področjih je bil večkrat odlikovan: prejel je več kot 25 pohval, plaket, priznanj in nagrad. Naj omenim le nekatere najvidnejše: leta 1982 Red dela z zlatim vencem, leta 1987 odlikovanje Red zaslug za narod s srebrnimi žarki, leta 1992 priznanje Ambasador Republike Slovenije v znanosti, leta 1995 Zlato plaketo Univerze v Ljubljani, leta 1996 Nagrado Republike Slovenije na področju šolstva in Srebrni častni znak svobode Republike Slovenije, leta 1998 pa naziv »zaslužni profesor«. Leta 2004 je prejel Tischlerjevo nagrado in leta 2010 – zadnje, skupaj s sinom Matjažem – Zoisovo priznanje.

In končno moramo ob tem kratkem preletu opomniti tudi na njegov človeški lik. Pred nami zaživi podoba neutrudnega učitelja, mentorja in raziskovalca, ki je mnogim med nami omogočil pot v (geografski) svet. Znal je navdušiti, spodbujati in bodriti, a tudi očetovsko razumeti napake in nedoslednosti. Predvsem pa se je znal veseliti naših dosežkov. Znal je priznati, pohvaliti, videti moč in priložnosti geografije kot vede. To zmore velik učitelj. O vsem je bil na tekočem tudi še dolgo potem, ko je kot upokojenec rad prihajal na malodane vse prireditve in srečanja. Ob tem je ostajal dostopen in preprost, nič akademsko vzvišen. Kdor je hotel, se je ob njegovih diskusijah lahko brusil in pilil ter postajal kritično razmišljujoč in samozavesten znanstvenik. Tega humanistično naravnega svetovljana in intelektualca širokih obzorij je krasila še ena lastnost: večni optimizem, ki mu je bil prav tako lasten kakor vztrajnost, marljivost in pronicljivost. Do konca!

Za dolgim, marljivim življenjem so ostale bogate sledi. Mnoge so zapisane in so že postale dediščina slovenske geografije. V Klemenčičevem duhu pa nam ostaja optimističen pogled na geografijo, na prostor in čas, v katerem smo sami predvsem snovalci. Naj bo njegov delovni zagon tudi popotnica slovenske geografije.

Danijel Grafenauer, Katalin Munda Hirnök

Vloga tiskanih medijev pri prikazovanju slovenskih narodnih manjšin¹

Izvleček

Zastopanost in podoba manjšin v množičnih medijih sta med pomembnejšimi vprašanji pri uveljavljanju koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora in v današnjih večetničnih družbah nasploh. Dejstvo je, da množični mediji posredujejo nacionalne simbole in krepijo etnično identifikacijo. V slovenskem medijskem prostoru ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih oz. narodnih manjšin. Medijska pozornost se nanaša predvsem na politične probleme, napetosti in konflikte ter na tiste dogodke in posameznike, ki imajo zaradi večjega socialnega in kulturnega kapitala ter virov tudi večje možnosti uspešnega subvencioniranja informacij za množične medije. Dogodki v zamejski kulturi, gospodarstvu in športu so v osrednjih slovenskih medijih veliko manj prisotni. Opazno je, da kljub novim tehnološkim možnostim (npr. spletnih medijev) te niso izkoriščene v tolikšni meri, kot bi lahko bile. Pretočnost informacij med zamejstvom in osrednjo Slovenijo se je v zadnjih letih delno izboljšala, vidna je v poročanju RTVS, nekaterih drugih medijev in posameznikov.

Ključne besede: mediji, manjšine, čezmejno medijsko komuniciranje, skupni slovenski kulturni prostor

The Role of Printed Media in the Presentation of the Slovene National Minorities

Abstract

The presence and image of minorities in mass media are amongst the key issues relating to the promotion of the concept of the common Slovenian cultural territory and to present-day multiethnic societies in general. It is an established fact that mass media convey national symbols and promote ethnic identification. There is no typical media image of ethnic or national minorities in the Slovenian media territory. The attention of media is mostly focused on political problems, tensions and conflicts, as well as on events and individuals, who – due to their greater social and cultural capital – are more successful in subsidizing information for mass media. Events taking place in across-the-border culture, economy and sports are considerably less present in the main Slovene media. It is evident that such news are not fully used despite new technological options (of website media e.g.). The flow of information between neighbouring states and central Slovenia has partly improved over the recent years and is reflected in the reporting of RTVS, some other media and individuals.

Keywords: media, minorities, across-the-border media communication, common Slovene cultural space

Correspondence address for authors: Danijel Grafenauer, Katalin Munda Hirnök,
Inštitut za narodnostna vprašanja / Institute for Ethnic Studies, Erjavčeva 26, SI-1000 Ljubljana.
E-mail: danijel.grafenauer@inv.si, danijel.grafenauer@siol.net, katalin.hirnok@guest.arnes.si

1. Uvod

Izhodišče raziskave je bilo usmerjeno v preučevanje krepitve skupnega slovenskega kulturnega prostora,² ki vključuje Republiko Slovenijo in poselitveno območje avtohtonih slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah (Italiji, Avstriji, Madžarski), na področju medijev. Rezultati analize pomena in vloge medijev v procesu upravljanja kulturnega pluralizma ter v odnosu do narodnomanjšinske tematike naj bi prispevali k odpravi ovir za uspešno integracijo obmejnega prostora (premoščanje kulturnih, jezikovnih, zgodovinskih in družbenih ovir). Iskali smo odgovore na vprašanje o »(ne)propustnosti skupnega slovenskega medijskega prostora ob (ne)vključevanju zamejskega medijskega prostora«. Predmet raziskave sta bila vsebina in način poročanja slovenskih osrednjih medijev o dogajanju znotraj narodnih skupnosti Slovencev v Italiji, Avstriji in na Madžarskem ter poročanje manjšinskih medijev o Sloveniji. Odgovoriti smo želeli na prisotne kritike nezadostnega poročanja medijev iz Slovenije glede spremljanja narodnih skupnosti v sosednjih državah, ugotoviti vsebino in strukturiranost poročanja manjšinskih in osrednjih slovenskih medijev ter raziskati »dostopnost« medijev iz »matične domovine« v luči krepitve čezmejnih komunikacijskih tokov. Nadalje smo iskali odgovore na vprašanje, kako zagotoviti kakovostno in celovito informacijo o položaju manjšin v Sloveniji v trenutni medijski krajini (vloga matičnih in manjšinskih medijev), ter želeli podati določene predloge glede ukrepov, ki bi v skupnem slovenskem medijskem prostoru zagotovili izboljšanje možnosti za integracijo narodnih skupnosti.

2. Metodologija

Uporabili smo nabor raziskovalnih orodij, ki je zajemal kombinacijo analitičnih in sistematičnih delovnih korakov in metod, od kvantitativne in kvalitativne analize medijskih vsebin, raziskovalnega terenskega dela do izvedbe polstrukturiranih globinskih intervjujev. Želeli smo, da bi raziskava imela tudi aplikativno vrednost, ki bi pomagala izvajalcem medijskih politik pri uveljavljanju skupnega slovenskega medijskega prostora.

Analiza je poskušala na interdisciplinaren način odgovoriti na trditve nekaterih dosegljivih raziskav oz. njihovih izsledkov o manjšinskih temah v osrednjih slovenskih in nekaterih manjšinskih medijih (prim. Beltram 1986; Susič 1986; Busch 1999; Munda Hirnök 2001; Makarovič in Rončević 2006; Bufon 2008, 73–85; Bašić Hrvatinić 2008–2009; Sekloča 2009; Medvešek 2009 in 2012; Pušnik 2011, 243–275, itd.); te raziskave poročajo o objavljanju predvsem subvencioniranih informacij in ob tem o pomanjkanju kritičnega in analitičnega diskurza, o medijskem obravnavanju predvsem konfliktnih tem, ki pa ne vsebujejo vsebinske in zgodovinske analize obravnavanih dogodkov. Svetla izjema naj bi bili nekateri komentarji. Medijska analiza je nekatere naštetе ugotovitve ovrednotila

kvantitativno (z metodo kodiranja besedil)³ in kvalitativno (s tekstualno analizo besedil). Raziskovalci smo medijske komunikacijske tokove in percepcijo manjšine spremljali na primeru izbranih dogodkov slovenskih narodnih skupnosti v Italiji, Avstriji in na Madžarskem (vse v časovnem razponu 15 dni pred datumom dogodka in 15 dni po njem):

- 1) ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo, 2004 (16. 4.–15. 5. 2004);
- 2) ob 50-letnici podpisa Avstrijske državne pogodbe (dalje: ADP), 2005 (1. 5. 2005–31. 5. 2005);
- 3) ob vstopu Slovenije v šengensko območje, 2007 (6. 12. 2007–6. 1. 2008);
- 4) ob perečih problemih delovanja Slovenskega stalnega gledališča v Trstu (dalje: SSG), 2009 (15. 9. 2009–15. 10. 2009);
- 5) in ob premestitvi slovenskega duhovnika (Ferenc Merkli)⁴ iz Porabja, 2010 (16. 7.–15. 8. 2010).

Z izbiro zgoraj navedenih medijskih dogodkovnih markerjev smo analizirali prisotnost zamejskega prostora v slovenskih medijih z vidika njihovega prispevka k prepoznavnosti zamejstva kakor tudi dela skupnega slovenskega kulturnega prostora. Analiza je zajela tiskane in spletne medije. Poseben poudarek je bil namenjen zlasti tisku, ki velja za najvplivnejše in najbolj celovito sredstvo vpliva na družbeno, politično in medijsko profiliranje medijskih občinstev in javnosti (Sekloča 2008). Poudarek v smislu obsega je bil na analizi najvplivnejših tiskanih medijev časniškega formata. Za preostale medije je bil opravljen žanrski izbor. Izbrali smo naslednje tiskane medije: *Dnevnik* (Ljubljana), *Primorske novice* (Koper), *Primorski dnevnik* (Trst), *Večer* (Maribor), *Delo* (Ljubljana), *Porabje* (Monošter), *Novice* (Celovec), *Nedeljo* (Celovec).⁵ Ob teh smo pregledali še nekatere spletne medije. Opravljena je bila kvantitativna analiza besedil oziroma prispevkov (klasifikacija po žanrih, po temah, ipd.). Nato sta v drugi fazi sledili tekstualna analiza besedilnih prvin in njihova sistemizacija za potrebe statističnih izračunov in kvalitativnih ocen. Pri izvedbi poglobljenih polstrukturiranih intervjujev smo pritegnili vzorec predstavnikov različnih družbenih sektorjev. Kot naslednja faza je bila organizirana okrogla miza, kjer so novinarji iz zamejstva in nekaterih osrednjih slovenskih medijev predstavili in soočili poglede (Kotnik idr. 2012, 162–178). Sledila je diseminacija rezultatov na mednarodni konferenci (Grafenauer, D. in Munda Hirnök, K. 2012, 130–132).

Z metodo analize besedil, s katero lahko sklepamo predvsem na uredniško politiko medijev in procese produkcije novic, raziskava ponudi vpogled v tri med seboj povezane dimenzije javnega komuniciranja, katerega tematike se ob petih dogodkih navezujejo na slovenske manjšine v naštetih treh sosednjih državah. Hipoteza tega dela raziskave je bila, da v vseh treh dimenzijah nastopajo razlike med slovenskimi in manjšinskimi mediji, zaradi česar je težko govoriti o dejanskem obstoju ene čezmejne javne sfere, ki jo vzpostavljajo slovenski in manjšinski mediji. Prva dimenzija pokriva naslovnike javnega mnenja oziroma tiste, ki jih mediji predstavljajo kot povzročitelja sprememb v družbi. Druga dimenzija prvi

doda vpogled v odprtost medijev in analizira vire informacij, z drugimi besedami, pokaže, kdo ima dostop do medijev in posledično do javne sfere. Tretja dimenzija pa prvima dvema doda vpogled v dnevne rede manjšinskih in slovenskih medijev. Rezultati zaokrožijo analizo v smeri primerljivosti in podobnosti v vseh treh dimenzijah, obenem pa osvetlijo ključna področja, na katerih bi bilo treba na obeh straneh meje vpeljati spremembe v smeri večje odprtosti medijskega prostora. V vseh treh dimenzijah, torej pri naslovniku javnosti in definiranju tistih, ki povzročajo družbene spremembe, vprašanju vključevanja akterjev in virov novic ter dnevnih redih medijev, nastopajo statistične razlike med manjšinskimi in slovenskimi mediji. Ali in zakaj je slovenski medijski prostor zaprt za manjšinske tematike, je vprašanje, ki na obeh straneh meje sega tako na področje manjšinske in večinske politike kot na področje kulture in ekonomije (Kotnik idr. 2012).

V pričujoči analizi zaradi prostorske omejenosti povzemamo del raziskave – analize medijev.

3. Uvod v analizo medijskih vsebin

V okviru manjšinskega vprašanja je treba nameniti posebno pozornost kulturi, jeziku, vzgoji, izobraževanju, čezmejnemu sodelovanju ter na novo opredeliti vlogo medijev kot enega med pomembnimi dejavniki pri ohranjanju identitete in jezika slovenskih manjšin v sosednjih državah. V mešanih etničnih prostorih sosednjih držav imajo mediji pomembno vlogo, saj odločilno vplivajo na razvoj in obstoj manjšinskega jezika ter posledično narodnostne manjšine kot take (Munda Hirnök 1998, 102).

Področje medijev v konceptu skupnega slovenskega kulturnega prostora se sooča z novimi razvojnimi izzivi za njegovo uveljavitev. Mediji v Sloveniji morajo v odnosu do manjšin uveljaviti pozitivno naravnani koncept, v katerem imajo manjšine vlogo spodbujanja medsebojnega sodelovanja in ga ne ovirajo (Mulec 2010, 1).

Zastopanost in podoba manjšin v množičnih medijih sta med pomembnejšimi vprašanji v današnjih večetničnih družbah (Makarovič in Rončević 2006, 45–46). Osrednje vloge manjšinskih medijev so prenašanje in posredovanje nacionalnih simbolov ter krepitev etnične identifikacije kot osnove enotnemu slovenskemu kulturnemu prostoru. Manjšinski mediji do neke mere zagotavljajo, da se kulturna tradicija manjšinskih skupnosti ne bo ohranjala le na folklorni ravni ter da se bo jezik manjšine razvijal (Beltram idr. 1988, 12–15). Z različnimi ukrepi (tudi in predvsem preko medijev) je treba slovenskemu jeziku dodeliti širšo družbeno vlogo.

Prisotnost slovenskih avtohtonih manjšin v slovenskih medijih je v nekaterih primerih posledica predvsem konfrontacije manjšine z večino ali preprirov znotraj manjšine same. Osrednji slovenski mediji v mnogih primerih prispevajo k folklorizaciji podajanja novic iz zamejskega prostora ter tako ne izpolnjujejo vloge, ki

naj bi jo imeli kot mediji matičnega naroda. Premalo je poudarka na posredovanju številnih »pozitivnih« novic ter dosežkov na različnih področjih življenja slovenskih manjšin v sosednjih državah. Na to, da osrednji slovenski mediji pokrivajo zamejstvo kot ločene življenjske prostore, ki imajo le še »dotikalniško, brezvsebinsko razmerje do kolektivnega slovenskega izkustva«, opozarja Debeljak (2003, 490).

Zastavlja se vprašanje kakovosti slovenskih zamejskih medijev in njihovih učinkov na integracijo skupnega slovenskega medijskega prostora. Raziskave ugotavljajo, da slovenski manjšinski mediji v sosednjih državah ne zagotavljajo kakovostne in moderne medijske oskrbe v maternem jeziku ter »dosežejo« oz. nagovarjajo le manjši del narodnostne skupnosti (Kogoj 1997, 21–22 in 209–210). Medtem ko velja to za Koroško in Porabje, je situacija v Italiji nekoliko drugačna. Glede na to, da so vidnejši slovenski mediji v sosednjih državah profesionalno urejeni in je njihov status zakonsko bolj ali manj jasen, je potrebno, da Slovenija aktivneje pristopi k programski, organizacijski in vsebinski prenovi nekaterih zamejskih medijev ter s tem doseže racionalnejšo finančno konstrukcijo in višjo kakovost. Delno se to že uresničuje na primeru nekaterih zamejskih medijev (npr. *Novice*).

Glede na zapisano velja, da Slovenija z iskanjem strategij išče nove poti in možnosti preživetja slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah, kar je legitimen cilj vsake matične države. Izhodišče je preseganje t. i. brambovstva in mešanice karitativnosti v odnosu med slovensko državo in slovenskimi manjšinami v sosednjih državah (Komac 2002, 594).

Različne uredniške politike zamejskih medijev določajo in generirajo vprašanje o aktivističnem novinarskem pristopu pri podajanju informacij. Ali novinar poroča kot pripadnik narodnostne skupnosti ali kot »nezainteresiran« strokovnjak svojega poklica? (Silverstone in Georgiou 2005, 437).

Pomembni vlogi medijev sta socializacija in ustvarjanje tolerantnega pluralnega okolja. Še zlasti manjšinski mediji so tisti, ki lahko presegajo preživetni koncept »nacionalizacije zgodovine« in sovražne predstave o sosedih. Zelo nazoren je primer t. i. konsenzne skupine na Koroškem, ki s pomočjo medijev do neke mere spreminja »meje v glavah«, ki temeljijo na omenjenih idejah (Feldner in Sturm 2007).

Izpostavimo lahko dve pomembni nalogi zamejskih medijev: informiranje manjšine same ter informiranje drugih o manjšini. Pri elektronskih medijih, ki govorijo s sliko in z besedo, lahko gre za združevanje informacij v dveh jezikih (jeziku večine in jeziku manjšine).

Slovenci v zamejstvu imajo na voljo tako medije matičnega naroda kot svoje medije. Narodna skupnost lahko ohrani svoje specifične značilnosti (materni jezik, kulturo, skupinsko pripadnost), če ima podporo medijev (lastnih in medijev iz matične države), ki tako opravljajo pomembno kulturno poslanstvo razvijanja jezika in vrednotenja lastnih dosežkov. Treba je razvijati vse štiri vire posredovanja

informacij (časopis, radio, televizija in internet). Če kakšen izmed teh virov ne opravi svojega poslanstva, ima to negativne posledice v življenju manjšine (Munda Hirnök 1994/95, 25, 31).

Problemi manjšinskih medijev so finančne (nezadostno financiranje s strani države, v kateri manjšina živi) in kadrovske narave, delno tudi njihova kakovost. Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu v odnosu do omenjenih medijev nastopa kot aktivni varuh medijskih pravic manjšine. Treba je omeniti, da Urad namenja obsežno finančno podporo manjšinskim medijem, izvaja pa tudi programsko in organizacijsko skrb za racionalno rabo denarja. Njegova cilja sta tudi udejaniti uredniško oziroma novinarsko neodvisnost od manjšinskih političnih organizacij in višja kakovost (Mulec 2010, 1).

Želje, pobude in zahteve civilne družbe ter politikov v Sloveniji po večji medijski pozornosti do Slovencev v zamejstvu in po svetu lahko spremljamo že od začetka devetdesetih let 20. stoletja. Največkrat je te pobude kot katalizator želja politike in civilne družbe medijem predstavila Komisija Državnega zbora RS za Slovencev v zamejstvu in po svetu (glej Mulec in Vrabec 2005). Glede medijskega poročanja o Slovencih v zamejstvu in po svetu so na omenjeni komisiji od leta 1997 večkrat razpravljali, zaključki pa so bili bolj ali manj enaki. Vrstili so se pozivi slovenskim medijem in politiki (RTVS, časopisnim hišam in Vladi RS), da naj v svoje medijsko poročanje v večji meri vključujejo poročanje o delu in življenju Slovencev v zamejstvu in po svetu. Vlada RS naj bi namenila več sredstev za tovrstne aktivnosti. Odgovorni na javni RTV Slovenija so ves čas opozarjali na pomanjkanje denarja za naštetе aktivnosti. Kljub temu pa so za poročanje o manjšinah našli določene človeške in materialne vire v reorganizaciji in raznih prilagoditvah (Bošnjak 2005). Na VI. vseslovenskem srečanju v DZ RS julija 2006,⁶ ki je bilo namenjeno pomenu manjšinskih medijev za narodne skupnosti Slovencev v sosednjih državah, je bil poudarjen dostop do medijev v maternem jeziku. Poudarjena je bila potreba po skupnem slovenskem medijskem prostoru in pretočnosti medijskih informacij med matično državo in zamejstvom (Brezigar 2006a).

Pogrešamo redno, kontinuirano poročanje o narodnih skupnostih v zamejstvu, za kar bi bili potrebni rezidenčni dopisniki v zamejskem prostoru, kot so jih v preteklosti že imeli RTV Slovenija in nekateri tiskani mediji (v Italiji in Avstriji). Problematiko sprejema signala RTV Slovenija v sosednjih državah (Valenčič 1996, 98–101) je Komisija DZ RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ves čas obravnavala in je sedaj razmeroma zadovoljivo rešena.

Med načini zagotavljanja programov v jezikih manjšin so tudi dvostranski meddržavni sporazumi. Dober primer je dogovor o izmenjavi programov med Švedsko in Finsko. Mogoče bi bilo tudi npr. sodelovanje dveh sosednjih držav s skupnim televizijskim ali radijskim programom, ki bi predvajal vsebine v dveh jezikih (primer Nemčije in Francije) (Žurej 2004, 92).

Predvsem tiskani mediji iz Slovenije slovenskih manjšin v sosednjih državah večinoma ne dosežejo. Razlogi so predvsem tehnični, administrativni, poštni in tržni. Toda, če bi jih tudi dosegli, verjetno slovenski mediji ne bi imeli ustrezne uredniške ponudbe, ki bi medij naredil zanimiv za slovenske bralce v sosednjih državah. Razen posameznikov, ki poklicno sledijo medijem iz Slovenije, slednje redko kdo prebira (Wieser 2004, 58). Slednje velja predvsem za Koroško in Porabje, medtem ko je situacija na Primorskem v določenih odtenkih drugačna. Med vzroki za omenjeno stanje lahko izpostavimo vsebino dnevnikov (ki praviloma ne vključujejo tem iz zamejstva oz. vključujejo tiste, ki so povezani z negativnim poročanjem o dogajanju v državi, kjer prebiva manjšina), zamudo pri dostavi, nove možnosti spremljanja medijev preko spleta, itd.

Na tem področju kljub določenim parcialnim izboljšavam ni celovite politike. Slovenija mora nameniti vprašanju skupnega medijskega prostora pozornost, saj je to vprašanje bistveno pri uveljavljanju skupnega kulturnega prostora ter ohranjanju slovenskega jezika tam, kjer je že stoletja v tradicionalni rabi (Brezigar 2006a).

Z novimi tehnološkimi izboljšavami in pridobitvami (predvsem svetovnim spletom) so nastopile drugačne razmere, ki jim je treba nameniti pozornost. Danes lahko pripadnik slovenske narodne skupnosti iz katere koli sosednje države, če le ima računalnik in dostop do spleta, kadar koli gleda RTV Slovenijo in od doma bere slovenske časnike (Sturm 2012).

Poseben problem so tudi naklade manjšinskih časopisov, ki so odvisne od števila pripadnikov, vitalnosti in organizacijske sposobnosti (kulturni in socialni kapital) slovenske narodne skupnosti v sosednjih državah. Na avstrijskem Koroškem imajo *Novice* in *Nedelja* naklado vsak po 3.000, na Madžarskem ima *Porabje* naklado okoli 1.000 izvodov, kar absolutno ni tržno zanimivo, še zlasti če vemo, da predvsem na Koroškem slovenski bralci niso neka kompaktna ciljna skupina, temveč so socialno, geografsko in demografsko precej heterogeni (Wieser 2004, 58). Podobno, sicer z manjšimi odkloni, je tudi v Porabju. Drugačna je situacija na Primorskem, kjer ima *Primorski dnevnik*, edini slovenski dnevnik med Slovenci v zamejstvu, naklado okoli 11.000 izvodov in širšo ciljno skupino v obmejnem prostoru.

4. Tekstualna analiza medijskih vsebin

V vzorec prispevkov so bili v raziskavi zajeti vsi članki, v katerih je omenjena slovenska manjšina (velja za slovenske medije), in v primeru manjšinskih časnikov vsi članki, povezani z določenim dogodkom. Vseh analiziranih člankov je bilo 290, od tega 115 prispevkov slovenskih časnikov in 175 prispevkov manjšinskih časnikov.

4.1 Tednik »Novice« (Celovec)⁷

Novice kot manjšinski tiskani medij slovenske narodne skupnosti na Koroškem natančno in kontinuirano poroča o dogodkih v zvezi z uresničitvijo ADP. Informacije so posredovane z gledišča narodne skupnosti, ki ji je tednik namenjen. Posredovanje novic je korektno in izčrpno, saj je manjšina neposredno prizadeta in zainteresirana za uresničitev člena 7 ADP. V določenih informacijah je mogoče zaslediti prizadetost avtorja kot člana narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem.

Vprašanje o neizpolnjevanju pravic iz ADP je konfliktno in je kot takšno v mediju tudi predstavljeno. Kot akterji nastopajo tako lokalni manjšinski politiki kot tudi koroški deželni politiki večinskega naroda. *Novice* deloma poročajo tudi o dogodkih v Sloveniji, vendar v zelo majhnem obsegu. Poročajo predvsem o dogodkih, ki so povezani ali imajo potencialni vpliv na slovensko narodno skupnost na Koroškem. Bralcem *Novic* so posredovane izjave slovenskih državnih politikov o ADP; te pa v tem konfliktu niso imele večje teže, saj je doslej pretehtalo mnenje avstrijskih sogovornikov, da je izvajanje ADP notranja zadeva Avstrije.

Novice poskušajo na poljuden, deloma strokoven način bralce seznaniti o zapletih okoli konference konsenza in uresničevanja ADP. Ob tem so objavili tudi prilogo o zgodovini nastajanja ADP z mnenji strokovnjakov iz Slovenije in Avstrije.

Novice posredujejo stališča lokalnih in državnih politikov v obeh državah pa tudi mnenje civilne družbe. Še posebej objavljajo stališča osrednjih političnih organizacij koroških Slovencev in kritična mnenja civilne družbe koroških Slovencev.

Razlika med poročanjem o ADP med *Novicami* in osrednjimi slovenskimi časniki je jasno razvidna in jo delno določa avtoviktimizacijski diskurz.

Ob vstopu Slovenije v EU so *Novice* poročale o slavi na mejnih prehodih, o raznih drugih kulturnih prireditvah (tudi športnih), zasledovale so idejo skupnega slovenskega kulturnega prostora. Informacije o pridružitvi so bile pozitivne. Poročali so o skupni izjavi SLOMAK-a,⁸ ki je od Slovenije pričakoval vizijo oblikovanja strateškega programa za slovenske skupnosti v sosednjih državah. Želeli so si tesnega in plodnega sodelovanja med pripadniki slovenskih manjšin in slovensko državo, vizijo naroda brez državnih meja. V središče pozornosti naj bi ponovno postavili pojem skupnega slovenskega prostora in mu dali pravo vsebino. V navedenem obdobju je tednik objavil tudi nekaj člankov z gospodarsko vsebino. Prav gospodarstvo naj bi zaradi vstopa novih držav in Slovenije dobilo še posebni zagon (več o tem Brezigar 2004, 21–26; Zupančič 2000, 26–41).

Novice so ob vstopu v EU dale gospodarstvu večji poudarek kot večina drugih manjšinskih medijev, delno tudi osrednjih slovenskih. Okoli prvega maja 2004 je časopisni list na prvi strani predstavljal gospodarstvo Slovenije kot nove države v EU z glavnimi državnimi simboli. Kot akterji večinoma niso sodelovali politiki, temveč država kot celota. Na slavi so sodelovale politične elite obeh držav, še

zlasti manjšinski politiki, tudi lokalni politiki z obeh strani meje. *Novice* so med vrsticami sporočale, da imajo od pridružitve prednost in možnost predvsem Slovenci na obeh straneh meje, ki imajo skupno kulturo in jezik.

Praznovanja ob vstopu Slovenije v šengensko območje so bila odmevnejša v obmejnem prostoru med Slovenijo in Italijo kot med Slovenijo in Avstrijo. Organizirali so jih predvsem koroški Slovenci in nekatere obmejne občine z obeh strani meje. Na strani koroških Slovencev so se jih udeležile vse zastopniške politične organizacije in organizacije civilne družbe. V ta praznovanja se je vključila tudi koroška gospodarska zbornica in predstavila dodatne možnosti sodelovanja. Na Koroškem je pri sodelovanju določenih institucij ali delov civilne družbe pri praznovanjih zaznavna tako osebna angažiranost posameznikov na vodilnih položajih glede medkulturnega sodelovanja kot tudi osebna neprizadetost ob narodnostnih napetostih na Koroškem.

Objavljene so bile številne informacije o padcu meje, združitvi Slovencev, novih gospodarskih in siceršnjih priložnostih in uspešnih primerih čezmejnega gospodarskega sodelovanja na obmejnem območju. Časopis pogosto uporablja tudi formo plakata kot komunikacijskega sredstva.⁹

Zaključimo lahko, da so mediji slovenske narodne skupnosti na avstrijskem Koroškem kljub novim možnostim, ki jih ponujata razvoj in tehnika, z omejeno ponudbo za slovenskega bralca ostali marginalizirani. V ospredju so komponente, ki utrjujejo narodno zavest, manj pa sporočilno-informacijske vrednosti medija. Tako manjšinski mediji v slovenskem jeziku – že zaradi manjše frekvence izhajanja ali omejenega časa oddajanja – zapolnjujejo manjši del potreb po informacijah, preostali spekter pa ponujajo večinski mediji. Podobna situacija je tudi pri mnogih drugih jezikovnih in narodnostnih manjšinah v Evropi (Busch 1999, 252–254).

4.2 »Nedelja« (cerkveni tednik Krške škofije)¹⁰

Časopis je bralce obširno informiral o 50-letnici ADP in hkrati še o 60-letnici druge avstrijske republike. Ob teh jubilejih je objavil pastirsko pismo krškega škofa, mnenje civilne družbe v obliki pisma bralcev in raznih mnenj uglednih ljudi. Tednik je namenjen predvsem verskim temam, vendar ne zapostavlja drugih za koroške Slovence pomembnih vsebin. Pozornost posveča tudi predstavnikom slovenske narodne skupnosti in prinaša vesti slovenskega verskega občestva koroškim Slovencem. *Nedelja* je aktivno spremljala dogodke ob vstopu Slovenije v EU in šengensko območje ter obletnici ADP, napetosti in konflikte o Merkliju in SSG Trstu pa tednik ni zaznal.

Spletne strani tednika *Nedelja* na Koroškem edine že nekaj let kolikor toliko tekmujejo s profesionalno in z dnevno urejanimi spletnimi stranmi slovenskega oddelka ORF – Avstrijske radiotelevizije v Celovcu. Sodelavec *Nedelje* iz RS skrbi za dnevno dodajanje novic iz Slovenije in celotnega slovenskega kulturnega prostora; te novice opremlja tudi z linki na članke v tiskanih medijih.

4.3 »Delo« (Ljubljana)

18

Rezultati analize kažejo, da *Delo* med vsemi osrednjimi slovenskimi tiskanimi mediji prinaša bralcem najbolj poglobljen pogled na zamejsko problematiko. Ob vstopu Slovenije v EU je dnevnik bralce informiral s pogovori z ljudmi iz obmejnih krajev. Zamejske teme obravnava nazorno, išče informacije pri različnih strokovnjakih in na celovit način, o dogodkih poroča z vidika celotnega slovenskega kulturnega prostora. Zaradi tega bralci dobijo kakovostne informacije o slovenskem zamejskem prostoru. *Delo* je poročalo o protestih desničarskih organizacij in organizacij optantov, ki so v tednu po vstopu Slovenije v EU v Trstu in Gorici priredile več protislovenskih pohodov in množičnih protestov. Časnik je poročal o najrazličnejših poskusih poniževanja Slovenije, neporavnanih računih iz preteklosti (usoda deportirancev, istrskih Italijanov), zahtevah nekaterih lokalnih politikov večinskega naroda, da Slovenija uvede dvojezičnost na vsem ozemlju, ki je nekoč pripadalo Italiji, ter da naj Slovenija zaščiti italijansko manjšino tako, kakor je zaščiten slovenska v Italiji, ki ima po njihovem mnenju »največ pravic od vseh manjšin v Evropi«. Časnik je prenesel primere obujanje travm iz preteklosti, aktualiziral politične razlike, itd. *Delo* je bralce informiralo o okrepljeni dejavnosti nekaterih italijanskih bank, ki so nameravale delovati v obmejnem prostoru, okrepitvi določenih uradov, ki so se ukvarjali s Slovenijo, poslovnih, ki so že iskali možnosti tesnejšega čezmejnega delovanja, nepremičninah, ki so jih italijanski državljani kupovali v Istri in na Krasu. Mnogi so videli v pristopu Slovenije k EU zgodovinsko priložnost za utrditev odnosov med narodoma, ki sta na tem »območju skupaj živela že več kot tisoč let«.

Ob vstopu Slovenije v šengensko območje je *Delo* poročalo o obisku slovenskih manjšinskih organizacij iz Italije v Novi Gorici, ki so ob tej priložnosti opozorile na pomen enotnega kulturnega prostora.

Poseben pomen osrednji slovenski dnevnik daje »dviganju zapornic« na mejah z Avstrijo, Italijo in Madžarsko. *Delo* je poročalo o novici s stališča pomena omenjenega dogodka za Slovenijo in omenjalo slovenske in evropske politike, ki so sodelovali na obmejnih proslavah. Omenjalo je tudi pridružitve drugih evropskih držav.

Ekonomskim prednostim ni namenjena večja pozornost kljub temu pa medij poroča o možnostih regionalnega sodelovanja, kjer je poudarek na vlogi manjšin kot povezovalnem elementu.

Časnik obširno in na esejistični način, še zlasti v Sobotni prilogi, poroča o zgodbah ljudi o tem, kako so nekoč živeli ob meji in kakšne možnosti prinašajo evropski integracijski procesi. Predstavlja mnenje civilne družbe ob napovedani vključitvi Slovenije v šengensko območje s primeri raznih predstavnikov družbenega življenja iz obmejnih regij, kar je zanimivo za bralca iz osrednje Slovenije.

Delo je poročalo o premestitvi Merklija, o nepopravljivi škodi, ki bo tako storjena porabskim Slovincem, o prizadevanjih predstavniških političnih organizacij porabskih Slovencev, da do premestitve ne bi prišlo. Ker je informiranje bralcev

Dela in drugih osrednjih slovenskih časnikov o Porabju sicer sporadično, ti niso celovito in tekoče seznanjeni s problematiko Slovencev na Madžarskem. Akterji v prispevkih so predstavniki civilne družbe (duhovnik) ter manjšinske politične organizacije iz Porabja in Slovenije.

Delo o težavah SSG Trst, ki je vitalnega pomena za pripadnike slovenske narodne skupnosti, informira objektivno in pogosto. Medijski dogodek je konflikt, informacija je namenjena seznanjanju bralcev z delovanjem te zamejske inštitucije. V člankih nastopajo tako državni kakor tudi lokalni politiki ter predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji. Problemu je bila posvečena posebna pozornost, saj je šlo za primer, ki je bil realno in na simbolni ravni povezan z izpolnjevanjem oz. neizpolnjevanjem manjšinskih pravic Slovencev v Italiji. Bralci so bili seznanjeni z delovanjem slovenskih državnih inštitucij, ki so se aktivno vključila v reševanje nastalega zapleta, seznanjeni so bili z ukrepi slovenske države. Slovenija je poskušala reševati zadeve na meddržavni ravni, na nerešeno vprašanje financiranja gledališča s strani Italije je opozorila tudi Bruselj.

Tekstualna analiza dokazuje, da je *Delo* o konfliktu okoli SSG Trst poročalo obsirno, sistematično, z vidika osrednjeslovenskega medija s ponotranjenim nacionalnim pogledom. Po mnenju avtorjev prispevka so novinarji poročali nazorno, vendar s poudarkom na eskalirajočem konfliktu, ne pa na vsakdanjem delovanju gledališča. Dnevnik namenja prostor tudi manjšinski civilni družbi.

Delo o (ne)uresničevanju ADP informira sorazmerno celovito, poglobljeno in stvarno. Kot akterji sodelujejo državni politiki Slovenije in Avstrije, avstrijski lokalni in deželni politiki ter predstavniki slovenske manjšine. Večina prostora je bila namenjenega konfliktu – nepostavitvi dvojezičnih napisov. Neuresničevanje ADP je zaznati kot velik in nerešen, že 60 let trajajoč konflikt med državama.

Poudariti moramo, da je *Delov* takratni stalni dopisnik na Dunaju medijsko pokrival tudi Koroško. Za boljše medijsko pokrivanje tega geografskega območja bi bil posebni dopisnik (*Delo* ga je imelo do svoje privatizacije) nujen tudi na Koroškem. Prostor, v časopisu namenjen odzivom na to problematiko, je bil dostopen tudi civilni družbi. Novica, ki ni bila namenjena problemu ADP, npr. novica o kulturnem tednu koroških Slovencev, je bila neopazna in dolga le nekaj vrstic, problemu ADP pa je bilo namenjenega mnogo več prostora. To sugerira in potrjuje domneve, da osrednji slovenski mediji poročajo o slovenskih manjšinah ob konfliktih in napetostih ter namenjajo pozornost predvsem dogajanju v sferi politike, spregledujejo pa druga področja, odločilna za življenje, razvoj ali hiranje manjšinske skupnosti.

4.4 »Primorski dnevnik« (Trst)¹¹

Primorski dnevnik je ob integraciji Slovenije v EU in šengensko območje na prvem mestu izpostavil pozitivna pričakovanja različnih akterjev (političnih iz Slovenije in zamejstva, slovenske manjšinske civilne družbe) s celotnega obmejnega območja. Poudarki so na intenzivnosti obmejnega sodelovanja, novih povezavah, spod-

budah in razvojnih priložnostih za sodelovanje (projekti čezmejnega sodelovanja, npr. INTERREG). Podatki analize kažejo na številčno poročanje o lokalnih in državnih slavnostih ob vstopu Slovenije v šengensko območje. Poudarek je na pomenu padca meje (fizične in tudi meje v »glavah«). Članki informirajo o simbolnem žaganju nekdanje meje (npr. zapornic), ki je ločevala prebivalce ob meji. Dnevnik je medijsko spremljal »fizični« padec meje in praznovanja ob vstopu Slovenije v EU (s poudarkom na udeležbi visokih političnih predstavnikov Italije, Slovenije in EU).

Analiza člankov ob 50-letnici podpisa ADP kaže, da so slovenski in manjšinski politični predstavniki opozarjali na neizpolnjevanje ADP in izražali pričakovanja oz. zahteve po rešitvi topografskega vprašanja kakor tudi preostalih odprtih vprašanj (financiranje slovenske glasbene šole, medijev, ipd.).

Problematici SSG Trst posveča *Primorski dnevnik* veliko prostora. Skupni imenovalac informacij je zavzemanje slovenske narodne skupnosti v Italiji za rešitev financiranja SSG. Analiza člankov kaže, da je bil problem financiranja gledališča pereč mednarodni problem oz. konflikt, v reševanje katerega so se vključili visoki politični predstavniki obeh držav, slovenski manjšinski politiki in civilna družba na obeh straneh meje.

Pomembno pa je poudariti, da medij uporablja subvencionirane informacije. Uredništvo *Primorskega dnevnika* je zavzelo manjšini naklonjeno stališče in apeliralo na italijansko lokalno politiko. Zapletu v zvezi s financiranjem SSG Trst je časopis posvečal ogromno medijskega prostora, kar je razumljivo glede na pomembnost institucije za slovensko narodno skupnost v Italiji.

4.5 »Večer« (Maribor)

Ob vstopu Slovenije v EU je *Večer* informiral bralce o prizadevanjih slovenskih manjšin v sosednjih državah za uveljavljanje oz. zaščito manjšinskih pravic. Izpostavljena so bila pričakovanja, da bo vstopu Slovenije v EU sledilo lažje reševanje vseh odprtih manjšinskih vprašanj s sosednjimi državami. Prispevki so informirali bralce o izboljšanju sobivanja prebivalcev na nekaterih obmejnih območjih. *Večer* kot regionalni medij namenja medijsko pozornost manjšinskim temam ne le v ožjem geografskem prostoru, temveč tudi širše. Ob evropskih integracijskih procesih je bilo izpostavljeno skupno pričakovanje, da se bodo po 1. maju 2004 podvojile možnosti za sodelovanje na več področjih (v politiki, kulturi, gospodarstvu). Časnik je posvečal pozornost tudi konfliktnim dogajanjem med slovensko narodno skupnostjo in državo večinskega naroda (deloma tudi z nekaterimi nacionalističnimi organizacijami večinskega naroda) na avstrijskem Koroškem in v Italiji, nismo pa tedaj zasledili omenjanja Slovencev v Porabju.

Ob vstopu Slovenije v šengenski prostor je *Večer* pisal o številnih slovesnostih na mejah z Avstrijo, Italijo in Madžarsko. Kot akterji so v člankih sodelovali državni in lokalni politiki. Omenjeni so bili tudi nekateri drugi dogodki, ki so vzrok ali posledica priključitve šengenskemu prostoru. Še zlasti je treba omeniti, da je

Večer poročal o pomenu ukinitve meje za porabske Slovence. To je bil v obravnavanem času edini članek o porabskih Slovencih ob vstopu Slovenije v šengensko območje.

Večer je o krizi v SSG Trst bralce informiral objektivno in obširno. Celovito je poročal o finančnem primanjkljaju in vzrokih zanj. Pri *Večerovem* poročanju o problemih SSG v Trstu je zaznati, da novinarji z večjo afiniteto do zamejstva bolje informirajo slovensko javnost. Ti novinarji prepoznajo in znajo oblikovati sporočilnost dogodka. Bralci *Večera* so bili seznanjeni z reševanjem krize in vsemi pri tem sodelujočimi akterji.

Ob 50-letnici ADP so bili bralci *Večera* seznanjeni z različnimi aktivnostmi koroških Slovencev v zvezi z ohranjanjem narodnostne identitete. Novinar je bralce kontinuirano informiral o problematiki dvojezičnih napisov na južnem Koroškem, predstavil odzive in prizadevanja slovenskih manjšinskih politikov ter civilne družbe. Izpostavil je krivdo Avstrije za nastalo situacijo. Prav tako je *Večer* poudaril tako nekatere aktivnosti za uresničitev določil ADP (npr. postavitve petih dvojezičnih krajevnih tabel) kot tudi odpor dela večinskega lokalnega prebivalstva.

Skupni imenovalac *Večerovega* poročanja je politično dogajanje okoli dvojezične topografije in uresničevanja člena 7 ADP na avstrijskem Koroškem, ki ob vsakoletnih obletnicah doživi kulminacijo, manj ali skoraj nič pa ne poroča o kulturnih, športnih in gospodarskih dosežkih koroških Slovencev.

Premestitvi slovenskega duhovnika Ferenca Merklija iz Porabja je mariborski časnik odmeril malo prostora. Bralce je informiral o pisnih protestih osrednjih manjšinskih organizacij Slovencev na Madžarskem. V istem prispevku je predstavil še nekatere druge kadrovske spremembe v škofiji Murska Sobota, povezane tudi z madžarskimi verniki v Lendavi. S temi kadrovskimi spremembami je časnik povezoval problem duhovniške oskrbe vernikov v Porabju in madžarskih vernikov v Prekmurju.

4.6 »Porabje« (Monošter)¹²

Število člankov, ki se navezujejo na izbrane dogodke v okviru projekta, je zamejljivo. To razlagamo z dejstvom, da gre za tednik, katerega obseg je v primerjavi z drugimi manjšinskimi mediji manjši (osem strani), ne smemo pa prezreti, da gre za relativno »mlad« medij.

Ob vstopu Slovenije v EU je tednik *Porabje* bralce informiral z izjavo generalnega konzula RS v Monoštru, ki je poudaril, da je polnopravno članstvo v EU priložnost za pridobitev finančnih sredstev za različne projekte (subvencije za kmetijstvo, razvoj infrastrukture, projekte čezmejnega sodelovanja, zaposlovanje, ipd.). Medij poroča o vstopu Slovenije v EU optimistično, pričakuje izboljšanje položaja Slovencev v Porabju in Madžarov v Sloveniji.

Porabje poroča tudi o slavnostih na meji ob vstopu Slovenije in Madžarske v evropske integracije, visokih političnih osebnostih obeh držav, ki so se ob tej

priložnosti udeležile slavnostnih dogodkov. Omenjeni so tudi lokalni politični predstavniki z obeh strani meje in predstavniki osrednjih organizacij Slovencev v Porabju.

Poročanju ob vstopu Slovenije v šengensko območje je medij namenil manj prostora. Kot akterji so sodelovali samo lokalni politiki in predstavniki Slovencev v Porabju.

O problematiki SSG Trst je medij v analiziranem časovnem intervalu poročal samo enkrat. Bralce je kratko in jedrnatno seznanil z informacijami o problemih s to pomembno slovensko institucijo v Trstu.

O 50-letnici podpisa ADP medij svojih bralcev ni obveščal.

Tednik *Porabje* je o premestitvi duhovnika Merklija poročal večkrat in o dogodkih bralce podrobno seznanjal. Kot akterji so nastopali civilna družba (predstavniki Cerkve in Slovencev iz Porabja) in politični predstavniki porabskih Slovencev.

5. Izbor predlogov za izboljšanje medijske pretočnosti informacij

Kakšna je pretočnost informacij med zamejstvom in osrednjo Slovenijo? Vemo, da se pretočnost izboljšuje, vendar je za izboljšave še dovolj prostora. Nekaj rešitev se nakazuje iz rezultatov dosedanjih raziskav, sprotne spremljanja manjšinske problematike in pričujoče analize:

- treba bi bilo ustanoviti posebna novinarska uredništva za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki bi podpirala strokovna izobraževanja in specializacijo za novinarje, ki delujejo na področju slovenske manjšinske in izseljenke problematike. Pri tem imamo v mislih tako zamejske novinarje kot tudi tiste, ki iz osrednje Slovenije medijsko pokrivajo omenjeno tematiko.¹³ Poudarek bi moral biti predvsem (vendar ne samo) na mladih novinarjih, ki začenejo poklicno pot. Mladi novinar iz zamejstva bi moral imeti nekajmesečno izkušnjo dela v uredništvu medija iz Slovenije (Tomažič 2012, 73);
- poseben problem ali ovira so mediji iz Slovenije, ki o dogodkih iz zamejstva poročajo senzacionalno. Mediji iz Slovenije naj o dogodkih iz zamejstva ne bi poročali na tak način, (samo takrat, ko nastanejo turbulence in zapleti), ampak redno in realistično. Nujno je poročanje tudi o uspehih manjšine in posameznikov v kulturi, športu, gospodarstvu in politiki;
- RTV Slovenija bi morala pri stalnih dopisništvih upoštevati izredni pomen, ki ga ima lokalno poročanje o dogodkih in pomembnost lokalne povezanosti manjšine. Lokalni žurnalizem ima poseben pomen za narodnostne manjšine ter za matično Slovenijo (obmejne regije), in to narekuje, da so stalni dopisniki ne samo vedno prisotni na kraju, od koder poročajo, ampak da tam tudi živijo (stalno dopisništvo v Trstu in Celovcu, delno tudi v Monoštru);
- dejstvo je, da lahko manjšinski mediji v določeni meri premoščajo ali odpravljajo zgodovinske in družbene ovire. To je sicer generacijski proces, ki je pri-

- soten v vseh oblikah slovenskih medijev v zamejstvu. Treba je ugotoviti, da nacionalne identitete izgubljajo svoj dosedanji pomen in je temu treba prilagoditi tudi zamejske medije. Prav tako ne bodo mediji v zamejstvu nikoli izgubili svoje zgodovinske naloge, ki pa mora biti prilagojena sodobnim evropskim integracijam in slovenskim medijem. Potreben je premislek in kvalitativni preskok v pojmovanju manjšin in njihovih medijev (Kotnik idr. 2012, 162–178);
- zamejski mediji morajo svojim bralcem ponuditi kakovosten jezik, ki jim ga manjšinske šole ne posredujejo oz. jim ga ne posredujejo dovolj. To področje morajo pokriti predvsem zamejski mediji (in tudi mediji iz Slovenije) in tako preprečiti asimilacijske procese;
 - težavo vidimo tudi v oglaševanju podjetij iz Slovenije v zamejskih medijih, saj oglasov praktično ni. Če hočemo govoriti o skupnem slovenskem kulturnem prostoru, je treba poudariti tudi ta problem;
 - Vlada RS in RTV Slovenija morata še naprej vlagati v vidnost in doseg signala RTV Slovenije. Pomembno je, da pri uvajanju digitalizacije RTV upošteva želje slovenske manjšine, jih sproti obvešča o novostih in da po svojih zmožnostih enakopravno vključuje slovenski zamejski prostor. To je želja in zahteva slovenske manjšine, ki na to problematiko opozarja že vrsto let;
 - novice iz zamejstva z nekaterimi posebnimi oddajami za spoznavanje zamejstva (npr. Sotočja, portal MMC, regionalne postaje RTV, itd.) dobro pokriva javna RTV, žal pa ni pretočnosti informacij pri osrednjih slovenskih informativnih oddajah, oz. le, kadar so v ospredju konflikti in politični dogodki;
 - posebno pozornost bo treba v prihodnje nameniti mladim. Analize slovenskih zamejskih medijev kažejo, da za otroke in mladino ni kakovostne medijske ponudbe.

6. Povzetek

V slovenskem medijskem prostoru ne moremo govoriti o obstoju tipične medijske podobe etničnih manjšin. Manjšine so v medijih predstavljene v povezavi z aktualnim političnim dogajanjem oz. glede na specifično temo (Makarovič in Rončević 2006, 62–63). Medijska pozornost se nanaša predvsem na probleme, napetosti in konflikte. Dogodki v kulturi, gospodarstvu in športu so v osrednjih slovenskih medijih veliko manj prisotni. To je pokazatelj medijskega zaznavanja aktualnosti teme in uporabe subvencioniranih – domnevno kredibilnih novic, do katerih imajo novinarji najcenejši in lahek dostop. Pogosto se tako ustvarja napachen vtis o stanju narodne skupnosti. Opažamo (pre)redke vsebinske posege urednikov in novinarjev. Pri podajanju novic iz slovenskega zamejstva v osrednjih slovenskih medijih zaradi odsotnosti t. i. »lokalnega žurnalizma«, ki je temelj in jedro poročanja slovenskih manjšinskih medijev, mediji iz Slovenije niso zanimivi za pripadnike slovenskih narodnih skupnosti. Premalo je poudarka na posredovanju številnih »pozitivnih« novic ter dosežkov na različnih življenjskih področjih

slovenskih manjšin v sosednjih državah, prav tako pa ni celovitega pristopa k poročanju o življenju in delu manjšine. Pogrešamo redno, kontinuirano poročanje o narodnih skupnostih v zamejstvu, za kar bi bili potrebni ustrezna uredniška politika in rezidenčni dopisniki v zamejskem prostoru. Ugotavljamo, da obstaja pomemben razkorak v nesorazmernosti poročanja; tako zamejski mediji vključujejo lokalne novice kot prevladujoč element poročanja, medtem ko slovenski mediji največ pozornosti namenjajo političnim dogodkom. Pri tem zamejski mediji v manjši meri pokrivajo tudi t. i. civilnodružbeno dogajanje v Sloveniji, medtem ko osrednji slovenski poročajo pretežno o konfliktnih političnih situacijah (prevladuje element senzacije). Predpostavljamo, da je za to delno krivo nepoznavanje zamejstva. Manjšinski mediji v slovenskem jeziku zapolnjujejo manjšo potrebo po informacijah, večinski pa ponujajo preostali spekter. Kljub temu pa po naših ocenah v osrednjih slovenskih medijih deluje manjše število novinarjev, ki bi bili dobri poznavalci zamejstva in bi o njem poročali jedrnato ter sistematično. Rezultati analize sicer kažejo, da se pretočnost informacij med zamejstvom in osrednjo Slovenijo izboljšuje.

Kljub vsemu so manjšine v medijih pretežno nevidne in pogosto stereotipno predstavljene. Pri večinskih – regionalnih medijih v sosednjih državah še vedno prevladujeta zadržanost do manjšine (v preteklosti je šlo za evidentno sovražnost) oz. nepoznavanje problematike in potreb manjšinske skupnosti. Predstavitve Slovencev v avstrijskem tisku je npr. pogosto zrcalna slika slovenske medijske predstavitve Avstrijcev (Erjavec 2009, 133). Razmere se izboljšujejo, ponekod je manjšina že sestavni del medijske pokrajine regionalnih medijev. Izrednega pomena so seveda tudi informacije o manjšini, ki jih ima na voljo večinsko prebivalstvo (Strobl 1979, 78).

Tedniki ne morejo nadomestiti dnevne informacije, posredovane v materinem jeziku, in ne morejo nadomestiti, kar primanjkuje v večinskih javnih in komercialnih medijih (Busch 1992, 81–83). Podatki kažejo, da so medijske vsebine, namenjene slovenskim manjšinam, tematsko zelo omejene.

V notranji politiki manjšinski mediji obravnavajo vprašanja regionalnega pomena, čeprav lahko zasledimo nekatere poskuse medijskega obravnavanja celotnega slovenskega etničnega prostora. Takšna situacija ima posledice tudi v jeziku.

Z različnimi ukrepi (predvsem preko medijev) je treba slovenskemu jeziku dodeliti širšo družbeno vlogo. Slovenski jezik mora preiti iz jezika za sporazumevanje v zasebni sferi do funkcionalnega jezika, ki bo »uporaben« pri zadovoljevanju vsakdanjih družbenih potreb prebivalcev na določenem območju. Seveda je to cilj, ki je pogojno dosegljiv z vpeljavo mnogih drugih razvojnih politik tako matične države kot tudi države, v kateri narodna skupnost biva. To naj bi bil cilj Evrope regij.

Za ugotavljanje pozornosti medijev v Sloveniji za zamejski prostor je poleg količine pozornosti pomembna tudi kakovost podanih informacij. Mediji poročajo glede na svoje dojemanje pomembnosti teme, razen če ni medijska politika

drugače zastavljena. Res je, da v zadnjem času predvsem RTV namenja problematiki slovenskih manjšin nekoliko več prostora. Drugo vprašanje pa je terminska umestitev omenjenih informacij. Dejstvo je, da imajo konflikti, problemi in napestosti v vsakdanji realnosti življenja v zamejstvu večji odmev v osrednjih slovenskih medijih. To je pokazatelj medijskega zaznavanja aktualnosti teme. Marsikdaj se tako ustvari napačen vtis o splošnem stanju narodne skupnosti.

Analiza medijskih vsebin je potrdila raziskovalno hipotezo, da ima delovanje manjšinskih medijev vitalno vlogo pri razvoju in ohranjanju slovenskega jezika, pri ohranjanju narodnostne identitete ter s tem posredno vlogo pri upiranju asimilacijskim težnjam.

Opombe

- ¹ Izsledki so rezultat raziskovalnega projekta »Percepcija slovenske manjšine v Italiji v slovenskih medijih in komunikacijski vzvodi integracije zamejskega in slovenskega medijskega prostora«, ki sta ga izvajala Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče UP in Inštitut za narodnostna vprašanja s finančno podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost RS ter Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.
- ² Koncept omenjene ideje je bil v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja pogosto predmet živahne razprave, po osamosvojitvi Slovenije pa ta idiom, kljub ustanovitvi Ministrstva za Slovence po svetu, ni prepričal politične elite oz. ji ta ni posvečala posebne pozornosti. Glede na sodobne evropske integracijske procese se nekateri raziskovalci v Sloveniji sprašujejo, ali ni morda ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru »arhaični relikv« 20. stoletja. Če bo Slovenija premislila, posodobila in vsebinsko prevetrla omenjeni koncept, lahko brez bojazni zapišemo, da je ideja dobrodošlo sredstvo razvojne politike matične države, ki hoče svojim narodnim skupnostim v sosednjih državah pomagati pri ohranjanju lastne narodnostne identitete in jezika. Idejo o enotnem slovenskem kulturnem prostoru je med drugim opredelil Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja v svojem 6. členu kot nalogo, ki naj sodi med pglavitne cilje Republike Slovenije (ZORSSZNM 2006, 4605; ZORSSZNM 2010, 11054). Območja sosednjih držav, na katerih živijo slovenske avtohtone manjšine, je kot skupni slovenski kulturni prostor opredelila že Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah (RePASM 1996, 2946–2948) in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov RS. Ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru se sicer dotikajo še razni drugi podzakonski pravni akti, resolucije in strategije ter nekateri dokumenti. Soočanju različnih vidikov skupnega slovenskega kulturnega prostora so raziskovalci iz Slovenije in sosednjih držav v preteklosti namenili več posvetovanj (prim. Pirjevec et al. 2002, 79–140; Stergar 2003, 99–128).
- ³ Rezultati kvantitativne analize so pokazali, da so slovenski mediji v obravnavanih obdobjih največ poročali o slovenski narodni skupnosti v Italiji (51 odstotkov), v nekaj manjši meri o koroških Slovencih (43 odstotkov), zelo malo o porabskih Slovencih (8 odstotkov) in skoraj nič o Slovencih na Hrvaškem in avstrijskem Štajerskem. Glavni akterji podajanja informacij v slovenskih in manjšinskih časnikih so bili slovenski politiki, in sicer v 37 oziroma 30 odstotkih, kar je ob upoštevanju, da v 43 oziroma 55 odstotkih člankov ni bilo slovenskih akterjev, zelo visok delež. Razlik med obema vrstama časnikov ni bilo. Ob tem naj dodamo, da so manjšinski mediji posvečali pozornost tudi slovenskim akterjem, ki prihajajo iz gospodarskega sektorja, v slovenskih časnikih pa ni bilo niti enega članka, v katerem bi bili glavni akterji poleg manjšine tudi gospodarstveniki. Prav tako so bili glavni akterji v časnikih tudi manjšinski politiki, in sicer v obeh vrstah časnikov v nekaj manj kot 21 odstotkih vseh prispevkov, kar pa je po odstotnih točkah skoraj pol manj kot časniki namenjajo pozornosti slovenskim politikom, torej tistim, ki so del slovenskega političnega sistema. Vsi drugi akterji so dosegli nižje odstotke. Za samo raziskavo je osrednjega pomena tudi podatek, da so v manjšinskem tisku manjšinski mediji nastopali kot

glavni akter v dobrih sedmih odstotkih, v slovenskih medijih pa je bilo medijsko tematiko najti samo v enem odstotku člankov. S tega zornega kota je mogoče sklepati, da zaprtosti slovenskega medijskega prostora za manjšino slovenski mediji ne naslavljajo, prav tako kot tudi ne druge medijske problematike, povezane z narodnostnimi manjšinami. Glej Kotnik idr. (2012, 29–44).

- ⁴ Leta 2001 je mlad slovenski duhovnik dr. Ferenc Merkli začel z bogoslužjem v Porabju. Na Gornjem in Dolnjem Seniku, v Sakalovcih in Števanovcih je maševal večinoma dvojezično, v porabskem narečju in v madžarščini. Velik šok je povzročila njegova premestitev v madžarsko župnijo, porabski Slovenci so tako ostali brez duhovne oskrbe v slovenskem jeziku.
- ⁵ Zaradi omejenega raziskovalnega časa in sredstev podrobna analiza ni mogla zaobjeti še nekaterih – sicer nedvomno pomembnih – medijev v Republiki Sloveniji in zamejstvu (npr. *Primorske novice* in *Dnevnik*).
- ⁶ Vsakoletna vseslovenska srečanja v Državnem zboru od leta 2000 organizira Komisija DZ RS za Slovence v zamejstvu in po svetu.
- ⁷ Na Koroškem so do leta 2003 izhajali trije tedniki: *Nedelja* (od leta 1926), *Slovenski vestnik* (od leta 1946) in *Naš tednik* (od leta 1949). Novi skupni časopis *Novice* (Slovenski tednik za Koroško) je aprila 2003 nadomestil *Slovenski vestnik* in *Naš tednik*. Cerkveni list Krške škofije *Nedelja* še vedno izhaja. Medijska analiza *Novic* (2009) kaže, da tednik le delno skrbi za celovito medijsko oskrbo slovenske manjšine na Koroškem. Organiziranost družbe izdajatelja časopisa ni zagotavljala popolne uredniške in novinarske neodvisnosti. Uvodne strani so bile pogosto nepregledne, površno pripravljene, kar naj bi kazalo na pomanjkanje kontinuirane uredniške politike. Kulturne in lokalne novice ter mnenjska funkcija časopisa so bile medijsko ustrezne. Premalo pozornosti je bilo namenjeno mladim bralcem. Razvoj tednika kaže, da so bile priprave na skupni časopis v letih 2002 in 2003 premalo domišljene in profesionalne. Tudi finančna sredstva niso bila takšna, kakršna so bila predvidena. Predvidena je bila tudi vsebinska in uredniška prenova, do katere je prišlo januarja 2013. Uredništvo je imelo tri novinarje in številne regionalne dopisnike, naklada je bila okoli 3.000 izvodov. Več o tem glej (Vilhar 1992a; Vilhar 1992b; Vilhar, Stergar in Šulc 1993; Kumer 2006; Mulec 2010; Bašić Hrvatinić 2008–2009). Od začetka leta 2013 imajo *Novice* z novo uredniškoasedbo prenovljene in ažurne spletne strani.
- ⁸ Slovenska manjšinska koordinacija – SLOMAK je bila ustanovljena leta 2004 z namenom, da poveže štiri slovenske manjšine v sosednjih državah in da z izmenjavo izkušenj prispeva k njihovem razvoju v okolju, v katerem živijo. Nastala je v času, ko se je Slovenija vključevala v Evropsko unijo. Koordinacijo sestavljajo osrednje organizacije civilne družbe vseh slovenskih manjšin v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in Hrvaškem. Žal je delovanje leta 2012 zastalo.
- ⁹ Zakon o medijih plakatov ne uvršča med medije (glej Komac 2007, 374).
- ¹⁰ *Nedelja* je med obstoječimi najstarejši tednik koroških Slovencev. Iz tradicionalnega verskega medija se je preoblikoval v sodobni medij narodne skupnosti z omejenim kulturnim in lokalnim poročanjem. S spletno stranjo dosega tudi mlajši krog bralcev, z mesečno kulturno prilogo *Nedelja* opozarja na nepoznano literarno, kulturno in glasbeno ustvarjalnost med koroškimi Slovenci, z mesečno družinsko prilogo nagovarja mlade družine, z *Mlado Nedeljo* pa otroke in mladino. Izhaja v približno 3.000 izvodih. Pri *Nedelji* je v zadnjih nekaj letih viden velik napredek, saj s svojimi kakovostnimi vsebinami nagovarja širši krog ljudi in zapolnjuje več vrzeli v primerjavi z drugimi manjšinskimi mediji. Več o tem glej (Mulec 2010; Vilhar 1993).
- ¹¹ *Primorski dnevnik* je osrednji časnik slovenske narodne manjšine v Italiji. Razširjen je med Slovenci na Tržaškem in Goriškem, manj v Videmski pokrajini. Njegova naklada se v zadnjih letih giblje okoli 11.000 izvodov dnevno, izhaja pa šest dni tedensko. Vsebinsko in strukturno ima časopis časniško formo, saj poroča o politiki, športu, kulturi, gospodarstvu in drugih dogodkih v Italiji, Sloveniji in svetu. Poudarek je na dogodkih v regiji, kjer živi slovenska narodna skupnost. Po vstopu v EU je *Primorski dnevnik* okrepil poročanje z obmejnege pasu v Sloveniji (s tega območja ima dnevnik v Sloveniji tudi največ bralcev). Svojo pozornost občasno namenjajo tudi mladim bralcem. Ker gre za regionalni dnevnik in še posebej za slovenski manjšinski dnevnik,

ima *Primorski dnevnik* specifične naloge v prostoru, ki je njegovo ciljno območje. Več o tem glej (Internetni vir 1; Brezigar 2006b; Mulec 2010; Gašperlin 2012). Celotno zadnje desetletje se medij ukvarja z eksistenčnimi problemi, ki večinoma izvirajo iz italijanskega neizplačevanja ali izjemno poznega plačevanja že odobrenih zakonskih subvencij za manjšinsko (nizkonakladno, neprofitno, obmejno, regionalno) glasilo. Spomladi 2013 je bilo vprašanje izpostavljeno kot eno osrednjih izzivov za nove vlade v Rimu, Ljubljani in Trstu. *Primorski dnevnik* že več let ponuja bogate in aktualne spletne strani.

- ¹² Časopis *Porabje* izhaja od leta 1991 in je nadomestil slovenske strani v *Narodnih novinah/Ljudskem listu*. Od leta 2005 časopis izhaja tedensko. Je edini slovenski časopis na Madžarskem, ki informira porabske Slovence v maternem jeziku. Naklada se danes giblje okoli 1.000 izvodov. Naročniki časopisa so slovenske družine iz Porabja ter Slovenci, ki živijo v drugih krajih Madžarske, Sloveniji in drugje po svetu. Časopis je med ljudmi dobro sprejet, na kar vplivajo predvsem vsebina, vključevanje prispevkov pripadnikov slovenske narodne skupnosti in dejstvo, da časnik po enotnih ocenah prejema skoraj vsaka slovenska družina v Porabju. Časopis izhaja v knjižni slovenščini in porabskem narečju, zelo malo tudi v madžarskem jeziku. Poroča predvsem o lokalnih dogodkih, včasih in delno tudi o aktualnih političnih dogajanjih na Madžarskem in v Sloveniji. Poroča o dogodkih, povezanih z narodnostno problematiko porabskih Slovencev ter iz krajev, kjer v večjem številu tudi živijo. Časopis ima poleg informiranja eno od ključnih vlog pri ohranjanju narodnostne identitete in maternega jezika porabskih Slovencev. V večji meri ga bere starejša generacija, ki se nikoli ni šolala v slovenskem jeziku. Bralce imajo tudi med srednjo generacijo, medtem ko so po mnenju urednice neuspešni pri pridobivanju mlajše generacije. Uredništvo ima smeje načrte v srednjeročnih planih (širitev časopisa, zaposlitev dodatnega novinarja), vendar tega zaradi splošne ekonomske krize do sedaj ni bilo mogoče izvesti. Trenutno so pri časopisu zaposleni trije ljudje, honorarno pa zanj dela še dober ducat ljudi. Več o tem glej (Munda Hirnök 1998, 99; Munda Hirnök 1996, 79; Sukić 2006; internetni vir 2).
- ¹³ Svetovni slovenski kongres je 12. decembra 2009 v Katoliškem domu prosvete v Tinjah na Koroškem pripravil 8. strokovni simpozij o pomenu in vlogi medijev pri ohranjanju in razvoju narodne zavesti »Ko ni več meja« (glej internetni vir 3).

Viri in literatura

- Bašić Hrvatin, S., 2008–2009. *Analiza Novic – slovenskega tednika za Koroško* - raziskovalno poročilo. Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper.
- Beltram, P., Ruttar, R., Susič, E., 1988. *Množični mediji in narodnostne manjšine. Empirična raziskava v Nadiških dolinah in Furlanski nižini*. Slori, Trst; INV, Ljubljana.
- Beltram, P., 1986. Množični mediji in narodne manjšine. *Razprave in gradivo* 19, 229–240.
- Bošnjak, D., 2005. Prezrte želje. Mediji o Slovencih v zamejstvu in po svetu. *Delo*, 25. maj 2005, 2.
- Brezigar, B., 2004. Strategija za novi čas. V S. A. Avguštin, L. Klopčič (ur.), *Ko ni več meja*. 3. Strokovno-znanstveni posvet v Monoštru na Madžarskem 29. in 30. oktobra 2004. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 21–26.
- Brezigar, B., 2006a. Medijski prostor Slovencev v zamejstvu. *Gradivo za VI. vseslovensko srečanje v Državnem zboru RS*, 6. julij 2006.
- Brezigar, B., 2006b. Informacije o Primorskem dnevniku. *Gradivo za VI. Vseslovensko srečanje v Državnem zboru RS*, 6. julij 2006.

- Bufon, M., 2008. *Na obrobju ali v ospredju: Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezovanja*. Založba Annales, Koper.
- Busch, B., 1992. Mediji in dvojezičnost. *Koroški koledar* 1993, 81–83.
- Busch, B., 1999. *Der virtuelle Dorfplatz: Minderheitenmedien, Globalisierung und kulturelle Identität*. Drava, Klagenfurt/Celovec.
- Debeljak, A., 2003. Enotni slovenski kulturni prostor in Evropa maternih jezikov. *Sodobnost* 4/2003, 481–492.
- Erjavec, K., 2009. Medijske podobe Slovencev in Avstrijcev. V M. Fister, J. Stergar (ur.), *Posveti o kulturni dediščini Slovenija–Avstrija*. *Koroški vestnik* 43 (1–3), 133.
- Feldner, J., Sturm, M., 2007. *Kärnten neu denken: Zwei Kontrahenten im Dialog*. Drava, J. Heyn, Klagenfurt/Celovec.
- Gašperlin, A., 2012. Nadaljevati s pozitivnim delom. *Primorski dnevnik*, 23. februar 2012, 3.
- Grafenauer, D., Munda Hirnök, K., 2012. Vloga medijev pri prikazovanju slovenskih narodnih manjšin. V L. Klopčič in N. Frlan (ur.), *1. Konferenca slovenskih novinarjev iz sveta in Slovenije*. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 130–132.
- Intervju z dr. Marjanom Sturmom, predsednikom Zveze slovenskih organizacij, 15. 2. 2012.
- Internetni vir 1: Primorski dnevnik: uredništvo, <http://www.primorski.it/publisher/Uredništvo/section/> (dostop 15. 2. 2012).
- Internetni vir 2: Porabje, <http://www.porabje.hu/> (dostop 16. 2. 2012).
- Internetni vir 3: Pomen in vpliv slovenskih medijev na razvoj in oblikovanje slovenske narodne zavesti. 8. strokovni posvet "Ko ni več meja", Tinje, 12. decembra 2009, <http://www.slokongres.com/index.php?option=comcontent&view=article&id=26%3A12-december-8-strokovni-posvet-rko-ni-ve-mejal&catid=13%3A2009&Itemid=13&lang=sl> (dostop 2. 10. 2012).
- Kogoj, C., 1997. *Minderheitenmedien – Medien für Minderheiten? Massenmediale Leistungen und Rahmenbedingungen für Sprachminderheiten im europäischen Vergleich*. Doktorska disertacija, Univerza na Dunaju, Dunaj.
- Komac, M., 2002. Narodne manjšine in nacionalni interes. *Teorija in praksa* 39 (4), 588–600.
- Komac, M., 2007. Mediji in »nove« narodnostne skupnosti. V M. Komac (ur.), *Priseljenci: Študije o priseljivanju in vključevanju v slovensko družbo*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 374–389.
- Kotnik, V., Grafenauer, D., Sekloča, P., Munda Hirnök, K., 2012. *Percepcija slovenskih nacionalnih manjšin v slovenskih medijih in komunikacijski vzvodi integracije zamejskega in slovenskega medijskega prostora*. Študija / Elaborat. Koper, Ljubljana.
- Kumer, S., 2006. Analiza Novic. Gradivo za VI. vseslovensko srečanje v Državnem zboru RS, 6. julij 2006.
- Makarovič, M., Rončević, B., 2006. Etnične manjšine v slovenskih množičnih medijih. *Družboslovne razprave* 52, 45–65.

- Medvešek, M., 2009. Ugotavljanje podobe slovenske skupnosti, ki živi na območju Furlanije Julijske krajine, na svetovnem spletu. *Razprave in gradivo* 60, 6–38.
- Medvešek, M., 2012. Podoba slovenske narodne manjšine, ki živi na območju avstrijske Koroške, na svetovnem spletu. *Razprave in gradivo* 67, 8–51.
- Mulec, B., Vrabec, G., (ur.), 2005. *Komisija za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu / Commission for Relations with Slovenes in Neighbouring and other Countries*. Državni zbor RS, Služba za odnose z javnostmi, Ljubljana.
- Mulec, B., 2010. *Informacija o položaju, problemih in razvojnih možnostih slovenskih medijev v sosednjih državah*. Gradivo pripravljeno za 10. redno sejo Komisije Državnega zbora RS za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, 10. 2. 2010.
- Munda Hirnök, K., 1994/95. Spremljanje medijev v Monoštru. *Razprave in gradivo* 29–30, 25–34.
- Munda Hirnök, K., 1996. Medčasovna analiza spremljanja medijev slovenske narodne manjšine v Monoštru. *Razprave in gradivo* 31, 79–87.
- Munda Hirnök, K., 1998. Razvoj sredstev javnega obveščanja v slovenskem jeziku v Porabju – izsledki raziskave. V I. Štrukelj (ur.), *Jezik za danes in jutri*. Društvo za uporabno jezikoslovje in Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 97–103.
- Munda Hirnök, K., 2001. Množični mediji na narodno mešanih območjih: (primer Lendava, Monošter, občina Železna Kapla-Bela). *Razprave in gradivo* 38/39, 130–149.
- Pirjevec, J., Medarič, Z., Sedmak, M., Vilhar, N. (ur.), 2002. *Narodne manjšine 5: Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes (zbornik referatov s posvetov)*. Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin in Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana; Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, Koper.
- Pušnik, M., 2011. *Popularizacija nacije: Komuniciranje, nacionalizem in proizvodnja mej*. Založba FDV, Ljubljana.
- RePASM, 1996. Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov RS (1996). Uradni list Republike Slovenije 35/1996, 2946–2948.
- Sekloča, P., 2008. Neuravnotežena čezmejna javna sfera: Nesorazmerna prisotnost Slovenije in slovenske manjšine v Italiji v javnomnenjskih procesih. *Razprave in gradivo* 55, 78–97.
- Sekloča, P., 2009. Čezmejno javno komuniciranje. V M. Sedmak (ur.), *Podobe obmejnosti*. Založba Annales, Koper, 125–147.
- Silverstone, R., Georgiou, M., 2005. Editorial Introduction: Media and Minorities in Multicultural Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 31 (3), 433–441.
- Stergar, J., 2003. Republika Slovenija in zamejstvo 1945–2002. *Acta Histriae* 11 (2), 99–128.
- Strobl, L. R., 1979. *Minderheiten in Massenmedien*. Doktorska disertacija, Univerza v Salzburgu, Salzburg.

- Sukič, M., 2006. *Porabje*. Gradivo za VI. vseslovensko srečanje v Državnem zboru RS, 6. julij 2006.
- Susič, E., 1986. Komunikacijski tokovi med matico in manjšino. *Teorija in praksa* 23 (12), 1524–1535.
- Tomažič, H., 2012. Tri perspektive za cilje pri reformi manjšinskih medijev v času digitalizacije informacij. V L. Klopčič in N. Frlan (ur.), *1. Konferenca slovenskih novinarjev iz sveta in Slovenije*. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 73.
- Valenčič, V., 1996. Zamejska televizija med željo in stvarnostjo. *Jadranski koledar* 1996, 98–101.
- Vilhar, N., 1992a. *Nedelja*. V N. Vilhar in J. Stergar (ur.), Organizacije, društva, ustanove in glasila koroških Slovencev v Avstriji. V: *Vestnik koroških partizanov* 26 (3–4), 63–65.
- Vilhar, N., 1992b. Naš tednik. V N. Vilhar in J. Stergar (ur.), Organizacije, društva, ustanove in glasila koroških Slovencev v Avstriji. V: *Vestnik koroških partizanov* 26 (3–4), 60–63.
- Vilhar, N., Stergar, J., Šulc, M., 1993. Slovenski vestnik. V N. Vilhar in J. Stergar (ur.), Organizacije, društva, ustanove in glasila koroških Slovencev v Avstriji. V: *Vestnik koroških partizanov* 27 (1–2), 54–56.
- Wieser, P., 2004. Medijske dileme brez meja. V S. A. Avguštin, L. Klopčič (ur.), *Ko ne bo več meja*, 2. Strokovno-znanstveni posvet. Svetovni slovenski kongres, Ljubljana 2004, 58.
- ZORSSZMN 2006. Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja. Uradni list Republike Slovenije 43/2006, 4605–4613.
- ZORSSZMN 2010. Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja. Uradni list Republike Slovenije 76/2010, 11053–11056.
- Zupančič, J., 2000. Vloga in pomen narodnih manjšin v čezmejnem sodelovanju: Primer manjšin v Sloveniji in Slovencev v sosednjih državah. *Razprave in gradivo* 47, 26–41.
- Žurej, J., 2004. Pravice manjšin in jezikovne pravice v medijih v Republiki Sloveniji in v tujini. *Revus* 2, 81–93.

Brigitte Entner

Zwischen Erinnern und Vergessen – Ein Dorf und seine widerständige Vergangenheit

Abstrakt

Am 29. April 1943, vor 70 Jahren, wurden zwölf Männer und eine Frau aus Kärnten im Wiener Landesgericht durch das Fallbeil hingerichtet. Die Anklageschriften vermerkten, dass sie »sämtlich Slovenen« seien. Ihr Vergehen? Als Kärntner Slowenen hatten sie sich nicht den Normen des NS-Regimes unterworfen. In der Anklage der Reichsanwaltschaft wurde ihnen Hochverrat vorgeworfen. Während innerhalb der deutschsprachigen Kärntner Gesellschaft die Ereignisse jener Tage, ihre Vorgeschichte und die Konsequenzen daraus lange ausgeblendet blieben, bildeten sich innerhalb der slowenischsprachigen Gesellschaft allmählich unterschiedliche, sich zum Teil konträr gegenüberstehende Widerstandserzählungen heraus, die später von Vertretern der deutschsprachigen Bevölkerung bzw. ihrer Medien übernommen und zum Teil überformt wurden und damit das den Erzählungen innewohnende Konfliktpotential verschärften. Die Frage nach möglichen Verrätern und der Abgrenzung von bzw. Ausgrenzung einzelner Widerstandsaktivisten bzw. deren Gruppierungen ist bis heute aktuell.

Stichworte: Kärntner Slowenen, Partisanen, Grüne Kader, Zell/Sele, Widerstand, NS-Verfolgung, Erinnerungspolitik

Between Remembrance and Oblivion – a Village and Its Resistance Past

Abstract

On April 29, 1943, twelve men and one woman were beheaded at the Provincial Court of Vienna. Indictments stated they were »all Slovenes«. Their guilt? As Carinthian Slovenes they were not obedient to the standards of the Nazi regime. The Reich prosecutor accused them of high treason. While the events, their prehistory and consequences were erased from the historic memory of the German speaking public, different, partly conflicting stories gradually appeared in the Slovene speaking population. Later on, members of the German speaking population and its media started resuming and partly transforming these stories in such a way as to aggravate the conflict potential, immanent to the original stories. The issues concerning possible traitors and deliberately ignoring or distancing from different Resistance activists and groups to whom they had belonged, remains topical even today.

Keywords: Carinthian Slovenes, partisans, "zeleni kadrovci", Zell/Sele, AntiNazi resistance, Nazi suppression, the policy of remembrance

Correspondence address: Brigitte Entner, Slowenisches wissenschaftliches Institut in Klagenfurt / Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, Mikschallee 4, A-9020 Klagenfurt/Celovec.
E-mail: b.entner@szl.at

Med spominjanjem in pozabo – Neka vas in njena odporniška preteklost

Izvleček

29. aprila 1943 so v dunajskem deželnem sodišču obglavili dvanajst moških in eno žensko iz Koroške. V obtožnicah je bilo zabeleženo, da so bili »vsi Slovenci«. Njihova krivda? Kot koroški Slovenci se niso pokorili normam nacističnega režima. Rajhovski tožilec jim je očitil veleizdajo. Medtem ko je nemško govoreča koroška javnost te dogodke, njihovo predzgodovino in njihove posledice izbrisala iz svojega zgodovinskega spomina, so se v slovensko govoreči družbi postopoma razvila različna pripovedovanja, ki so si deloma tudi nasprotovala. Pripadniki nemško govorečega prebivalstva oziroma njihovi mediji so ta pripovedovanja pozneje začeli prevzemati in deloma preoblikovati tako, da so zaostriili konfliktni potencial, ki je bil imanenten prvotnim pripovedovanjem. Do danes je aktualno vprašanje po morebitnih izdajalcih ter ograjevanje od raznih odporiških aktivistov ali od skupin, katerim so pripadali, oziroma izrinjanje le-teh.

Ključne besede: koroški Slovenci, partizani, zeleni kadrovci, Zell/Sele, protinacistični odpor, nacistično zatiranje, politika spomina.

1. Einleitung

Am 29. April 1943, vor 70 Jahren, wurden zwölf Männer und eine Frau aus Kärnten im Wiener Landesgericht durch das Fallbeil hingerichtet. Die Anklageschriften vermerkten, dass sie »sämtlich Slovenen« seien. Ihr Vergehen? Als Kärntner Slowenen hatten sie sich nicht den Normen des NS-Regimes unterworfen. In der Anklage der Reichsanwaltschaft wurde ihnen Hochverrat vorgeworfen. Konkret lautete die Anklage im Falle des erst siebzehnjährigen Hanzi Oraže, einem Angestellten der Reichspost, dass er Deserteure aus seinem Heimatort nicht den Behörden gemeldet, sondern ihnen »Wein und Bier« zum Bunker gebracht hatte (Kattinig 1978, 59).

Heuer erinnerten erstmals auch deutschsprachige Kärntner Printmedien ausführlich an den Prozess unter der Leitung des berechtigten Richters Roland Freisler im April 1943 und die 13 von ihm ausgesprochenen Todesurteile.¹ Für das neuentfachte Interesse verantwortlich war sicherlich die Tatsache, dass am 26. April 2013 vor dem Gebäude des Landesgerichts in Klagenfurt/Celovec ein Denkmal für all jene, die von der NS-Justiz in diesem Hause zum Tode verurteilt worden waren, eingeweiht wurde.² Noch vor fünf Jahren, als *Memorial Kärnten/Koroška* auf Initiative von Franc Wakounig in Klagenfurt ein Gedenkgehen in Erinnerung an die 13 Opfer organisierte, war es schwierig, in der Kärntner *Kleinen Zeitung* einen Bericht zu platzieren. Es bedurfte zahlreicher Telefonate durch die Autorin, bis schließlich das Interview in den lokalen Ausgaben für die Bezirke Völkermarkt/Velikovec und Klagenfurt doch noch erscheinen konnte.³ Während innerhalb der deutschsprachigen Kärntner Gesellschaft die Ereignisse je-

ner Tage, ihre Vorgeschichte und die Konsequenzen daraus lange ausgeblendet blieben, bildeten sich innerhalb der slowenischsprachigen Gesellschaft allmählich unterschiedliche, sich zum Teil konträr gegenüberstehende Widerstandserzählungen heraus, die später von Vertretern der deutschsprachigen Bevölkerung bzw. ihrer Medien übernommen und zum Teil überformt wurden und damit das den Erzählungen innewohnende Konfliktpotential verschärften. Die Frage nach möglichen Verrätern und der Abgrenzung von bzw. Ausgrenzung einzelner Widerstandsaktivisten bzw. deren Gruppierungen ist bis heute aktuell.

2. Desertion und zwangsweise Aussiedlung

Unmittelbar nach dem Beginn des Zweiten Weltkrieges entzogen sich bis Anfang 1941 überraschend viele Kärntner Slowenen durch Flucht über die Grenze dem Militärdienst. Von ihrer sozialen Herkunft her waren sie bunt durchmischt. Es fanden sich unter ihnen Studenten, wie die Brüder Jelen aus Loibach/Libuče (Jelen 2002), Arbeiter oder Forstarbeiter, Bauernsöhne sowie der Großbauer und Unternehmer Honz Olip (Entner, Wilscher 2006, 54–76). Geflohen sind vor allem junge Burschen und Männer, die nahe der ehemaligen Grenze zu Jugoslawien lebten, geheime Übergänge kannten und persönliche Kontakte nach Jugoslawien hatten. Vorwiegend waren es junge Männer aus dem Raum Bleiburg/Pliberk, Eisenkappel/Železna Kapla und Zell/Sele. Zum Teil waren die Männer bereits in Uniform. Einige von ihnen hatten sich vor dem sogenannten *Anschluss* freiwillig zum Militärdienst gemeldet. In einem Interview berichtete der aus Zell Schaida/Sele Šajda stammende Bauernsohn Jože Kelih rückblickend, dass es ihm, einem Angehörigen des Gebirgsjägerregiments 139, sehr seltsam erschienen war, unmittelbar nach dem *Anschluss* neuerlich den Treueeid – nach Schuschnigg nun auf Hitler – abzulegen. Er hatte ja bereits seinen Eid abgelegt, so seine Überlegungen, also musste wohl einer der beiden Eide ein Meineid gewesen sein. Dieser innere, in seinem religiös geprägten Weltbild begründete Zwiespalt bewog ihn dazu, gemeinsam mit seinen desertionswilligen Freunden zu fliehen (Zablatnik 2012, 3). Ludvik Malle wiederum, der aus Zell Oberwinkel/Sele Zgornji Kot stammte, erlebte als Soldat den Kriegsbeginn in Polen. Die Gräuel, die er dort erleben musste, ließen ihn die Desertion planen (Manoschek 2003, 361). Für andere war es die kritische Haltung dem neuen Staat und seiner Politik gegenüber, die sie zur Desertion bzw. Flucht bewog. Für jene aber, die aus religiösen Motiven den Wehrdienst verweigerten, wie beispielsweise der junge Jauntaler Priester Anton Kutej oder aber die Zeugen Jehovas unter den Kärntner Slowenen, wie der Rosentaler Franc Smounig, stellte die Flucht über die Grenze keine Option dar (Malle 1992, 106–107; Haider 2005, 30). Sie stellten sich den Konsequenzen, die die Wehrdienstverweigerung nach sich zog. Im Falle von Franc Smounig nahmen die örtlichen Behörden zunächst sogar an, dass er psychisch erkrankt sei, weil er sich »einfach« verhaften ließ.⁴

Meist planten die Deserteure ihre Flucht in Kleingruppen und hielten auch in Jugoslawien engen Kontakt zueinander. Von großer Bedeutung für die Deserteure waren familiäre oder freundschaftliche Kontakte nach Jugoslawien bzw. in das heutige Slowenien, die sie als Anlaufstellen nutzen konnten. Die Behörden in Ljubljana/Laibach beobachteten die wachsende Zahl der Flüchtlinge aus außenpolitischen Erwägungen kritisch und schoben Flüchtlinge auch nach Serbien, Dalmatien oder Kroatien ab (Jelen 2007, 46–49, 57; Manoschek 2003, 362). Wirklich ernst wurde die Situation nach dem Überfall der Achsenmächte und der Zerschlagung Jugoslawiens im April 1941, aus Flüchtlingen waren Gejagte geworden, die steckbrieflich gesucht wurden. Viele ihrer Protektoren, wie der Jurist und langjährige Obmann des *Klub koroških Slovencev* [*Klub der Kärntner Slowenen*] Julij Felaher oder der Laibacher Bischof Gregorij Rožman, die ebenfalls aus Kärnten stammten und nach dem Ersten Weltkrieg ebenfalls als Flüchtlinge nach Slowenien gekommen waren, wagten es nicht mehr, den Kärntner Deserteuren und Flüchtlingen zu helfen (Stergar 2005; Jelen 2007, 68, 87–96; Linasi 2010, 49). Einige Flüchtlinge wurden in der Folge verhaftet wie die Gebrüder Jelen oder die Gebrüder Wutte aus Wackendorf/Večna vas. Der aus Grablach/Grablje stammende Karl Potočnik wurde nach seiner Verhaftung im Rahmen der Geiselschießung am 21. Oktober 1941 im serbischen Kragujevac erschossen (Linasi 2010, 50). Anderen Deserteuren war es gelungen, in den Untergrund abzutauchen. Einige schlossen sich der slowenischen Widerstandsbewegung *Osvobodilna fronta slovenskega naroda* (OF) an, wie der aus Ebriach/Obirsko stammende Johan Županc (Jelen 2007, 68, 87–96). Von jenen, die sich in Serbien befanden, schlossen sich einige der dort entstehenden Volksbefreiungsbewegung an wie beispielsweise der bereits genannte Jože Kelih aus Zell Schaida. Von jenen aus der Gemeinde Zell/Sele Geflohenen, die sich im heutigen Slowenien aufhielten, entschlossen sich die meisten dazu, in ihre Heimatdörfer zurückzukehren. Wieder zu Hause angelangt, versteckten sich die Heimkehrer zunächst bei ihren Angehörigen, im Wald sowie in aufgelassenen Stollen. Freunde und Angehörige versorgten sie mit Lebensmitteln und unterstützten sie mit notwendigen Informationen (Olip 1990). Viele wussten im Ort bescheid, doch niemand meldete die jungen Männer bei den Behörden. Sie wurden später als *zeleni kadrovci*/Grüne Kader bezeichnet. Einige Grüne Kader hatten schon sehr früh Kontakte zur slowenischen OF geknüpft, wie beispielsweise Pavel Dovjak und Feliks Malle, der auch in engem Kontakt zu den Gebrüdern Olip stand. Im Frühling 1942 hatten die beiden bereits vom *Gorenjski odred* [Oberkrainer Verband] erste (Propaganda-) Literatur nach Zell gebracht. Am 6. Juni 1942 waren sie wieder auf dem Weg zu Aktivisten des Verbandes. Nahe Jelendol/Butterhofen wurden sie von der SS erschossen (Linasi 2010, 51).⁶

Am 14. und 15. April 1942 erfolgte die zwangsweise *Aussiedlung* von ca. 1000 Slowenisch sprechenden Männer, Frauen und Kindern aus dem heutigen Kärnten. Sie wurden von ihren Höfen vertrieben, als »Volks- und Staatsfeinde«

entschädigungslos enteignet und in speziellen Lagern im sogenannten *Altreich* interniert (Malle et. al. 2004; Entner, Malle 2012). Allein aus der Gemeinde Zell/Sele betraf diese Maßnahme acht Familien, darunter die drei Schwestern und die Eltern der Gebrüder Olip. Durch diese Entnationalisierungsmaßnahme fielen für die *Grünen Kader* wichtige Unterstützer sowie Stützpunkte weg. Während auf den Höfen der zwangsweise Ausgesiedelten unter anderem politisch »verlässliche« Bewirtschafter angesetzt wurden, mussten die Angehörigen der *Grünen Kader* mit dem Bau von Erdbunkern beginnen.

3. Widerständiges Verhalten und Verfolgung – Der große Prozess/Veliki proces

Im Verborgenen der Erdbunker wollten die *Grünen Kader* das bald erhoffte Kriegsende erwarten, ohne jedoch selbst aktiv Maßnahmen zu setzen. Diese Haltung unterschied sie deutlich von der seit Sommer 1942 in Kärnten aktiven Partisanenbewegung. Die Passivität und Perspektivlosigkeit sowie die Isolation zermürbten viele. Ein eindrucksvolles Beispiel für den Prozess der Entmutigung bis hin zum psychischen Zusammenbruch bietet das Tagebuch des Tomaž Olip, das er im Juni 1942 begonnen und bis zu seiner Verhaftung am 1. Dezember 1942 geführt hatte. Erhalten geblieben ist nur die von der Gestapo in Auftrag gegebene Übersetzung in die deutsche Sprache.⁷ Bei den *Grünen Kadern* handelte es sich jedoch nicht um eine in sich geschlossene große Gruppe. In mehreren Kleingruppen organisiert, musste jede Kleingruppe und jeder Einzelne für sich selbst und sein Überleben sorgen. Die enge Gruppe um Honz Olip, die seine beiden Brüder Folt und Peter sowie Johan Gruden umfasste, hatte sich, nachdem sie heimlich einen eigenen Bunker gebaut hatte, schon im Juli 1942 von ihren Mitstreitern Tomaž Olip, Maks Kelih und Jaka Oraže getrennt. Der Kontakt brach jedoch nicht völlig ab (Olip 2013). Den Olip Brüdern gelang es, ihren Bunker vor den anderen Kleingruppen geheim zu halten. Während sich nach der Verhaftungswelle vom Herbst/Winter 1942/43 die meisten noch unentdeckt im Verborgenen lebenden Zellaner nach und nach den Partisanen anschlossen, blieb allein die Gruppe Olip bis zum Kriegsende eigenständig, obwohl Honz Olip noch im Frühjahr 1943, wie Linasi zeigt, den Kontakt zu den Partisanen in Eisenkappel suchte. Ihre betonte Eigenständigkeit und katholische Haltung sowie ihre kolportierte Begeisterung für Draža Mihailović machte die Gruppe um Honz Olip in den Augen der OF-Führung suspekt. Später wurden auch Verbindungen zur slowenischen *Bela garda* befürchtet und daher die Gruppe vielfach als Gefahr für den innerhalb der OF organisierten Widerstand eingeschätzt (Linasi 2010, 50–51).⁸

Während die *Grünen Kader* im Sommer 1942 in Zell damit begannen, verstärkt Erdbunker zu bauen und Lebensmittellager anzulegen, kamen erste Partisanengruppen über die ehemalige Südgrenze. Die Führung der OF beschloss, in diese Gruppen aus der Region stammende Kämpfer und politische Aktivisten

einzubinden. Über sie gelang es der OF relativ rasch das Vertrauen der lokalen Bevölkerung zu gewinnen. Besonders wichtig waren in diesem Zusammenhang Johan Županc – Johan für den Raum Eisenkappel–Zell sowie der zwar in Slovenski Javornik geborene, doch familiär eng mit dem Rosental/Rož verbundene Matija Verdnik – Tomaž für den Westkärntner Raum (Rausch 1979, 27 ff.). Die aus Kärnten stammenden Aktivisten nutzten ihre familiären, beruflichen und vor allem kulturellen Netzwerke wie Theatergruppen, (Kirchen-)Chöre oder Tamburizzagruppen, in welchen sie vor ihrer Flucht aktiv gewesen waren. Gerade die slowenischen Kulturvereine standen in enger Verbindung zu den Ortspriestern, die in der Zwischenkriegszeit als wichtige Autoritäten des slowenischen Kulturlebens agierten. Vielfach waren es Seelsorger, die von den Widerstandsaktivisten schließlich als letzte Instanz befragt wurden, bevor sie sich der Partisanenbewegung anschlossen (Haderlap 2011, 225–226; Till 2013, 224, 251). In diesem Umfeld fanden die Aktivisten verlässliche Mitarbeiter und Mitarbeiterinnen, die zunächst aus der Legalität den organisierten Widerstand unterstützten. Sie sammelten für die Partisanen und Partisaninnen wichtige Informationen, Lebensmittel, Verbandsmaterial, Schreibmaterialien und Geld und lebten nach außen hin ihr »gewöhnliches« Leben weiter. Sie versuchten zudem auf Urlaub befindliche Wehrmachtsangehörige zur Desertion zu bewegen und neue Kämpfer für die Organisation zu gewinnen. Rasch entstanden erste Ausschüsse der OF im Raum Eisenkappel und im Rosental. Frauen waren von Anfang an am Aufbau der Ortsausschüsse beteiligt und galten als besonders verlässliche Mitarbeiterinnen (Leben 2003; Entner 2013b). Parallel dazu wurden von Vertretern der OF auch enge Kontakte zu den *Grünen Kader* geknüpft. Tomaž Olip berichtete, dass Johan Županc – Johan erstmals am 12. Juli 1942 zu ihrem Bunker am Freiberg/Setiče kam. Den Kontakt hatte Franc Pristovnik hergestellt (Olip 2013, 29). Immer wieder kam es zu Zusammenkünften mit Županc und später auch mit Peter Blažič-Melhijor und einem Partisanen namens Lado. Die Partisanen kontaktierten auch andere Bunker. Wichtig in diesem Zusammenhang ist die Verbindung zwischen den Vertretern der OF, der *Grünen Kader* und dem Funktionär der KPÖ Paul Kölich aus Waidisch/Bajdiše, der zu jener Zeit ebenfalls schon im Verborgenen leben musste (Olip 2013). Diese Kontakte zeigen, dass die beiden widerständigen Gruppierungen nicht völlig isoliert nebeneinander agierten.

Nach der Liquidierung des Försters Hugo Urbas am 12. August 1942 in Ebriach/Obirsko verstärkten Polizei- und Gestapoeinheiten ihre Suche nach den »Deserteurbanditen«, wie sie die Männer im Verborgenen nannten. Zwei Monate später wurde Maks Kelih am 10. Oktober 1942 im Gebiet des Javornik vom Aufsichtsäger und NSDAP-Ortsgruppenleiter Hans Rohr aufgespürt. Über das Ende von Maks Kelih gibt es unterschiedlichste Erzählungen. Gemeinsam ist ihnen, dass Rohr Maks Kelih angeschossen und schwer verletzt liegen gelassen hatte, um die Polizei zu holen. All diese unterschiedlichen Erzählungen stellen sich latent die Frage, ob der schwer verwundete Maks Kelih Hans Rohr und den

Gestapoleuten, die ihn am folgenden Morgen holten, noch etwas verraten haben konnte oder nicht (Linasi 2010, 72, 576; Grabnar 1970, 456–457; Tuschar 1993, 168; Pust 1984, 14–15; Olip 2013, 79). Am 12. Oktober verstarb er schließlich im Klagenfurter Reservelazarett.⁹ Am aktuellen Grabstein, aber auch in zahlreichen Erzählungen findet sich der 10. Oktober 1942 als Todestag. Dahinter mag der Wunsch stehen, seinen Tod als weiteren Angriff der Deutschen und ihrer Germanisierungsbestrebungen gegen die slowenischsprechende Bevölkerung zu interpretieren. Gerade in der Gemeinde Zell hatte beim Plebiszit vom 10. Oktober 1920 mit 518 zu 18 Stimmen die überwiegende Mehrheit für einen Anschluss an Jugoslawien gestimmt.¹⁰ Die Gestapo hatte mit dem gefassten Maks Kelih, der auf Grund seiner schweren Verwundung¹¹ kaum noch umfassende Aussagen machen konnte, den endgültigen Beweis erbracht, dass sich im Raum Zell Deserteure versteckt hielten. Die Suche wurde verstärkt und Spitzel eingesetzt.

Auf diese Art wurde ein Treffen von Partisanen und ihren Unterstützern nahe Ebriach am 11. November 1942 bekannt. Bei der Stürmung des Hauses der Familie Haller wurde einer der Gestapospitzel irrtümlich von den deutschen Einsatzkräften getötet, die Partisanen aber konnten fliehen. Daraufhin wurden das Ehepaar Haller sowie Marija Olip geb. Županc und Schwester des gesuchten Johan Županc sowie Anton Vejniki¹² verhaftet. Es sollten zunächst weitere Verhaftungen im Raum Ebriach und Lobnig/Lobnik folgen. Unter den Verhafteten standen vor allem Marija Olip sowie das Ehepaar Uršula und Tomaž Olip vlg. Jereb, das am 17. November verhaftet wurde, in engen familiären Kontakt zu Zell. Am 23. November 1942 erfolgte schließlich in Eichstätt die Verhaftung der im April 1942 zwangsweise ausgesiedelten Familie Olip vlg. Uznik. Die Eltern und Schwestern von Janko Olip wurden von der Gestapo nach Klagenfurt überstellt. Am 25. November 1942 wurde bei einem Gefecht nahe Tržič/Neumarkt der Partisan Peter Blažič, der enge Kontakte zu *Grünen Kadern* hatte, schwer verwundet und gefasst. Im gefürchteten *Gefangenenhaus Vigaun* in Begunje/Vigaun verhörte ihn der Klagenfurter Gestapomitarbeiter Josef Mohrherr äußerst brutal. Am 1. Dezember wurde er, nun endlich transportfähig, nach Zell gebracht, um den Behörden den ihm bekannten Bunker nahe der Hlipovčnik Liegenschaft zu zeigen. Gegen Mittag wurde der Bunker gewaltsam geöffnet und Tomaž Olip verhaftet. Dabei wurde auch sein Tagebuch sichergestellt. Weitere Verhaftungen folgten bis Anfang Feber 1943. Insgesamt wurden im Raum Eisenkappel-Vellach/Bela, Sittersdorf/Žitara vas, Zell und Ferlach/Borovlje ca. 200 Männer und Frauen (darunter auch Zwangsarbeiter und –arbeiterinnen) verhaftet und 134 Personen (außer den Zwangsarbeitern) angezeigt. Im Hauptprozess, der vor dem fliegenden Senat des Volksgerichtshofes unter der Leitung von Richter Roland Freisler im April 1943 in Klagenfurt verhandelt wurde, wurden zwölf Männer und eine Frau zum Tode sowie 23 weitere Männer und Frauen zu zum Teil langjährigen Zuchthausstrafen verurteilt. Deserteure und Kriegsdienstverweigerer erhielten kein eigenes Verfahren vor dem Reichskriegsgericht, sondern wurden

gemeinsam mit den zivilen Angeklagten vom Volksgerichtshof verurteilt. Die elf Folgeprozesse (ohne Todesurteile) verhandelte das Oberlandesgericht Wien. Zahlreiche Männer und Frauen, für die die Anklagemomente zu dürftig schienen, wurden von der Gestapo in ein KZ eingewiesen. Für die Behörden war es einerlei, ob die Verfolgten die *Grünen Kader* oder den von der OF angeregten Widerstand unterstützt hatten bzw. ihnen angehörten. Sie galten als »Hochverräter bzw. Landesverräter«, die die Normen des NS-Regimes überschritten hatten. Trotz ihrer brutalen Verfolgungsmaßnahmen gelang es den NS-Behörden nicht, die slowenischsprachige Bevölkerung auf Dauer einzuschüchtern, im Gegenteil, die Bereitschaft zu widerständigem Verhalten wuchs immer mehr. Gerade die Verfolgung von Angehörigen und Freunden durch die NS-Behörden wurde nun zu einem immer zentraleren Motiv für Desertion bzw. Kriegsdienstverweigerung.

4. Vergessen und Erinnern

39 der 134 dokumentierten angezeigten Frauen und Männer haben ihre Verfolgung durch die NS-Behörden nicht überlebt (Entner 2013a). Jene, die die grausame und unmenschliche Internierung in Konzentrationslagern und in Haftanstalten überlebt hatten, blieben schwer gezeichnet. Traumatisiert blieben die vielen Kinder, die ihre Eltern – sei es vorübergehend durch die Internierung oder endgültig – verloren hatten. Gezeichnet waren auch jene, die als Partisanen oder *Grüne Kader* unter für uns heute kaum vorstellbaren psychischen und physischen Strapazen überlebt hatten. Vielfach waren sie von Schuldgefühlen (»Überlebenden-Syndrom«) geplagt, wie wir es von Überlebenden der Konzentrationslager kennen. Das Überleben in solchen Ausnahmezuständen gelang bisweilen nur durch das Überschreiten von moralischen Grundsätzen, die in demokratischen Friedenszeiten als selbstverständlich und bindend gelten. Doch nicht selten standen die Überlebenden vor der Frage: er oder ich? Bei der Verarbeitung und Verortung ihrer Erlebnisse und Handlungen befanden sich die Überlebenden – jene der Internierung wie auch jene des Kampfes – nicht im luftleeren Raum. Ihre individuellen Strategien wurden – meist unbewusst – mit den gesellschaftlichen Verarbeitungsstrategien ihrer näheren persönlichen Umgebung sowie jener ihres gesellschaftspolitischen Umfeldes »abgestimmt«. Ähnlich wurde auch die Tradierung ihrer Erinnerungen von persönlichen und gesellschaftspolitischen Entwicklungen der Nachkriegszeit und späteren Ereignissen überformt (Malle 2013). Um sie aus unserer heutigen Perspektive verstehen zu können, müssen wir uns dieses gesellschaftspolitische Umfeld ansehen: Wie wurden die Ziele der OF von den lokalen slowenischen Funktionären interpretiert bzw. vertreten, welche Haltung nahmen die Vertreter und Vertreterinnen der katholischen Kirche ein, wie verhielt und verhält sich das Land Kärnten bzw. die Republik Österreich den ehemaligen Widerstandsaktivisten und -aktivistinnen gegenüber? Romana Verdel, die als kleines Kind nicht nur ihre Eltern, sondern alle im Familienver-

band lebenden erwachsenen Angehörigen durch die NS-Verfolgungsmaßnahmen verloren hatte, brachte es in einem Gespräch mit der Autorin auf den Punkt: »Es kam darauf an, zu welcher Pflegefamilie wir kamen.«¹³ War deren Haltung dem Widerstand gegenüber positiv, so konnten sich auch die verwaisten Kinder damit identifizieren (Rettl, Obid 2006). War jedoch deren Haltung negativ oder gar slowenenfeindlich, so brachte dies die Kinder in ihrer Entwicklung in große Konflikte. »Die Partisanen«, die vielfach als alleinige Träger des Widerstands interpretiert wurden, wurden dann auch von den überlebenden Kindern als negative Kraft wahrgenommen, von der sie sich distanzieren mussten. Aus all dem Leid der Überlebenden entstand der Wunsch, Schuldige zu finden und zu benennen. Dabei wurde jedoch nicht der große Rahmen wahrgenommen. Die Schuld wurde nicht in der brutalen Entnationalisierungspolitik der Nationalsozialisten gesucht, sondern im unmittelbaren Umfeld, zum Beispiel mit der Frage: »Wer war der Verräter/die Verräterin?« In der Gemeinde Zell, in der im Zuge der Verhaftungswelle 21 Männer und Frauen ihr Leben lassen mussten, wurde den Umständen um das Ende von Maks Kelih sowie dem Tagebuch von Tomaž Olip großes Augenmerk geschenkt. Hier wurden »die Verräter« gesucht und völlig außer Acht gelassen, dass nach dem Tod von Maks Kelih keinerlei Verhaftungen erfolgt waren und dass bereits vor der Auffindung des Tagebuchs von Tomaž Olip zahlreiche Verhöre erfolgt waren. Nicht berücksichtigt wird, unter welchen Umständen die Verhöre durchgeführt wurden. Von Marija Olip geb. Županc wissen wir, dass die Gestapomitarbeiter, unabhängig vom Geschlecht der zu Befragenden, nicht vor der Anwendung brutaler Gewalt zurückschreckten. Marija Olip beschwerte sich über ihre Behandlung und die Dokumente zur Untersuchung ihrer Beschwerde sind erhalten geblieben.¹⁴ Auch sie wurde vom obengenannten Josef Mohrherr verhört. Von den von Tomaž Olip im Tagebuch angeführten bzw. erst im Verhör entschlüsselten Zellanern wurden vier gleichzeitig mit ihm verhaftet, vier weitere später, wobei wir nicht wissen, von wem die Behörden die entscheidenden Hinweise bekamen, letztlich ist diese Frage auch irrelevant. Viel interessanter ist vielmehr die Frage, warum ein einfacher Holzarbeiter mit rudimentärer Schulbildung in einer psychisch wie physisch absolut bedrückenden Situation auf die Idee kommt, seinem »Alltag« durch die Führung eines Tagebuchs Struktur zu verleihen, um überleben zu können. Doch Tomaž Olip wird als Aussenseiter behandelt, als solcher fühlte er sich auch spätestens ab September 1942, als er bemerkte, dass er von Besprechungen immer wieder ausgeschlossen wurde (Olip 2013).

In jüngster Vergangenheit wurde in populärwissenschaftlichen Texten und Filmen der Versuch unternommen, den Widerstand der *Grünen Kader* von jenem der »Partisanen« strikt zu trennen. Das widerständige Verhalten der *Grünen Kader* wird als der »eigentliche« Kärntner Widerstand interpretiert, wobei er zugleich auch als katholischer Widerstand verstanden wird. Ein Beispiel dafür ist die am 14. April 2012 im ORF ausgestrahlte Dokumentation »Kampf um

Kärnten. Von der Volksabstimmung zum Ortstafelstreit« von Peter Liska. In gewisser Weise kann dieser Film als »Widergutmachung« verstanden werden, die nach der Ausstrahlung der Dokumentation »Die Kärntner Partisanen« von Gerhard A. Roth am 19. April 2002 im ORF von der FPÖ im Kärntner Landtag verlangt wurde (Entner 2004). Peter Liska führt in seiner Dokumentation als Beginn des Widerstandes die Desertion der Zellaner Männer an, auf die Erwähnung der ebenfalls zahlreich aus dem Jauntal desertierten Männer wird vergessen. Vergessen wird in diesem Zusammenhang auch, dass der bewusste politische Widerstand der Kärntner Slowenen bereits unmittelbar nach dem sogenannten *Anschluss* begann. So wurden die Gebrüder Pankracij und Andrej Schwarz aus Vellach nach ihrer Kritik verhaftet und unmittelbar darauf in das KZ Dachau eingewiesen. Andrej wurde im Außenlager Prittlbach im Dezember 1938 ums Leben gebracht, sein Bruder im Feber 1940 im KZ Mauthausen (Entner 2013a). Der Historiker Stefan Karner darf schließlich die Grundidee der Dokumentation artikulieren, die auf keine wissenschaftliche Grundlage gestützt ist: »Der Widerstand hat sich in der slowenischen Volksgruppe in Kärnten am Anfang durchaus als ein katholischer Widerstand artikuliert.« In der Dokumentation gibt es keinen positiven Verweis auf den Partisanenwiderstand. In der Dramaturgie des Films wird er im Zusammenhang mit den sogenannten *Verschleppungen* vom Mai 1945 genannt. Eine Zeitzeugin darf völlig unkommentiert im Nazijargon von den »Banditen« sprechen.

Es bleibt die Frage, wodurch die Desertion und Kriegsdienstverweigerung der Zellaner als »katholischer Widerstand« zu verstehen sei. Die weiter oben angeführten Motive lassen sich nicht als solche interpretieren. Und Marija Olip, die Schwester der Olip Brüder, die bis zum Kriegsende *Grüne Kader* blieben, nannte 1990 als Grund für deren Desertion, dass sie erfahren hatten, dass sie für eine Strafkompagnie vorgesehen waren (Olip 1990, 132). Wenn aber die individuelle Religiosität der Aktivisten als Grundlage für die Interpretation des »katholischen Widerstandes« gesehen wird, dann muss berücksichtigt werden, dass sich unter den Partisanen ebenfalls tief religiöse Männer und Frauen befanden. Von Franc Pasterk – Lenart, einem der frühen Helden der Kärntner Partisanenbewegung, wissen wir, dass er vor seiner Desertion intensive Gespräche mit dem Eisenkappler Pfarrer geführt hatte. Der Pfarrer bezeichnete ihn in seinen Erinnerungen als »einen der besten katholischen Burschen der Pfarre« (Till 2013, 251). Ein Großteil der Kärntner Partisanen war tief religiös geprägt, andererseits finden sich auch unter den *Grünen Kadern* überzeugte Kommunisten. Gerade in Zell gab es bei den letzten demokratischen Gemeinderatswahlen 1932 mit einem knapp verfehlten dritten Mandat den größten Anteil an kommunistischen Stimmen im sogenannten gemischtsprachigen Gebiet (Entner 2012, 208–209).¹⁵ Ohne Zweifel aber ist der Widerstand der Grünen Kader wie auch jener der Partisanenbewegung und all ihrer Unterstützer und Unterstützerinnen als nationaler Widerstand gegen die vom NS-Regime gesetzten Entnationalisierungsmaßnahmen zu verstehen.

Anmerkungen

- ¹ »Vor 70 Jahren: Blutrichter fällt spektakuläres Todesurteil«, in: *Kärntner Tageszeitung*, 12. 4. 2013, 14–15.
- ² Das Denkmal wurde auf Initiative des Vereins Memorial Kärnten/Koroška errichtet. Siehe auch in: *Novice. Slovenski tednik za Koroško*, 3. 5. 2013, 2–3.
- ³ »Ihr Widerstand war ihre Muttersprache«, in: *Kleine Zeitung*, Ausgabe Völkermarkt, 25. 4. 2008, 29–30 und Ausgabe Klagenfurt, 26. 4. 2008, 30–31.
- ⁴ Kärntner Landesarchiv (KLA), Amt der Kärntner Landesregierung (AKL), Abt. 14 Opferfürsorge Karton 115, Gz. 493/53.
- ⁵ KLA, AKL, Abt. 14 OF, 43/319.
- ⁶ Archiv des Slowenischen wissenschaftlichen Instituts in Klagenfurt (ASZI), Fond OF, Fasc VII, M 2.
- ⁷ Das Tagebuch des Thomas Olip. Wie ein im Käfig eingesperrter Vogel, hg. v. Wilhelm Baum. Klagenfurt 2010, Faksimile 73–86; Hanzi Čertov gab heuer eine rückübersetzte Fassung, die den Verhörprotokollen gegenübergestellt wurde, heraus: Tomaž Olip. Dnevnik – Tagebuch – Verhörprotokolle. Klagenfurt Wien 2013. Die Verhörprotokolle und die übersetzte Abschrift des Tagebuchs befinden sich im Original im Bundesarchiv Berlin (BArch), VGH 2329 A1, fol 3–47. Im Folgenden wird auf Grund der leichteren Verfügbarkeit nicht auf die Originalquellen, sondern auf die Publikation verwiesen.
- ⁸ BArch, VGH 2329 A 1, fol. 33. Vernehmung Thomas Olip, 11. 12. 1942.
- ⁹ KLA, AKL, Abt. 14 OF, 43/314; 43/319.
- ¹⁰ ASZI, Fond OF, Fasc VII, M 7, Sele, fol. 33.
- ¹¹ So beschreibt Olga Grabner geb. Kelih, die für Maks Kelih und seine Kameraden gelegentlich gekocht hatte, im November 1959 rückblickend, dass Kelih nach einem Lungendurchschuss nahezu völlig ausgeblutet nach Klagenfurt gebracht wurde (Grabnar 1970, 457).
- ¹² Anton Vejník ist einer der Wenigen, der im Gerichtsverfahren freigesprochen wurde und nicht von der Gestapo in ein KZ verschleppt wurde. Zwei seiner Halbbrüder desertierten später und schlossen sich den Partisanen an.
- ¹³ Gespräch am 6. Mai 2013.
- ¹⁴ BArch, VGH 3958 A 3, fol. 55–60.
- ¹⁵ *Koroški Slovenec*, 27. 4. 1932, 1–2 u. 4. 5. 1932, 1–2.

Literaturverzeichnis

- Entner, B., (erscheint: 2013a). »Wer war Klara aus St. Philippen/Šentlpiš?«. *Kärntner Slowenen und Sloweninnen als Opfer der NS-Verfolgung*. Drava, Klagenfurt-Wien/Celovec-Dunaj.
- Entner, B., (2013b). »Komm, miß dich mit uns, in die Wälder dich trau!« *Kärntner Sloweninnen im Widerstand*. In F. Hafner, J. Strutz (Hg.), *Krieg, Widerstand, Befreiung. Ihr Nachhall in den Kulturen und Literaturen des Alpen Adria Raums*. Drava, Klagenfurt-Wien/Celovec-Dunaj, 31–48.

- Entner, B., (2012). Ein Dorf in Aufruhr – widerständiges Handeln als kollektive Praxis? In E. Hiebl, E. Langthaler (Hg.), *Im Kleinen das Große suchen. Mikrogeschichte in Theorie und Praxis. Jahrbuch für Geschichte des ländlichen Raumes* 2012. Studien Verlag, Innsbruck-Wien-Bozen, 206–221.
- Entner, B., Malle, A. (Hg.), (2012). *Die Vertreibung der Kärntner Slowenen / Pregon koroških Slovencev 1942*. Drava, Klagenfurt-Wien/Celovec-Dunaj.
- Entner, B., Wilscher, H. (2006), "Sämtlich Slovenen!" A Kärntner SlowenInnen zwischen Entrechtung und Diskriminierung. In V. Pawlowsky, H. Wendelin (Hg.), *Ausgeschlossen und entrechtet: Raub und Rückgabe – Österreich von 1938 bis heute*. Mandelbaum, Wien, 54–76.
- Entner, B., (2004). Kärntner PartisanInnen – von ihrer Darstellung in ORF-Dokumentationen und dem (Medien-)Echo in Kärntens Öffentlichkeit. In *Kunst Kommunikation Macht. 6. Österreichischer Zeitgeschichtetag*. Hg. v. I. Bauer et al. Studien Verlag, Innsbruck-Wien-München-Bozen, 254–258.
- Grabnar [=Grabner], O., (1970). Veliki proces v Celovcu. In *Slovenke v Narodnoosvobodilnem boju I. Zbornik dokumentov, člankov in spominov*. Zavod Borec, Ljubljana, 456–463.
- Haderlap, M., (2011). *Engel des Vergessens*. Wallstein, Göttingen (slow. (2012) *Angel pozabe*. Litera, Maribor).
- Haider, H., (2005). *Nationalsozialismus in Villach*. Edition Kernöl, Villach.
- Jelen, T., (2002). *Hoja za mavrico. Spomini iz temnih dni pričakovanja*. Drava, Klagenfurt/Celovec (dt. (2007) *Auf den Spuren der Hoffnung. Odyssee eines Kärntner Slowenen 1938–1945*. Drava, Klagenfurt/Celovec).
- Kattinig, F. (Hg.), (1978). »Sämtlich Slowenen«. *Versuch einer Dokumentation aus den Akten des Volksgerichtshofes Berlin*. Eigenverlag, Klagenfurt/Celovec.
- Leben, A., (2003). *V borbi smo bile enakopravne. Uporniške ženske na Koroškem v letih 1939–1945*. Drava, Celovec/Klagenfurt.
- Linasi, M., (2010). *Koroški partizani. Protinacistični odpor na dvojezičnem Koroškem v okviru slovenske Osvobodilne fronte*. Mohorjeva, Celovec-Ljubljana-Dunaj.
- Malle, A., (2013). Slowenische Erinnerungsbücher als historische Quellen. In F. Hafner, J. Strutz (Hg.), *Krieg, Widerstand, Befreiung. Ihr Nachhall in den Kulturen und Literaturen des Alpen Adria Raums*. Drava, Klagenfurt-Wien/Celovec-Dunaj, 49–70.
- Malle A. et al., (2004). *Vermögensentzug, Rückstellung und Entschädigung am Beispiel von Angehörigen der slowenischen Minderheit, ihrer Verbände und Organisationen* (Veröffentlichungen der Österreichischen Historikerkommission: Vermögensentzug während der NS-Zeit sowie Rückstellungen und Entschädigungen seit 1945 in Österreich. Bd. 23/1). Oldenburg, Wien-München.
- Malle, A., (1992). Koroški Slovenci in katoliška cerkev v času nacizma. In *Narodu in državi sovražni. Pregon koroških Slovencev 1942 / Volks- und staatsfeindlich. Die Vertreibung von Kärntner Slowenen 1942*. Redigiert von A. Malle, V. Sima. Drava, Mohorjeva, Celovec/Klagenfurt, 85–132.

- Manoschek, W., (2003). Kärntner Slowenen als Opfer der NS-Militärjustiz. In W. Manoschek (Hg.), *Opfer der NS-Militärjustiz. Urteilspraxis – Strafvollzug – Entschädigungspolitik in Österreich*. Mandelbaum, Wien, 358–389.
- Olip, M., (1990). Du säst, aber du wirst nicht ernten. In A. Pittler, H. Verdel (Bearb.), *Spurensuche. Erzählte Geschichte der Kärntner Slowenen*. Österreichischer Bundesverlag, Wien, 131–133.
- Olip, T., (2013). *Dnevnik – Tagebuch – Verhörprotokolle*. Hg. v. H. Čertov. Kitab, Klagenfurt-Wien.
- Pust, I., (1984). *Titostern über Kärnten 1942–1945. Totgeschwiegene Tragödien*. Kärntner Abwehrkämpferbund, Klagenfurt.
- Rausch, J., (1979). *Der Partisanenkampf in Kärnten im Zweiten Weltkrieg* (Militärhistorische Schriftenreihe, Bd. 39/40). Österreichischer Bundesverlag, Wien.
- Retzl, L., Obid, V., (2006). *Partisanenkinder. Überleben, weiterleben. Partizanski otroci. preživeti, živeti*. Drava, Klagenfurt/Celovec.
- Stergar, J. (2005). Der Klub der Kärntner Slowenen in Ljubljana. In S. Karner, J. Stergar (Hg.), *Kärnten und Slowenien – »Dickicht und Pfade«* (Kärnten und die nationale Frage, Bd. 5). Johannes Heyn, Mohorjeva Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj, 329–347.
- Tagebuch (2010). *Das Tagebuch des Thomas Olip. Wie ein im Käfig eingesperrter Vogel*. Hg. v. W. Baum. Kitab, Klagenfurt-Wien.
- Till, J. (2013). *Bad Eisenkappel und seine Kirchen entdecken / Spoznavanje Železne Kaple in njenih cerkva*. Mohorjeva, Klagenfurt/Celovec-Ljubljana/Laibach-Wien/Dunaj.
- Tuschar, H. M., (1993). *Zell/Sele. Herz der Karawanken / Srce Karavank*. Johannes Heyn, Klagenfurt.
- Zablatnik, M. (Hg.), (2012). *Vi, ki ostanete živi / Ihr, die Ihr am Leben bleibt ...* (1977). Kitab [= Begleitheft zur gleichnamigen DVD], Klagenfurt/Celovec

Daniel Wutti

Transgeneracijski prenosi v družinah koroških Slovencev

Izvleček

Psihične travme presegajo življenja neposrednih žrtev nasilja. Pričujoče besedilo se ukvarja s prenosom travm v družinah koroških Slovencev. Ganljive življenjske pripovedi starih staršev – neposrednih žrtev nacionalsocializma – lahko na novo osvetlijo prej zamegljena zaporedja v biografijah staršev. Koncepti in podobe, ki so se vžgali v biografijo prve generacije, so prisotni tudi v nezavednem vnukov in vnukinj, ki s tem zgodovinskim bremenom ravnajo na svoj način. Teoretični del predstavi mehanizme predajanja travm. Empirični del predstavi konkretno studijo: s »problemsko usmerjenimi intervjuji« so bili povprašani pripadniki treh družin. Iz vsake družine so spraševali pripadnika generacije starih staršev, generacije staršev in generacije vnukov. Obsežni podatkovni material je bil urejen in kategoriziran s pomočjo »strukturirajoče kvalitativne vsebinske analize« in z zasnovami »sceničnega razumevanja«. Generacijska vez med prvo in drugo generacijo je nadpovprečno tesna. Druga generacija je neposredno prevzela politični in kulturni boj za »obstoje slovenske besede na Koroškem«. Tako za prvo kot tudi drugo generacijo je bilo v vseh letih po drugi svetovni vojni težko najti psihično kompenzacijo.

Ključne besede: transgeneracijske transmisije travm, koroški Slovenci, nacionalsocializem

Transgenerational Transmissions in Carinthian Slovene Families

Abstract

Psychic traumata exceed the lives of immediate victims. The following article views the transmission of trauma in Carinthian Slovene families. Moving life stories from the generation of the grandparents – victims of national socialism – often open new viewpoints in afore blurred sequences in their children's biographies. Certain concepts and figures of these life stories can also be found in the unconsciousness of the grandchildren – who on their part seek for solutions on how to deal with such historical burden. The theoretical part presents mechanisms of transgenerational transmissions. The empirical part of the article includes a specific study: Three generations of three families were interviewed using the "problem focussed method", then categorised according to the "structured qualitative content analysis" and interpreted with approaches of "scenic understanding". The generational bond between the first and the second generation is surpassingly strong. The second generation has taken over the struggle to maintain the Slovene language and culture in Carinthia from and "for" their parents. For the first and second generation it has been hard to get psychic compensation since the end of WW2.

Keywords: transgenerational transmission, trauma, Carinthian Slovenes, national socialism

Correspondence address: Daniel Wutti, Abteilung für Sozialpsychologie, Ethnopschoanalyse und Psychotraumatologie Institut für Psychologie an der Universität Klagenfurt/Celovec, Universitätsstraße 65-67, A-9020 Klagenfurt/Celovec. E-mail: daniel.wutti@aau.at, daniel@wutti.eu

1. Uvod

»Na avstrijskem Koroškem in v Avstriji so politične oblasti v povojnem času prispevale k sekvencialni travmatizaciji žrtev iz slovenskih družin,« piše Klaus Ottomeyer (2011, 46). Koroške Slovence, ki so se vračali iz nemške vojske, so označevali kot partizane, s čimer so veljali za (narodne) izdajalce; nekdanje prisilne delavce v nacionalsocialističnih »lagerjih« so javno imenovali »KZler-je«, kar je bila psovka. Pa tudi koroški Slovenci, ki so med vojno ostali doma, so bili osumljeni izdajstva in podpore partizanom. Po vojni so bili načeloma sumljivi vsi, ki prej niso kolaborirali z nacisti. Poleg tega so imeli nekdanji nacisti privilegije v zvezi s službami v javni upravi. Po 8. maju 1945 so koroški Slovenci živeli v opisanem psihosocialnem okolju. Prav to protislovensko in nacističnim storilcem naklonjeno okolje je žrtve vedno znova spominjalo na minulo nacionalsocialistično oblast in doživete grozote, hkrati z družbenim in s političnim pritiskom na koroške Slovenke in Slovence pa povzročalo tudi nove travme. Tako vsa leta po drugi svetovni vojni slovenskim žrtvam niso nudili psihične kompenzacije (Wutti & Wutti 2012, 49). Marija Jurić Pahor je na primeru koroških Slovencev predlagala uporabo koncepta sekvencialne travmatizacije nizozemskega psihoanalitika Hansa Keilsona (Jurić Pahor 2001, 11). Razlikuje tri stopnje ekstremnih stresnih razmer:

- a) začetna stopnja s preludirajočimi momenti preganjanja;
- b) bivanje v koncentracijskih in drugih taboriščih;
- c) povojni čas z vsemi težavami ponovne vključitve.

A psihične travme presegajo življenja neposrednih žrtev nasilja. Po konceptu »transpozicije« Judith Kestenberg (1995, 190) tudi potomci žrtev nacionalsocializma velikokrat živijo tako, kot bi vojne grozote neposredno doživeli na lastnem telesu in v lastni duši. Pričujoče besedilo se ukvarja s prenosom oz. transpozicijo travm preko treh generacij koroških Slovenk in Slovencev. Ganljive življenjske pripovedi starih staršev – neposrednih žrtev nacionalsocializma – lahko prej zamagljena zaporedja v biografijah staršev prikažejo v novi luči. Določeni koncepti in podobe, ki so se vžgali v biografijo prve generacije, so prisotni tudi v dojemanju vnukov in vnukinj, ki s tem zgodovinskim bremenom ravna jo na svoj način.

2. Transgeneracijski prenos travm

Travmatizacije presegajo duševno sposobnost njihovega premagovanja in vdirajo tudi v življenja potomcev. Prihaja do specifičnih generacijskih konfliktov (Bohleber 2009, 110). Tovrstne »prenose travm« so raziskovali predvsem s psihoanalizo otrok, ki so preživeli holokavst. V nadaljevanju bodo predstavljeni najpomembnejši mehanizmi predajanja travm iz ene generacije v drugo.

2.1 Molk

»V raziskavah o prenosu travm preživelih na potomce se mnogi avtorji opirajo na opažanje, da se v številnih družinah o izkušnjah preganjanja niso pogovarjali, temveč je o tem vladal molk,« piše Marija Jurić Pahor (2004, 52). Kurt Grünberg (2002, 34) ugotavlja, da znanstvena literatura pogosto omenja »pakt molka«, ki tiste, ki so preživeli holokavst, na patološki način povezuje z njihovimi potomci. Takšen »pakt« seveda nikakor ne more biti stabilen, temveč povzroča nova bremena in često tudi reinscenacijo travm (Fischer & Riedesser 1998, 236).

Da so ljudje svojim potomcem zamolčali doživete grozote v nacionalsocializmu, je poskus zaščite – poskušali so zaščititi tako sebe kot tudi naslednjo generacijo. »V tem smislu moramo njihov molk razumeti tudi kot dosežek zrelosti«, meni Grünberg (2002, 39). A kljub molku so potomcem ta huda doživetja znana. Grünberg kot primer navaja poučen pogovorni izsek, v katerem ženska, ki je preživela holokavst, v navzočnosti svoje hčerke pripoveduje intervjuvanki, da s svojem možem v prisotnosti otrok nikoli ni govorila o svojih izkušnjah iz druge svetovne vojne. A hčerka je enostavno odgovorila: »Vedno (!) sta o tem govorila« (Grünberg 2002, 40).

Nasprotni ekstrem so starši, ki svojim otrokom pripovedujejo »vse« in tako iz njih nezavedno delajo avditorij za psihično ponavljajoče se grozne izkušnje. »Zlato sredino« med pripovedovanjem in molkom je v družinah preživelih, tako piše Grünberg dalje, redko najti.

»Čeprav molk ne predstavlja nič konkretnega, se v njem vendar nekaj odsojnega podoživi kot množično prisotno. Ne-govorjenje torej nikakor ne pomeni nesporočanja; molk je lahko mogočna oblika komunikacije« (Jurić Pahor 2004, 53). Preteklost odzvanja v vsakdanjosti, pa čeprav se o njej ne govori. Izraža se v gestah, namigih, ponavljajočih se prekinitvah pogovorov ob določenih temah ter v konkretnih vedenjskih vzorcih, ugotavlja Gabriele Rosenthal (1999, 71). Takšni vzorci so npr. nenehna premraženost stare mame, ki svoje vnuke tudi poleti toplo oblači, stalni strah, da bi lahko v hiši zmanjkalo kruha, pa tudi panika, da bi kruh lahko splesnel in postal neužit (Rosenthal 1999, 71). Gabriele Rosenthal opisuje, da imajo ponavljajoče se fantazije otrok preživelih velikokrat opravka z zamolčano družinsko preteklostjo. »Neizpovedani deli družinske preteklosti imajo velikokrat večje posledice kot izpovedani. Ob tem posledice preteklosti v teku generacij ne postanejo šibkejše, temveč v veliko primerih še bolj vidne,« meni Rosenthal (1999, 71).

2.2 Identifikacije

Z vidika psihoanalize so identifikacije med centralnimi mehanizmi povezovanja generacij. Identifikacije lahko privedejo do transgeneracijskih predaj, ker se subjekti identificirajo z življenjsko zgodovino objektov, zlasti z biografijo iz obdobja pred subjektivim rojstvom. V nekaterih primerih starši svojim otrokom identi-

fikacije tudi vsiljujejo, na primer takrat, kadar potrebujejo otroka za uravnavanje šibkega narcističnega ravnovesja. Zgodba drugega, med holokavstom umorjenega otroka iz prejšnjega odnosa se projicira v otroka iz aktualnega odnosa. Posledica tega je, da otrok določen del samega sebe doživlja kot tuj.

Kot posebni mehanizem identifikacije opisuje Judith Kestenberg »transpozicijo«. Karakteristično zanj je, da navadne identifikacije presega tako, da se subjekt poda v »časovni predor« – transpozicija izraža »življenje v preteklosti« in »dvojno realnost« (Kestenberg 1995, 190; Grünberg 2002, 38). Potomci preživelih v tem smislu npr. doživljajo navaden obisk v bolnišnici kot bivanje svojih staršev v nacističnem taborišču – iz nezavedne želje, da bi se emocionalno počutili bliže svojim prednikom (Zöchmeister 2010, 300).

2.3 Prepustnost meja

Ilany Kogan je opisala štiri vzorce transgeneracijskih prenosov travm (Kogan 2009, 121):

- a) travmatizacija zaradi izrabe otroka kot sredstva za ponovitev travme: kadar preživeli iz holokavsta z otroki delijo občutke žalosti in agresije, ki jih ne morejo zadržati v sebi.
- b) travmatizacija zaradi emocionalne nezmožnosti staršev: kadar se otrok poenoti s travmatiziranimi starši s ciljem, da zanje emocionalno skrbi.
- c) travmatizacija zaradi fantazije: kadar otroci v svojem neskončnem trudu razumeti starše skušajo sami doživeti to, kar so doživeli starši: travmatizirajoče sekvence si otrok ustvari sam v svoji fantaziji.
- d) travmatizacija zaradi izgube individualnosti: kadar otrok žrtvuje svojo individualnost, da lahko skupaj s preživeli starši deli fantazijo čudežne obnove izgubljenih objektov (npr. umorjenih oseb).

3. Travma v družinah koroških Slovencev

S »problemsko usmerjenimi« intervjuji (Witzel 1985, 237) so bili povprašani člani treh družin koroških Slovencev. Iz vsake družine so spraševali pripadnika generacije starih staršev, ki so bili žrtve kot otroci in so v izseljeništvu ali partizanih preživeli drugo svetovno vojno, danes pa so stari nad 80 let (prva generacija); pripadnika generacije staršev, danes starih nad 50 let (druga generacija), in pripadnika generacije vnukov (danes starih med 20 in 30 let). Vsi člani vseh družin sami sebe ali vsaj del svoje identitete definirajo kot »koroški Slovenec« ali »koroška Slovenka«, pogovorni jezik je bil v vseh primerih slovenski (deloma tudi v dialektu). Vsi intervjuvani člani družin so vsaj delno poznali preteklost svoje družine iz druge svetovne vojne.

Obsežen podatkovni material je bil urejen in kategoriziran s pomočjo »strukturirajoče kvalitativne vsebinske analize« po Philipu Mayringu (1985, 2002 in

2008). Izbrani odlomki, ki so kazali na transgeneracijske prenose travm v družinah, so bili analizirani z zasnovami »sceničnega razumevanja« po Alfredu Lorenzerju (Ottomeyer in Reichmayr 2007, 257).

3.1 Protislovensko nasilje

Vsi pogovorni partnerji so omenjali protislovensko usmerjeno nasilje, le s to razliko, da so ga pripadniki prve in druge generacije občutili še telesno in duševno, pripadniki tretje generacije pa »samo še« duševno (v tem smislu verbalno). Pripadniki prve generacije so nasilje občutili na lastnem telesu še dolga leta po koncu druge svetovne vojne, ko so npr. nemškonacionalno usmerjeni napadali slovenske kulturne prireditve. Višek protislovenskega nasilja po drugi svetovni vojni je bil zagotovo t. i. »Ortstafelsturm« leta 1972, ki je hkrati najmočnejša retravmatizacijska sekvenca pripadnikov prve generacije.

Narodno močno sporna sedemdeseta leta prejšnjega stoletja so privedla tudi do »politizacije« druge generacije: na poti domov od slovenske gimnazije v Celovcu so mlade šolarke in šolarje čakali nemškonacionalci, jih psovali in pretepali. Ob predelavi teh dogodkov so jih člani slovenskih družin vedno znova primerjali z dogajanjem izpred dobrih 30 let: psihično in emocionalno se je narodni konflikt v sedemdesetih letih 20. st. tako za prvo kot tudi drugo generacijo odvijal pred kuliso druge svetovne vojne. Na protislovensko nasilje v teh letih torej lahko gledamo z dveh zornih kotov: retravmatizaciji prve generacije stojijo nasproti družinski pogovori o doživetem nasilju, ki so hkrati privedli do (boljše) predelave doživetij prve generacije, so pa pomagali tudi drugi generaciji, da je svoje starše bolje razumela. V tej nenehni želji, da bi razumeli starše, so se pripadniki druge generacije vedno znova znašli v »stari borbi« svojih staršev med drugo svetovno vojno. To kaže naslednji primer:

Beatrix (imena spremenjena, op. a.) je stara nekaj več kot 50 let in je pripadnica druge generacije. V intervjuju pripoveduje, da je še nekaj let hodila v »staro« slovensko gimnazijo na celovski Lerchenfeldstrasse (kjer je bil pouk v slovenskem jeziku popoldne, dopoldne je bil v istem poslopju pouk druge, nemške šole; op. a.). Pripoveduje:

In ko smo potem, ahm, od gimnazije hodili do kolodvora (zvečer, že ob mraku; op. a.), smo šli skozi Schillerpark, ta pa še ni bil tako osvetljen kot danes. In tam smo dobili od časa do časa, ah, klofuto. Toraj, res so nas fizično napadali ... mi bi šli lahko tudi po drugi poti, ampak prav to je bilo zanimivo, to nas je vedno tako ... in tako smo pač doraščali in se nismo pustili od groženj ustrahovati ali ne vem kako, ker smo ja vedeli, da ne bo tako.

Na vprašanje, zakaj so kot mlade šolarke in mladi šolarji zavestno izbrali nevarno pot skozi Schillerpark, odgovori: »To je pač bilo tako, lušno. No, lušno, seveda smo se tudi bali, ah, nočem reči, da smo bili junaki, ravno obratno, smo imeli tudi hlače polne, ampak mislim, to je pač bila taka naša generacija, ki se ni hotela enostavno tako ... «

Beatrix je bila v tistih letih stara toliko kot njen oče, ko je bil z družino v nacističnem pregnanstvu: med 12 in 14 let. S tem, da je v tej starosti lahko na lastnem telesu doživela podobno (protislovensko) nasilje, kakor ga je pretrpel on, se mu je lahko nezavedno emocionalno približala, ga emocionalno bolje razumela, z njim delila njegovo trpljenje. Emocionalno je občutila podobno nemoč kot njen oče desetletja poprej in jo psihično razblinila. Zavestno izbrana nevarna pot skozi Schillerpark je bila njena »osebna partizanska vojna«, ki ji je dala možnost podživetja preteklosti svojega očeta na lastnem telesu, kar je primer opisane transpozicije.

3.2 Slovenska gimnazija v Celovcu

Ne glede na pot do šole in nazaj domov se je slovenska gimnazija v Celovcu v sedemdesetih letih izkazala kot »varovalni nasip« pred protislovenskim nasiljem. To se izrazi predvsem v intervjuju z Majdo, pripadnico druge generacije. Majda je v prvi polovici svojega višješolskega izobraževanja obiskovala glavno šolo, in se šele pozneje, zaradi boljšega finančnega stanja družine, prepisala na slovensko gimnazijo. Na glavni šoli je kot Slovenka občutila izreden pritisk, osebne napade, in to na robu neznosnega. Šele na slovenski gimnaziji se je stanje uredilo, med enako mislečimi slovenskimi sošolci si je opomogla. Nekoliko drugače svoje izkušnje dobrih 35 let pozneje opisuje Peter, pripadnik tretje generacije: slovensko gimnazijo opiše kot neke vrste »kapsulo«, ki mu je onemogočila stik z mladimi podobne starosti brez slovenske materinščine. Medtem ko je v ljudski šoli (z dvojezičnim poukom) še imel pogoste stike z nemško govorečimi mladostniki, se je njegov prijateljski krog v gimnazijskih letih v Celovcu zožil na koroške Slovence. Peter to v intervjuju – ob idealu kulturne in jezikovne izmenjave – omeni kot negativno.

Slovenska gimnazija je drugi in tudi tretji generaciji nudila možnost obravnavanja nacionalsocialističnega obdobja. Medtem ko so učitelji tretjo generacijo podpirali pri pripravi referatov in predstavitev svoje družinske zgodovine, je druga generacija (v političnih sedemdesetih letih) diskutirala o aktualnem narodnopolitičnem dogajanju. Skupaj s protislovenskim nasiljem, ki ga je v teh letih velik del šolarjev občutil na lastnem telesu, je to povzročilo močno politizacijo mladih koroških Slovenk in Slovencev – vselej pred ozadjem preteklosti prve generacije kot žrtve nacionalsocializma.

3.3 Predelava družinske zgodovine

Več kot 50 let po koncu druge svetovne vojne in z eno generacijo presledka so pripadniki tretje generacije s svojim ukvarjanjem z družinsko preteklostjo neredko sprožili njeno novo predelavo. Deloma je šele spraševanje tretje generacije o družinski preteklosti med drugo svetovno vojno – na sproščen in neprisiljen način – prebilo družinski molk o tej tematiki, kot kaže naslednji primer:

Majda, pripadnica druge generacije, ima danes nekaj manj kot 60 let. V intervjuju pripoveduje, da starši, ko je bila majhna, niso veliko govorili o drugi svetovni vojni: »Imeli so še tisti šok v sebi, strah.« Sicer pa so se tematiki vedno znova nekako približali, pravi. Meni, da prej tudi sama enostavno »ni imela potrebe, da bi vedela več o tem«. Več o preteklosti svoje mame je izvedela šele, ko je njen lastni otrok, Rafaela, intervjuvala svojo babico za šolski referat. Rafaela je bila tedaj stara 13 ali 14 let in je bila učenka slovenske gimnazije. »In potem si šele videl, kako fertig (na koncu, op. a.) je bila (babica – Majdina mama, op. a.). Potem si razumel!« Stara mama, pripadnica prve generacije, se je odprla šele, ko je videla, da se za preteklost zanima njena vnukinja, pravi Majda. Tudi Majda sama jo je nato spodbujala k pripovedovanju o preteklosti, pravi, in ji je govorila: »To mora ven iz tebe.«

Intervjuji s prvo generacijo jasno kažejo, kako se je ta šele v poznih letih, predvsem v pokoju, ponovno ukvarjala z doživetimi grozotami med nacionalsocializmom. Desetletja po koncu druge svetovne vojne so se osebe, ki so kot otroci preživelii nacionalsocializem, lahko izogibali soočanju s travmami – s tem, da so se z visoko zavzetostjo »vrgli na delo«, se posvetili ustvarjanju pogojev za preživetje, ustanovitvi lastne družine – in se neredko tudi nadpovprečno angažirali na kulturnem in političnem področju koroških Slovencev. Rezultat je velika množica javnih prireditev in prikazovanje bogatega in cvetočega slovenskega kulturnega delovanja kot pozni narcistični »triumf nad nacionalsocialističnim režimom«, katerega cilj je bil med drugim uničenje prav teh aktivnosti (glej tudi Rehberger 1992, 159). Stalni protislovenski napadi na kulturno življenje so ob tem aktivne koroške Slovenke in Slovence seveda še tesneje povezali, podobno kot desetletja pred tem v nacističnih taboriščih. Tako so bila slovenska kulturna društva na Koroškem hkrati cilj protislovenskih napadov kot tudi pomemben kompenzacijski in vzdržljivostni dejavnik. Ne nazadnje se je tako mlajši, drugi generaciji, ponujala nadaljnja možnost emocionalnega vživljanja v svoje starše in to v želji, da bi jih bolje razumeli – in jih podprli v »nenehnem boju za obstoj slovenske besede na Koroškem«.

3.4 Transgeneracijske vezi

Rafaela, pripadnica tretje generacije, v intervjuju živo pripoveduje, kako je svojo staro mamo najprej doživljala kot bojevito, aktivno, ki se je zavzemala za slovensko stvar na Koroškem, medtem ko so v starejših letih ob spominu na drugo svetovno vojno v njej prevladale emocije in žalost. Šele v visoki starosti se je stara mama spominjala detajlov iz preteklosti, ki jih je prej skoraj vse življenje psihično (nezavedno) tlačila. Medtem druga generacija – nekako sredi svojega življenja – še povsem politično konotira čas druge svetovne vojne (in v primerjavi s prvo generacijo manj emocionalno). Gotovo je to (kot že opisano) tudi posledica politično spornih sedemdesetih let, v katerih je bila druga generacija socializirana v

skupino koroških Slovenk in Slovencev. Tretja generacija gleda na preteklost ponovno bolj emocionalno – doživela je predvsem, kako stari starši še pol stoletja po doživetem psihično trpijo zaradi bremen iz nacionalsocialističnega časa – in je to konotirala predvsem emocionalno in ne politično angažirano. Tretja generacija je odraščala v času, ko se je sicer še politično debatiralo npr. o številu dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem, prevladoval pa je diskurz sprave in pomirjanja narodnega konflikta.

V vseh intervjujih z drugo generacijo je opazno, da je vez s starši, ki so preživeli nacionalsocializem, zelo močna, deloma tudi boleča: v življenju teh neposrednih potomcev je nedvomno prisotna preteklost njihovih staršev. V tem pogledu ima tretja generacija že bolj ambivalenten in protisloven odnos do družinske preteklosti: na eni strani dejstvo, da so bili stari starši žrtve nacizma, omenjajo kot trden del svoje identitete, na drugi strani pa bi si le želeli živeti »normalno« življenje. Štefka Vavti v tem smislu piše:

Tako beg kot tudi želja po neotežkočenem življenju sta legitimno vedenje in želji mladih ljudi. V tem kontekstu je tudi razumljivo poudarjanje mladih, da hočejo življenje uživati in se osvoboditi od »manjšinske situacije« oz. se nočejo z njo bremeniti, a vendar je vredno razmisleka, da nekateri intervjuvanci vidijo to situacijo kot blokado za zadovoljno in sproščeno življenje (Vavti 2010, 67).

Izrecna želja vseh generacij je, da predajo slovenski jezik tudi svojim potomcem. Pripadniki prve in druge generacije so bili v intervjujih izredno ponosni, da jim je to tudi uspelo in so njihovi otroci na razne načine aktivni v slovenskem življenju na Koroškem. Slovenski jezik se je v vseh intervjuvanih družinah kot nekaj izredno pozitivnega predal iz generacije v generacijo. Slovenski jezik je torej – podobno kot v preteklosti slovenska kulturna društva – hkrati vzrok za diskriminacijo in pomemben vzdržljivostni dejavnik vseh generacij.

Tako pripadniki druge kot tudi tretje generacije so v intervjujih nadpovprečno pogosto omenjali iste družinske zgodbe iz druge svetovne vojne. Deloma so zgodbe prednikov iz tega časa postale pravi družinski miti, in to v veliki meri v pozitivnem smislu. Sicer pa Gabriele Rosenthal v tej zvezi omenja, da ravno pogosto pripovedovane zgodbe, ki jih pripovedujejo tudi v detajlih, lahko prekrivajo skrito, tisto, kar najbolj bremeni (Rosenthal 1999, 73). »Stari starši in starši v veliki meri posredujejo živahne in nazorne zgodbe, a dajejo napačno sliko, ker odkrivajo samo delne vpogleds v celoto in ti »koščki preteklosti« niso označeni kot taki,« piše o tem tudi Dan Bar-On (1992, 171).

4. Izsledki

Kot enega med najbolj izrazitimi učinki holokavsta poudari Gabriele Rosenthal »bližino s preteklostjo«, in to skupaj z močno medgeneracijsko vezjo (Rosenthal 1999, 71). Pred ozadjem pričujoče študije to lahko potrdimo tudi za koroške Slovence.

Generacijska vez med prvo in drugo generacijo koroških Slovencev je nadpovprečno tesna. Druga generacija je, zlasti v želji, da bi se emocionalno vživela v starše in jih psihološko bolje razumela, neposredno prevzela politični in kulturni boj za »obstoje slovenske besede na Koroškem«. Zaradi sociopolitičnega ozadja so na avstrijskem Koroškem za tak boj vedno znova tudi realne potrebe – in začarani krog se znova zavrti.

Tako za prvo kot tudi drugo generacijo (ki vojne ni neposredno doživela!) je bilo v vseh letih po drugi svetovni vojni težko najti psihično kompenzacijo, saj je vedno znova vzplamtel narodni konflikt in vedno znova je preteklost iz druge svetovne vojne dohitela vsakdanje življenje. To psihično kompenzacijo skuša tretja generacija – pred ozadjem danes prevladujočega diskurza sprave in pomirjanja konflikta – najti v želji po normalnem življenju. »Saj ne more biti vse življenje samo boj, boj, boj,« je v intervjuju omenila pripadnica današnje slovenske koroške mladine. Da bi se tretja generacija zaradi morebitne naveličanosti trajnega narodnega konflikta na Koroškem v zavzetosti za slovenščino na Koroškem oddaljila od svojih prednikov, klub temu ni pričakovati, pretesne so še generacijske vezi pa tudi slovenski jezik je za mlade še zelo pomemben.

Pričakovati je, da se bodo v naslednjih letih iniciative in projekti za skupno Koroško, tako večine kot manjšine, še povečevale. Pri tem bo za izostalo psihično kompenzacijo koroških Slovenk in Slovencev zlasti pomembno soočanje koroške javnosti s preteklostjo, o kateri že 70 let molči in se ji izogiba.

Viri in literatura

- Bar-On, D., 1992. Begegnung mit dem Holocaust: Israelische und deutsche Studenten im Prozeß des Durcharbeitens. V G. Hardtmann (ur.), *Spuren der Verfolgung: Seelische Auswirkungen des Holocaust auf die Opfer und ihre Kinder*. Bleicher Verlag, Gerlingen, 167–197.
- Bohleber, W., 2009. Wege und Inhalte transgenerationaler Weitergabe: Psychoanalytische Perspektiven. V H. Radebold, W. Bohleber & J. Zinnecker (ur.), *Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteter Kindheiten: Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen*. Juventa Verlag, Weinheim in München, 107–118.
- Fischer, G. & Riedesser, P., 1998. *Lehrbuch der Psychotraumatologie*. Ernst Reinhardt Verlag, München.
- Grünberg, K., 2002. Tradierung des Nazi-Traumas und Schweigen. V I. Özkan, A. Streeck-Fischer & U. Sachsse (ur.), *Trauma und Gesellschaft: Vergangenheit in der Gegenwart*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 34–63.
- Jurić Pahor, M., 2001. Vpliv fašizma in nacionalsocializma na prvo, drugo in tretjo generacijo. Primer koroški in tržaški Slovenci. (Zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001). Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- Jurić Pahor, M., 2004. Neizgubljeni čas. Travma fašizma in nacionalsocializma v luči nuje po »obdobju latence« in transgeneracijske transmisije. *Razprave in gradivo* 44, 38–64.

- Kestenberg, J. S., 1995. Die Analyse des Kindes eines Überlebenden: Eine metapsychologische Beurteilung. V M. S. Bergmann, M. E. Jucovy & J. S. Kestenberg (ur.), *Kinder der Opfer, Kinder der Täter: Psychoanalyse und Holocaust*. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 173–206.
- Kogan, I., 2009. Die Durchlässigkeit der Grenzen in Holocaust-Überlebenden und ihren Nachkommen. V H. Radebold, W. Bohleber & J. Zinnecker (ur.), *Transgenerationale Weitergabe kriegsbelasteter Kindheiten: Interdisziplinäre Studien zur Nachhaltigkeit historischer Erfahrungen über vier Generationen*. Juventa Verlag, Weinheim in München, 119–128.
- Mayring, Ph., 1985. Qualitative Inhaltsanalyse. V G. Jüttemann (ur.), *Qualitative Forschung in der Psychologie. Grundfragen, Verfahrensweisen, Anwendungsfelder*. Beltz Verlag, Weinheim und Basel, 187–211.
- Mayring, Ph., 2002. *Einführung in die qualitative Sozialforschung: Eine Anleitung zum qualitativen Denken*. Beltz Verlag, Weinheim in Basel.
- Mayring, Ph., 2008. *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Beltz Verlag, Weinheim in Basel.
- Ottomeyer, K., 2011. *Die Behandlung der Opfer: Über unseren Umgang mit dem Trauma der Flüchtlinge und Verfolgten*. Klett-Cotta, Stuttgart.
- Ottomeyer, K. & Reichmayr, J., 2007. Ethnopschoanalyse und Tiefenhermeneutik. V J. Straub, A. Weidemann & D. Weidemann (ur.), *Handbuch interkulturelle Kommunikation und Kompetenz: Grundbegriffe, Theorien, Anwendungsfelder*. J. B. Metzler Verlag, Stuttgart, 249–261.
- Rehberger, R., 1992. Die zweite Generation als Opfer der Verfolgung: Psychoanalytische Überlegungen zur Generationenpsychologie. V G. Hardtmann (ur.), *Spuren der Verfolgung: Seelische Auswirkungen des Holocaust auf die Opfer und ihre Kinder*. Bleicher Verlag, Gerlingen, 155–166.
- Rosenthal, G., 1999. Die Shoah im intergenerationellen Dialog: Zu den Spätfolgen der Verfolgung in Drei-Generationen-Familien. V A. Friedmann, E. Glück & D. Vyssoki (ur.), *Überleben der Shoah – und danach: Spätfolgen der Verfolgung aus wissenschaftlicher Sicht*. Picus Verlag, Dunaj, 68–88.
- Vavti, Š., 2010. »Wir genießen lieber das Leben und haben es schön!« Slowenische Jugendliche im zweisprachigen Kärnten zwischen Lebenslust und Vergangenheitsinszenierung. *Razprave in gradivo* 62, 50–73.
- Witzel, A., 1985. Das problemzentrierte Interview. V G. Jüttemann (ur.), *Qualitative Forschung in der Psychologie: Grundfragen, Verfahrensweisen, Anwendungsfelder*. Beltz Verlag, Weinheim in Basel, 237–256.
- Wutti, D. & Wutti, F., 2012. Kein Ende traumatischer Erfahrungen der Kärntner SlowenInnen nach dem 2. Weltkrieg. V T. Heise, I. Özkan & S. Golsabahi (ur.), *Integration. Identität. Gesundheit*. Beiträge zum 5. Kongress des DTPPP in Klagenfurt 2001. VWB Verlag, Berlin, 49–54.
- Zöchmeister, M., 2010. Vom Leben danach: Eine transgenerationale Studie über die Shoah. Verein ASPIS – Forschungs- und Beratungszentrum für Opfer von Gewalt in Klagenfurt. Klagenfurt/Celovec.

Štefka Vavti

»Ti morš ja sam gledat, da se vključiš!« Participacija mladih Slovenk in Slovencev na dvojezičnem avstrijskem Koroškem

Izvleček

Pričujoči prispevek predstavlja izsledke kvalitativnih raziskav položaja in participacije mladih Slovenk in Slovencev na dvojezičnem avstrijskem Koroškem. Ciljna skupina raziskav so bili mladi, ki živijo na južnem Koroškem in se istovetijo s slovensko narodno skupnostjo, in predstavniki slovenskih kulturnih društev, ki so v anketi odgovorili na več vprašanj o vključevanju mladih. V biografskem metodološkem pristopu so imeli mladi priložnost, da med drugim spregovorijo o svoji participaciji v političnih in kulturnih društvih: kakšna je njihova motivacija za sodelovanje, katera težišča jih zanimajo, ipd. Interpretacije sodelovanja mladih s strani samih mladih in vodij društev do določene mere potrjujejo izsledke večjih mednarodnih raziskav, ki kažejo, da mladi niso več v tolikšni meri aktivni v tradicionalnih strankah in društvih in se vse bolj zatekajo v zasebnost. Na drugi strani pa so mladi, ki so že od otroštva vključeni v slovenska kulturna društva, aktivni v slovenskih gledaliških skupinah, lutkovnih skupinah in mladinskih zborih, zanimanje za manjšinsko politiko pa pojema.

Ključne besede: participacija, mladina, politika, kulturna društva, dvojezična Koroška

»It's Up to You to Join a Slovene Association!« Participation of Young Slovenes in Bilingual Carinthia, Austria

Abstract

The article presents a selection of the results of a qualitative research analyzing the situation of young Slovenes in the bilingual Carinthia, Austria. The target group of the survey are the young people, who live in Southern Carinthia, and the representatives of Slovene cultural associations. By reason of the biographical methodological approach, young interviewees have spoken about their lives and about their participation in the Slovene associations. What is their motivation to cooperate in cultural associations? Also the perspective and interpretation by leaders of these associations is from interest: In which fields they observe problems in participation of young Slovenes? The results to a large extent confirm the findings of international and national research that forecast a withdrawal of the young people from involvement in traditional associations towards private life. On the other hand, especially the young Slovenes cooperate with Slovene cultural associations and are active in theatre, chorus, puppet theatre etc., whereas interest in minority politics is decreasing.

Keywords: participation, youth, politics, cultural associations, bilingual Carinthia

Correspondence address: Štefka (Stefanie) Vavti, Slowenisches wissenschaftliches Institut in Klagenfurt / Slovenski znanstveni inštitut v Celovcu, Mikschallee 4, A-9020 Klagenfurt/Celovec.
E-mail: st.vavti@szl.at

1. Uvod

Znanstvene raziskave v zadnjih desetletjih kažejo spremembe vzorcev in oblik participacije. Volilna udeležba pri mladih upada (prim. Blais 2007), glede na participacijo pa se predvideva, da sta zaradi družbenih sprememb razširjeni egocentrična in potrošniška miselnost, manj pa je zanimanja za javne in politične zadeve. Nekaterе študije govorijo o upadajoči udeležbi v tradicionalni politiki (prim. Gille & Krüger 2000; Dalton 2008): mladi se odtujujejo političnim strankam, raje se udeležujejo neposrednih političnih akcij in se bolj navdušujejo nad alternativnimi političnimi pristopi.

Participacijo razumem kot pravico do enakopravne, javne udeležbe v skupnih diskusijskih in odločitvenih procesih neke družbe. Gledano tako, ima vsak član neke družbe pravico participacije, tudi mladi so usposobljeni za udeležbo v demokratičnih procesih na vseh področjih in v vprašanjih, ki se jih tičejo. S tem podpiram emancipacijsko participacijo (Griese 2003), od katere se razlikujejo razmišljanja, da se morajo mladi participacije naučiti, ali pa »instrumentaliziranje mladih«, ki naj izražajo svoje interese in potrebe zgolj zato, da drugi laže o njih odločajo. Participacijo, ki vidi svojo nalogo v pomirjevanju mladih namesto v njihovem emancipiranju, Gronemeyer (1973) imenuje apatična participacija. Mladi, ki so vključeni v obstoječe politične stranke ali kulturna društva, sicer ne delajo toliko težav, vendar pa so oropani svojega kritičnega potenciala.

V prispevku bom najprej predstavila nekaj misli o teoretičnem ozadju in spregovorila o težavah mladih v zvezi s participacijo, nato pa se bom posvetila izkušnjam pri vključevanju mladih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem: težavam vključevanja mladih z vidika predstavnikov slovenskih kulturnih društev in njihovemu razumevanju svojega položaja.

2. Teoretična ozadja in študije o participaciji mladih

Nemške študije o participaciji mladih ugotavljajo pojemanje zanimanja za inštitucionalizirano politiko (prim. Heitmeyer idr. 1997; Hurrelmann 2010): udeležba mladih na volitvah upada, s tem pa tudi pomen politike v primerjavi z osebnimi temami, kot sta družina in poklic. Podobni so izsledki italijanskih in slovenskih študij o mladini (prim. Lavrič 2010; Jagodic & Vidali 2009; Ule idr. 2000; Ule 2009; Miheljak 2002). Mladi se v večji meri angažirajo na socialnem področju in v odprtih in fleksibilnih ponudbah ter na forumih, kjer imajo prostor zabava in realne možnosti soodločanja. Izsledki pri mladih kažejo neko ambivalentnost, pri čemer jih tradicionalne politične stranke ne zanimajo, angažirajo pa se za zanje pomembne politične teme, kot so na primer ekološka vprašanja. Lastne raziskave pri mladih Slovencih na dvojezičnem Koroškem ta spoznanja potrjujejo: mladi se deloma omejujejo od osrednjih političnih organizacij, aktivni pa so pri varovanju okolja in drugih globalnih problemih. »Manjšinska vprašanja« jih sicer zanimajo, k njim pa pristopajo drugače kot starejša generacija. Harris idr. (2010, 9–32)

govorijo o 'k cilju usmerjeni' (*cause oriented politics*) politični participaciji. Podobno ugotavlja Naterer (2010, 581–582) za mladino v Sloveniji:

O apatiji med mladimi ne gre govoriti, vsaj v različici, ki vsebuje elemente pomanjkanja zanimanja, ne. Očitna je sicer določena stopnja odtujenosti, če govorimo na primer o klasični politični ali pa družbeni participaciji, kar kaže na odtujenost mladih od teh posebnih struktur. Na drugi strani pa se kaže izjemno visoka zavzetost na primer v družini, ekologiji, virtualnem svetu in v drugih oblikah mladinskega interesa, iz česar lahko sklepamo na izjemno motiviranost za dejavno sodelovanje. Tovrstna motivacija je tudi eden glavnih generatorjev razvoja kompetenc, ki jih mladi razvijajo v neformalnih oblikah izobraževanja in v svojem prostem času.

Avtorji slovenske študije »Mladina 2010« so prepričani, da je sodobni čas za mlade težaven: družbo doživljajo kot »nezanesljivega, včasih celo nekoliko zahrbtnega partnerja« (Naterer 2010, 580). Naterer je prepričan, da so mladi prevzeli odgovornost zase in da odraščanje terja veliko energije, tako da je ne ostane dovolj za družbeno-politično eksterno participacijo (ibid., 581). Prehodno obdobje med otroštvom in odraslostjo je povezano z vrsto težav: negotovost na trgu delovne sile vodi v dolgotrajnejši in nepredvidljivi prehod v odraslost; težave pri vzpostavljanju in združevanju kariere in lastne družine, pri »manjšincih« pa še zaželeno kulturno in politično delovanje. O tem pričajo izsledki ankete s predsednicami in predsedniki slovenskih kulturnih društev, ki sem jo opravila jeseni leta 2011 in jih bom v nadaljevanju predstavila.

Statistični urad Republike Slovenije prišteva v skupino mladih vse osebe, stare med 15 in 29 let. Avtorji študije »Mladina 2010« izhajajo iz tega, da se bo v obdobju 2010–2020 število mladih v Sloveniji zmanjšalo za dobrih 20 odstotkov (prim. Lavrič & Flere 2010, 88). Podobne so izkušnje na avstrijskem Koroškem (prim. Ibounig 2010), v Avstriji in Nemčiji (prim. Hurrelmann 2010; BMWFJ 2011). V zadnjem desetletju se je močno povečal delež študirajoče mladine, znižal pa se je delež mladih z redno zaposlitvijo.

Knauer in Sturzenhecker (2005) sta prepričana, da imajo mladi zelo različne življenjske pogoje, in ob tem opominjata, da je treba upoštevati tako enakost kot tudi razlike: to pojasnjujeta ob primeru participativnega srečanja, kjer so udeleženci zelo različno jezikovno usposobljeni in imajo različne možnosti izražanja. Participativni pristop bi bil v tem primeru uresničen, če bi imeli tudi »nesigurni«, plahi mladi priložnost artikulacije svojih interesov; enako velja za spolne razlike in razlike glede na resurse, ki jih imajo posamezni mladi; velja pa tudi za etnična ozadja, pri čemer nemška avtorja razlikujeta predvsem med mladimi z migrant-skim ozadjem in »domačini«.

Polja za uresničevanje participacije mladih so družina, šola, mladinske skupine ter javni prostor. Politično participacijo Gaiser in de Rijke (2001, 9) razlikujeta takole:

1. Vključenost v velike organizacije, pri čemer je sodelovanje dolgoročno, z močno lojalnostjo in s tesnimi vezmi.

2. Vključevanje v alternativne organizacije, kot so iniciative za varovanje okolja, mirovna gibanja ter razne druge iniciative državljanov. Te neformalne oblike so se razvijale v sedemdesetih letih 20. stoletja zunaj etablirane politike.
3. Točkovne akcije, ki se razvijajo glede na situacijo in podpirajo artikulacijo političnih ciljev, pri čemer so vse pomembnejši spletna omrežja in forumi.

Avtorja opazata zmanjševanje članstva v tradicionalnih organizacijah in društvih ter povečevanje vključevanja mladih v nekonvencionalne organizacije, s čimer dajejo prednost drugi in tretji obliki (politične) participacije; pri tem prihaja do težav zaradi pomanjkanja časa. To potrjujejo lastne raziskave: mladim so pomembni zasebno življenje, prijatelji in partnerstva, izobraževanje, poklic in delo. Ob tem zlasti v starosti 20–30 let trpi povezanost z društvom. Bukow (2001, 31) kritizira premalo razvito participacijsko kulturo: politiki (kulturniki) participacijo instrumentalizirajo v smislu, da mladi lahko »igrajo« politiko, ne smejo pa je delati (ibid., 34). Zato ne presenečajo izpovedi slovensko govorečih mladih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem, češ da »nima smisla sodelovati in kaj povedati«, ker se jih ne posluša (Vavti 2012). Sodelovanje je sicer zaželeno, vendar za projekte mladih velikokrat ni denarja.¹

3. Metodološki pristopi

V okviru študije sem vprašalnik razposlala vsem predsednicam in predsednikom slovenskih kulturnih društev, ki so bili v seznamu prireditvenega koledarja SPZ in KKZ 2011. Vprašanja so se nanašala na participacijo mladih v odborih in pri prireditvah, na spolne razlike in način nagovarjanja mladih, na ponudbe za mlade ter medgeneracijske težave. Vprašanja so bila odprtega tipa, to se pravi, da so društveniki lahko sami formulirali odgovore in zapisali vse, kar je v društvu pozitivnega glede na sodelovanje z mladimi ali pa, kje se pojavljajo težave. Odziv je bil dober, prejela sem 34 odgovorov. Majhna društva v obrobni krajih so imela težave z odgovori zaradi pomanjkanja aktivnih mladih kadrov. To je šlo tako daleč, da mi je neki društvenik zapisal, da v njegovem društvu sploh ni več mladih. Večja društva imajo več ponudb, mladi pa so deloma aktivni v več društvih in zato absolutne številke ne izražajo dejanskega števila aktivnih mladih.² Glede angažmaja v odborih pa prevladuje mnenje, da mladi zaradi manjkajočih izkušenj ne bi zmogli dela. Zato društva mladim ne želijo naprtiti finančne odgovornosti. Tudi mladi se za delo v odboru ne zanimajo preveč, ker so preobremenjeni z drugimi stvarmi (s šolo, partnerstvom, z mlado družino, odhajanjem na študij). Leta 2011 je bilo v odbore ali razširjene odbore vključenih samo sedem mladih v starosti 15–20 let.

Z mladimi samimi sem opravila narativne intervjuje (Schütze 1983, 1999). V življenjskih pripovedih (Fischer-Rosenthal & Alheit 1995; Fuchs-Heinritz 2005) so med drugim spregovorili o svojih aktivnostih in vključevanju v sloven-

ska društva in organizacije. Ciljna skupina so bili mladi, ki se istovetijo s slovensko narodno skupnostjo. Intervjuvala sem osebe, ki so odrasčale v različnih vaseh na dvojezičnem Koroškem s težiščem v Rožu, Podjuni in Celovcu. Intervjuje sem transkribirala dobesedno, to se pravi z vsemi jezikovnimi šibkostmi in neverbalnimi izrazi, kot so smeh, kašelj, odmori, vzdihljaji, itd. Transkribirane intervjuje sem najprej večkrat prebrala in si tako ustvarila prvi vtis o pomembnih temah v posameznih intervjujih (prim. Mey 1999; Mayring 1995). Nato sem si podrobneje ogledala sekvence, kjer so mladi spregovorili o svojem političnem in kulturnem angažmaju. Biografski pristop omogoča celostno perspektivo. Kot raziskovalka mladim nisem vsiljevala raziskovalnih kriterijev, ker so sami konstruirali svoje zgodbe. To odgovarja principu odprtosti raziskave. Vsak izmed prikazanih primerov ima poleg posebnega (osebna biografija) tudi nekaj splošnega (svet, v katerem je odrasčal, vplivni dejavniki, ki so vplivali na ta svet in na njegovo razumevanje) in je s tem del družbene resničnosti na dvojezičnem avstrijskem Koroškem.³

4. Participacija mladih s perspektive predstavnikov kulturnih društev

Sodelovanje mladih v slovenskih kulturnih društvih je pomemben dejavnik za utrjevanje njihove etničnosti. Izsledki ankete kažejo, da so v veliki meri vključeni mladi od 15. do 20. leta (v 34 društvih redno sodeluje približno 442 mladih), medtem ko število vključenih med 20. in 30. letom zaradi odhajanja na študij v večja mesta močno upada (v 34 društvih jih je aktivnih približno 272).⁴ Večina predstavnikov kulturnih društev je zapisala, da so dekleta nekoliko bolj aktivna na kulturnem področju, medtem ko pri športu prevladujejo fantje.

4.1 Težave pri vključevanju mladih

Manjša in obrobna kulturna društva imajo težave pri nagovarjanju mladih. Na eni strani ni veliko mladih, ki bi še govorili slovensko, na drugi pa se ponekod pojavljajo še stigmatizacije in težave z vaščani, kot je zapisala neka društvenica:

Morda bi mladi imeli interes na sodelovanju, pa mi je župan na prošnjo, da nas podpre, odgovoril, da bi rad še dalj časa ostal župan! (org-int. 3).

V tej starosti nimamo mladine, ki bi še govorila slovensko (org-int. 9).

Mladinci pravijo, da imajo več dela v šoli, se konec tedna učijo, med tednom pozno prihajajo domov in navsezadnje je tudi vedno manj slovensko govorečih mladincev (org-int. 21).

Ker ni zanimanja. Večina mladostnikov se pri 18. letih odseli v druga mesta, ker gredo na univerzo ali v izobrazbo, katere na Koroškem ni (org-int. 25).

Pri nas ni veliko mladostnikov in ni kompetentnih odraslih, ki bi motivirali mladino in z njo delali. Po maturi pa mladi odidejo večinoma na študij v druga mesta in se ne vrnejo več nazaj (org-int. 34).

Dodatna težava majhnih društev je pomanjkanje vodilnega kadra ali pa njegova preobremenjenost. Ta bi si zato želela več podpore s strani kulturnih zvez SPZ (Slovenske prosvetne zveze) in KKZ (Krščanske kulturne zveze). Mladim primernih ponudb majhna društva ne zmorejo tudi iz finančnih in organizacijskih razlogov.

Večja kulturna društva imajo veliko ponudb za mlade, tako da so vključeni v različne aktivnosti in so deloma preobremenjeni. To velja predvsem za starost med 20 in 30 let, ko študirajo in/ali si ustvarjajo družine:

V teh letih imamo problem, da so vključeni v razna druga društva (pevska, športno ipd.) in so včasih kar preveč obremenjeni. Nekateri pa v teh letih študirajo ali hodijo v šole izven vasi, in se vračajo le za vikend in zato niso vedno na razpolago (org-int. 2).

Problemi so pomanjkanje časa, šola, druge dejavnosti – šport, angažiranost v drugih društvih – v našem kraju je cela vrsta društev, ki vsako nagovarja pičli rezervoar zainteresiranih in zmožnih mladih (org-int. 20).

V starostnem obdobju med 20 in 30 let veliko mladih preneha aktivno sodelovati v društvu, razlogi za to pa so raznoliki:

Če pridejo v družbo, v prijateljske kroge, ki imajo druge interese (tudi jezikovne), ko si ustvarjajo svoje življenje oziroma najdejo življenjske partnerje ali dobijo delovno mesto, ki jim ne dopušča več veliko prostega časa, nekateri prenehajo s kulturnim angažmajem. Nekateri se tudi odtujijo slovenski kulturi in jih ne zanimajo več slovenske kulturne prireditve, nekateri pa gredo študirat izven Koroške in se ne vrnejo več (org-int. 2).

Problemi so, da mladi nimajo časa, ker imajo veliko drugih ponudb. Mladi ne čutijo potrebe, da se je treba boriti za obstoj slovenskega jezika in slovenske kulture. Po maturi pa del odide in se vključuje v študentskih klubih, to pa, kar doma nudimo, ni več zanimivo. Naše delovanje je pač še precej tradicionalno (org-int. 28).

Nekateri se odselijo, poročijo, zaposlijo – vsekakor jim manjka časa. Učenje vloge pa zahteva veliko vaj, učenja na pamet, kar zmorejo le entuziasti (org-int. 20).

Pri fantih so pogosto interesni konflikti s športom. Zaradi intenzivnosti pri športu, kjer je deloma pet treningov na teden in še tekma, mladinci ne zmorejo še sodelovanja na področju kulture (org-int. 16).

Samokritični odborniki pa so prepričani, da mlade odvrčajo tudi zastarele vsebine.

Ne uspe ali ne znamo pa nagovoriti tistih mladostnikov, ki so delavci, npr. v tovarni (ime). V tej starosti si mladi ustvarjajo družine, pa so njihovi interesi usmerjeni v družino (org-int. 1).

Eden izmed problemov je zastarela struktura v zboru in s tem tudi neatraktivnost za mlade, da se pridružijo. Mladi pojejo rajši druge pesmi kot starejši pevci (org-int. 12).

Dejstvo je, da si mladi želijo drugačne pesmi, radi bi imeli več popevk (org-int. 21).

Glavne razloge za prenehanje z aktivnim angažmajem vidijo kulturniki v raznolikih ponudbah za preživljanje prostega časa, v odhodu in ustvarjanju družin in pomanjkanju slovenske družbe. Ponekod pa je težava preobširna ponudba:

Pri nas v občini imamo celo vrsto ponudb in več zborov, kjer je zborovsko petje močno zasidrano. Poleg treh glavnih društev je še mnogo malih skupin, v katerih pojejo mladi pevci. Tako se zgodi, da srečaš tega ali onega kar v dveh ali treh zborovskih formacijah. Deloma pa mladi prenehajo z aktivnim sodelovanjem, ker so preobremenjeni. Včasih gosti terminski koledarji ne dopuščajo veliko prostega časa za druge aktivnosti (org-int. 22).

Največ jih preneha po maturi in v prvih letih službe, en del pa v starosti okrog 15 let. Vzroki za to pa so, da za en del nimamo ustrezne ponudbe, imajo pač druge interese, ker je izbira danes bogata in so mladi mobilni, tako da se jim ni treba udeleževati doma (org-int. 28).

Preobremenjenost vpliva negativno na aktivni angažma: mladi se šolajo, si ustvarjajo družino, vstopajo v poklic, potem pa se še pričakuje, da bi bili aktivni v domačem društvu ali celo v več društvih. Dejansko so motivirani za kulturno delo samo tedaj, če jih pritegnejo vsebine, če so lahko kreativni na neki moderni način in se lahko zabavajo v družbi vrstnikov.

4.2 Zgled staršev vpliva na sodelovanje mladih

Nekateri društveniki so poudarili pomen staršev pri vključevanju mladih v društva. Že od malega so jim zgled za sodelovanje: tako so najbolj aktivni tisti, ki izhajajo iz kulturno angažiranih družin, kjer se ta vrednota prenaša iz generacije v generacijo.⁵

Ovire za sodelovanje mladih pa so razvoj potrošniške družbe, možnosti, ki jih ponujajo televizija, medmrežje in računalniške igrice. Poleg tega so v starosti do 20 let bolj kot sodelovanje v društvu zanimivi sovrstniki, ki pa v društva pritegnejo še druge mlade:

Aktivni sovrstniki velikokrat znajo pritegniti in nagovoriti še druge. Seveda morajo biti tudi ponudbe zanimive za mlade (org-int. 2).

V nekaterih društvih imajo mladi priložnost sooblikovanja: sami pripravijo rock-koncert ali spored pustovanja. Za mlade je pomembno, da v odbore vnašajo svoje inovativne ideje in jih tam realizirajo. Tako idealnih pogojev žal ni povsod.

Glede na razlike med spoloma pri vključevanju v kulturna društva prevladujejo dekleta, pri športnih aktivnostih pa je večje število fantov.

Pri mladincih sodeluje večje število deklic. Fantje so zaradi množične ponudbe pri nas močno angažirani v športu (org-int. 16).

Dekleta se pretežno bolj zanimajo za sodelovanje kot fantje (org-int. 29).

4.3 Kako nagovoriti mlade?

Nekatera društva nagovarjajo mlade preko facebooka in drugih spletnih medijev, druga pa po tradicionalnih poteh: z nalogami, ob prireditvah in v okviru mladinskega dela. Izkušnje kažejo, da mlade najlaže pritegnejo z dobrimi idejami in alternativnimi programi.

V prvi vrsti jih nagovarjamo tako, da jim damo konkretno nalogo: nastop pri prireditvi, pomoč ob in po prireditvi, npr. postreči obiskovalcem (org-int. 6).

S prireditvami, ki nagovarjajo mlade, na primer rockkoncert ali pustovanje. To so tudi prireditve, ki jih mladi pripravijo deloma v lastni režiji (org-int. 2).

Mlade v osebнем pogovoru vabimo na razne prireditve in vaje (org-int. 34).

Vodje otroškega in mladinskega zbora nagovarjajo otroke oziroma mladostnike. Mladina pa se tudi sama rada pridruži mladini (org-int. 27).

Nagovarjamo mlade s kvalitetnim in atraktivnim programom, dobrim vzdušjem in možnostjo druženja (org-int. 32).

Najlaže je pritegniti mlade tedaj, ko vnašajo svoje ideje in jih – ob podpori mentorjev – lahko tudi realizirajo.

Če so mentorji dobri in če je atraktiven program, potem mladino ni težko pridobiti k sodelovanju (org-int. 11).

S tem soglašajo sami mladi, ki pa ponekod pogrešajo alternativne vsebine. To se začne pri izbiranju pesmi in se konča pri nekoliko zastarelih igrach, ki mladih ne pritegnejo. Radi pa se odzovejo programom, kot so nastopi rock skupin ali sodelovanje v breakdance-skupini in drugim po njihovih potrebah usmerjenim ponudbam. Vsekakor je treba mlade vzeti resno in kot enakovredne partnerje.

4.4 Medgeneracijski konflikti

Za sodelovanje v društvih so motivacija druženje v dobro opremljenih dvoranh, sovrstniki in podpora društvnikov. Sodelovanje med mladimi in starejšimi pa je potencialno konfliktno. O tem pripoveduje predsednica kulturnega društva naslednje:

Starejši poznajo delovanje, so prepričani, da se je »že zmeraj tako delalo« in se držijo tega načela. Mladi pa imajo svoje vizije in ideje, ki so povečini drugačne, kot si to predstavljajo starejši. To napetost moramo vsi zdržati in jo skušati usmeriti tako, da mladi z veseljem delajo. Če so potem starejši navdušeni nad njihovim delom, je proces spoštovanja in prostosti ustvarjanja uspel. V društvih moramo poskrbeti za mlade tako, da bodo imeli dobre pogoje za delovanje – prostorsko, finančno, predvsem pa jim moramo dati vso prostost kreativnega ustvarjanja (org-int. 1).

Ponekod se pojavlja ljubosumnost med mladimi in starejšimi:

Tu in tam se pojavljajo ljubosumnosti med starejšo in mlajšo generacijo, na primer ker je manjša skupina, kjer sodelujejo mladi, zelo priljubljena pri praznovanjih, porokah in celo pri pogrebih (org-int. 22).

Večina društvnikov pa je menila, da ni veliko nesoglasij med mlajšo in starejšo generacijo.

5. Perspektiva mladih

Kako pa vidijo položaj mladi? Mlada dijakinja pripoveduje o svojem angažmaju in se pri tem ozira na sovrstnike in prijatelje:

Imam prijatelje, ki so zelo aktivni, na primer pri KDZ,⁶ potem so spet drugi, ki absolutno nič nimajo s kulturo, ki imajo samo šport, ali pa ne vem kaj ... in .. to, seveda ima vsak svoje stvari in jaz sem tudi imela odbojko .. in pet let .. pač s šolo ni več šlo, pa kljub tem sem v stiku s kulturo .. in mislim, (...) da je odvisno, kako so starši, kako te vzgajajo, ali so šli s tabo na prireditve, i-i-in ali so .. in mnogo teh staršev, mislim, ne da bi jim vseeno blo, pač sami niso tisti kulturniki (int. 7: 3 –4)?.

V zgornji izjavi razlikuje med mladimi, ki se angažirajo, in tistimi, ki jih sodelovanje ne zanima. Pravi, da so mladi deloma preobremenjeni s šolo in z drugimi ponudbami, tako da morajo svoje aktivnosti izbirati. O podobnih izkušnjah so društvniki že spregovorili in pri tem opozorili, da se velikokrat fantje odločajo za športne dejavnosti, medtem ko so dekleta aktivna v kulturi. Če starši niso aktivni, se pogosto tudi otroci ne odločajo za aktivno sodelovanje v društvu.

Mladi so prepričani, da je priložnosti za sodelovanje dovolj, razloge za politično ali kulturno apatijo je treba iskati drugje: v družbi so skupine, ki so aktivne, in druge, ki se ne zanimajo za kulturno ali politično sodelovanje. Razlogi za to pa so način vključevanja, občutek pripadanja, zanimanje za sodelovanje, mreženje med mladimi. Podobno opozarja mlada študentka:

In tako na vasi direktno nisem bila vključena zdaj .. v nobene aktivnosti, ker na eni strani ni bilo časa in na drugi tudi ne zanimanja (hm) skoz to da nobenega pravzaprav tu nisem poznala, razen naših sosedov, ki (...) imajo bolj ambivalenten odnos do slovenščine (...) pač ni dvojezična občina, ne prav, .. tako da ... s kulturnim društvom tudi nisem imela toliko opravka, samo enkrat proti koncu moje šolske kariere sem enkrat bila v zboru, za eno leto (mhm) (int. 9: 2).

Težave imajo mladi v večjih mestih, kjer ni veliko ponudb v slovenščini:

Jo v glasbeni šoli sem bila, (...) jo tud (odmor), sem že bla kulturno vključena v to, kar so Slovenci tu delali .. bolj samo v glasbi, to pa morda tudi zato, ker sem bila v Celovcu. Če bi bila na podeželju, bi morda bila v eni gledališki skupini (int. 8: 4).

Nekega dekleta ne zanima sodelovanje v slovenskih krogih:

Jaz sem se vedno bolj branila, da bi nekje zavrnila, da bi nekje sodelovala (se smeje). Ker moji starši so tedaj, ko sem bila mlajša malo sodelovali pri (društvo), pri kulturnem, .. kako rečemo, pri kulturnem društvu, eem in so zbor imeli in pa .. še par stvari. Ampak jaz največkrat nisem hotla sodelovat. Ampak enostavno, ker se mi ni luštalo, ker nikol nisem hotla enostavno, ne zaradi nekaj posebnega (int. 10: 3).

Zgornji primer kaže, da se mladini včasih enostavno ne »lušta« sodelovati, pri čemer pa igrajo neko vlogo tudi premalo atraktivne in zastarele vsebine, kot nam ponazarja naslednja izjava:

Ja, jaz sploh mislim, da je na Koroškem problem, da kultura ni tako, ne vem (...), da se enostavno dogaja toliko pač auf Volksfestebene (na ravni ljudske veselice) je že dosti, ampak drugače so bolj, so velikokrat nekako denar v te napačne stvari (vtaknili) (int. 10: 11).

Mladi se ne istovetijo s kulturo, ki jo na Koroškem vidijo na ravni »ljudskih fešt«. Imajo pač drugačen okus kot starejši, ki imajo za to drugačnost premalo razumevanja. Iz izjav kulturnikov pa sem razbrala, da kritika ne velja povsod in da so odprti tudi za vsebine, ki jih vnašajo mladi.

Kulturno aktivna nameščenka spregovori o svojih raznolikih aktivnostih in izkušnjah v domačem društvu:

Imamo tam slovensko prosvetno društvo (ime) ... (...) iiiiin ja smo vedno, v počitnicah smo vedno organizirali za otroke najrazličnejše počitniške dneve, in tam sem vedno bila pripravljena sodelovat in pomagat, to še zdaj vedno spet, ko imam čas, tudi na različnejše koncerte smo organizirali, prireditve, dia-predavanja al. razne takšne stvari (...) .. ja .. ampak v kakšnem pevskem zboru al tko pa nikoli nisem bla (se zasmeje) (int. 11: 3).

Iz zgornje izjave je razvidno, da se mladi zanimajo za različne stvari in pri tem izbirajo med različnimi ponudbami. Za mlado dekle sta bolj kot sodelovanje v pevskem zboru atraktivna šport in film.

Neka študentka spregovori o vlogi staršev, ki naj bi pri svojih otrocih zbujali zanimanje za kulturno delo:

Ja, kar tko opažam (...) morda se tud zaradi tega tako razvije, ker doma morda niso tako zavestni in to ne jemljejo tako važno (...) . ker se ne vključujejo v kulturno dogajanje in vse to .. ali je to zdaj na glasbenem, gledališkem ali ne vem kakšnem področju. Se enostavno ne zanimajo, ker imajo drugih ponudb, drugih-drugih stvari dosti. . Iin to ne jemljejo tako resno. (...) In seveda kako pa polj naj otrok zna, če že starši niso tako samozavestni nekako . in to vidijo kot važno, da-da posredujejo otroku (int. 11: 7).

V naslednji izjavi nameščenka vidi težavo v odhajanju mladih. Prepričana je, da številni mladi niso vključeni v kulturna in politična društva zaradi politične diferenciacije in prepirov:

Je nekaj mladih, ki-ki se vključujejo, ampak po mojem premalo. Je tud razlog, ker večina, če tud tko gledam ne samo moj razred, tudi v drugih razredih, večina je odšla. ... Nekam

drugam, v drugo državo, deželo al kaj študirat ali delat. (...) So nekateri, ki so zelo angažirani, ki radi delajo in se vključujejo v kulturno, politično dogajanje, a so pa tudi nekateri, ki jih to sploh ne zanima. ... Zej jih je itak po mojem že malo in še tle se razcepi, a ne, in deli nekako na dve skupini. ... Tko, da ne vem ja, četud samo pogledamo zdaj tko kar se tiče politike, tle ni veliko mladih. . Vedno spet so neke nekateri a ne, ki se zanimajo zato in angažirajo, ampak ni jih veliko (int. 11: 9–10).

V zvezi z vključevanjem mladih v odbore se pojavljajo naslednje težave: mladi se deloma nočejo vključevati v društva in prevzemati odgovornosti. To potrjujejo izsledki povpraševanja v kulturnih društvih. Mladi pa tudi kritizirajo, da starejši v nekaterih političnih in kulturnih organizacijah zasedajo vsa mesta in jim ne dajo prostora:

Ker tisti, ki so tam, že tako-o zasedejo vse že, da morda (op.: mladi) niti nimajo možnosti se vključiti. Jaz ne vem (...) v to vpogledat, ne vem, da bi to lahko ocenila, kako je to. A imajo sploh-sploh možnost se vključiti . vprašanje je tud al se hočejo, al ne (int. 11: 10).

Ker nima razvojnih možnosti, položaj kritično ocenjuje tudi mladi akademik:

Ampak tle pač ljudje delajo in televizijo gledajo (poudarjeno) .. in . to je seveda pred-sodek in sigurno ne velja za vse ... splošno, ja ... ne vidim-ne vidim veliko razvoja in tudi razvojnih možnosti (int. 12: 5).

5.1 Pozitivne prakse

Več o vključevanju mladih razberemo iz naslednjih izjav, ki opisujejo nastajanje mladinskih skupin in delo z mentorji in režiserji, ki prihajajo iz Slovenije in podpirajo mlade pri kulturnem ustvarjanju:

V (vas) smo imeli eeh igralsko skupino. To se je pravzaprav točno tedaj začelo spet poživljat z našim eeh, kako bi rekel, z našo generacijo. (...) In tedaj, ko smo potem .. eem mi otroci bili v starosti ne vem 12, 13, 14, v prehodu v gimnazijo, potem smo se pa prvič soočili z gledališko dejavnostjo in ta je potem, kako se zdaj vidi no, zdaj imamo tri skupine, bi blo, bi pa bilo jih lahko štiri skupin v (vas) gledaliških (int. 13: 6).

Konkretno delo z mladino v nadaljevanju opisuje takole:

Noja, ti imaš eno skupino, potem maš pa dva mentorja no, to sta dva eem .. dva starejša no iz (vas), ki poznata otroke, ki jih spremljata na vajah in na igrah. Potem pa še enega režiserja no, mi smo imeli eno režiserko iz Slovenije iin to se začne z vajami. Ampak zdaj eeh je nov ta gledališki teden, ki je zmeraj na začetku v Fiesi ali zdaj v Ankaranu v Sloveniji. Tam se vsi dobijo in en teden intenzivno delajo na igri. In potem se vaje nadaljujejo vsak teden ne vem enkrat ali dvakrat, in pred premiero se to malo bolj . stesnuje no z vajami (int. 13: 7).

O prenapolnjenem terminskem koledarju spregovori mlad študent, ki med intervjujem ni bil več aktiven v domačem društvu. Opisuje pa svoj angažma v mladosti:

Jaz sem bil zelo aktiven, kar se petja tiče. In sem že od malega bil v na eem otroškem zboru eem pri mladinskem zboru tedaj še, smo potem vedno pri mašah ali pa pri prireditvah kje zapeli (...) eem tri kraljevo peli, eem petje delal. Že to organizirali in tudi peli. Eeem jaz sem zelo tudi bil aktiven pri gledališki skupini. Smo igrali, ko smo, ko smo, oziroma smo šli tudi enkrat na leto na workshop v Ankaranu na primer, ko si se zelo družil z drugimi eeeem prijatelji seveda z vasi. (...) Drugač sem pa pri-v športu tudi bil, jaz sem dober bil, jaz sem nogomet špilal pri klubu . v (vas). Tko daa sem vedno kje bil, dolgčas ti nikol ni postalo (int. 15: 3).

5.2 Težave politične diferenciacije

Mlad študent kritizira instrumentalizacijo in kategoriziranje v nekaterih kulturnih društvih: v prvi vrsti šteje, ali pripadaš »pravi« organizaciji.⁸

To je težko, ker ima vsak svoje mnenje in vsak ima tudi svoje politične vidike (...) je tako na žalost, da se vsak nekako počuti nekje pripadnega in tudi potem za to nekako deluje in to je že spet, (...) kar-kar eh v bistvu ne bi smelo bit, ker vsak za svoje stranke pod narekovanjem, oziroma za svoje vidike deluje (int. 15: 9).

Ob težavah s participacijo v slovenskih društvih in organizacijah so mladi spregovorili tudi o politični razcepljenosti. Pri tem pa so bila videnja različna: eni so bili prepričani, da je politična diferenciacija nekaj normalnega in del vsake družbe, drugi pa so v njej videli težave glede na prepričljivost slovenske narodne skupnosti. Participacija pa je stvar odločitve posameznika in njegovega odnosa do slovenstva in kulture. Pri tem mlado dekle opozarja na samoodgovornost mladih:

Seveda imaš možnosti (...) Ti morš ja sam gledat, da se vključiš. (...) To je pač odvisno od tega, kakšen odnos maš do tega, al. lin jaz sem vesela, da sem pač, da sem tako doraščala, da imam s to kulturo in s petjem, z lutkami pa tko in mislim, da je že dovolj možnosti, da se lahko vključiš (int. 16: 4).

Drugi spet so spregovorili o tem, da jih slovenska kultura ne zanima in se zato nočejo vključiti:

Jaz nikoli nisem kaj zraven dobil, če te nekaj ne zanima (mhm) potem se na to enostavno požižgaš (int. 18: 8, prevod iz nemščine).

V primerjavi s participacijo v sedemdesetih letih – tedaj je bila mladina vključena v demonstracije in je sodelovala v raznih političnih akcijskih skupinah – zaznavajo mladi na začetku novega tisočletja neke vrste politično apatijo.

Potem da bi na demonstracije hodila, to za moj čas ni bilo tako (int. 20: 1).

O motivih za vključevanje pa pravi, da je imela za zgled očeta in družino:

Kulturno sem bila tud zelo povezana, ker je pač atej pri (zbor) zraven, pri (zbor), pri cerkvenem zboru, mama je bila pri (zbor), potem tud pri cerkvenem zboru, jaz sem lutka

igrala deset let in je to bilo tudi zelo pomembno zame in zdaj tudi še, sicer ne igram več aktivno, ampak vedno še rada hodim na predstave in je to . s tem sem zelo povezana. Also to mi zelo veliko daje. Al pa to tudi eem moj domači kraj, kjer sem doraščala. Ne vem, če bi tako bilo, če bi v Celovcu doraščala (int. 20: 2).

V tem sklopu govori o strukturi na vasi: individualizacija je posegla v vaško okolje in vpliva na odnose med vaščani. V nadaljevanju pa spregovori o svojem kulturnem angažmaju, ki se je »razletelo«, ko so prijateljice odšle študirat v večja mesta in si ustvarile družino, sama pa se je zaposlila.

Mlada učiteljica ostro kritizira slovenske manjšinske predstavnike in medije, ki izpostavljajo pomen slovenske kulture, pozabljajo pa na njeno kakovost. Prepričana je, da mladi pojejo predvsem iz veselja in ne zato, da »imamo na Koroškem spet en slovenski zbor več«. Deloma se kultura instrumentalizira, upravičena kritika pa je prepovedana. Prepričana je, da bodo morali Slovenci v prihodnosti gledati na kakovost kulturnega delovanja, če bodo hoteli (kulturno) preživeti:

Škoda se mi zdi, da-da pri Slovencih vedno kultura zdaj vseeno al se poje al je gledališče al karkoli, to je važno, da se govori slovensko. Ampak nobeden ne gleda nekako na kakovost in tud kritika je prepovedana. (...) Tud če rečeš, ne vem, kak se mlad clovek počuti, če jim rečeš: »Ma kak fajn, da to delaš za Slovence!«, kar se velikokrat zgodi, sploh na kakšnih, ko pridejo takšni oficialni al pa kaj. A mislim, da mladi to delajo zaradi tega (...), ker imajo veselje v petju ali pa na igranju (int. 23: 7–8).

Mlad študent spregovori o svojem kulturnem angažmaju na Dunaju, o odnosu do slovenskih političnih organizacij pa kritično povzame naslednje:

Jaz (...) ne vzamem vse tako resno, zato nisem, kako naj rečem, tak posebno frustriran ... imam celo več razumevanja za napake v politiki in kulturi in za prepire, ki jih imajo Slovenci med seboj. To mi je nekako postalo vseeno, kaj ti delajo. (...) Nekako me vleče nazaj na Koroško. Jo zakaj pravzaprav? Ja, ker se tam dobro počutim. ... Also, to je stvar počutja, bolj kot stvar dolžnosti in odgovornosti ali jaz ne vem kaj, ker pač moram biti doma in za Slovence kaj naredit, ... to je bolj sekundarno in morda v patriotskih trenutkih, ko morda tako misliš (int. 25: 6).

Med drugim spregovori o občutkih dolžnosti do »svojega naroda«, ki pa zanj niso glavna motivacija za vrnitev na Koroško. Vendar pa konča s »patriotskimi trenutki«, ki se pojavljajo v njegovem mišljenju, češ da bi moral »nekaj storiti za svoj narod«.

V naslednjem izseku mlada intervjuvanka pripoveduje o svojem kulturnem angažmaju in toži zaradi odsotnosti mladih:

V tej vasi, jo, so večkrat predstavitve, jo, različne stvari pač, včasih kaka igra, no, ampak zdaj sem samo redko, ker ni več toliko mladih tu na vasi, ker večina v tej starosti ni več tukaj, vsi gredo študirat in tako, eni na Dunaj, eni v Graz in potem skoraj nobenega ni več tukaj, od tistih, ki so prej bili aktivni in so delali-igrali igre (int. 29: 2).

O svojem študijskem času, ko je pogrešal domači zbor, pripoveduje mlad študent na Dunaju:

In domov se nisem veliko peljal, pravzaprav samo v počitnicah, tako da se je nekako pretrgal kontakt. Jo malo sem to vse že pogrešal, ... na primer kontakt k zboru, kjer sem bil član. ... Če si potem stran naenkrat nikjer nisi več zraven, to enostavno ne gre več, ker ne moreš tistih par krat, ko si na Koroškem ali v počitnicah, če si na Koroškem pri starših, potem naenkrat spet sodelovati, . če drugače nikol nisi pri vajah. ... Jo tega je naenkrat bilo konec (int. 35: 3).

Ob pripovedovanju pa ostro kritizira slovenske politične predstavnike:

Samo če sem zdaj Slovenec ne morem reči, da je vse dobro, kar tako delajo predstavniki .. to pravzaprav nočem, ker se mi enostavno ne zdi vse dobro, kar delajo. Veliko delajo samo zase, da boljše stojijo v javnosti, in zaslužijo tudi kar dovolj s tem. ... To mi je nena- doma tako šlo na živce (int. 35: 4).

6. Sklep

Mednarodne raziskave kažejo določeno upadanje participacije mladih v tradicionalnih strankah in društvih ter organizacijah. Mladi raje sodelujejo v iniciativah in temah, ki so pomembne v njihovih življenjskih svetovih: pri tem stopajo v ospredje ekološka vprašanja, družina in prijatelji.

Anketiranje predsednic in predsednikov slovenskih kulturnih društev in biografsko intervjuvanje mladih Slovenk in Slovencev na dvojezičnem avstrijskem Koroškem te izsledke potrjujeta samo do določene mere: medtem ko so mladi v starosti 15–20 let, ki se šolajo v slovenskih in dvojezičnih šolah na dvojezičnem ozemlju, pogosto aktivni v domačih kulturnih društvih, se starejši (20–30 let) oddaljujejo že zato, ker zaradi visokošolskega študija ne živijo več v domačih vaseh. Nekateri mladi so preobremenjeni zaradi številnih ponudb v tistih krajih, kjer živi še veliko Slovencev in deluje več kulturnih društev. Za vključenost mladih so pomembni vzori starši, atraktivne vsebine, skupnost sovrstnikov in druženje v lepih prostorih. Nekateri društveniki so samokritično ugotovili, da so včasih premalo pozorni na za mlade zanimive vsebine. So pa tudi društva, ki mlade vključujejo v odbore in jim dajejo priložnost za soodločanje.

Sodelovanje v kulturnih društvih je za mlade vsekakor pomembnejše od političnega angažmaja v eni od osrednjih slovenskih organizacij. Njihova preobremenitev pa deloma vpliva negativno na aktivni angažma: mladi se šolajo, si ustvarjajo družino, vstopajo v poklic, ob tem pa se še pričakuje, da bi bili aktivni v domačem društvu ali celo v več društvih. Dejansko so za kulturno (in politično) delo motivirani samo tedaj, kadar jih pritegnejo vsebine, kadar so lahko kreativni na neki moderni način in se lahko zabavajo v družbi vrstnikov.

Deloma so aktivni v študentskih klubih na Dunaju, v Gradcu in Celovcu in v eni izmed slovenskih mladinskih organizacij (SMO), ki imajo svoje prostore v

Celovcu. Mladi so prepričani, da jih zlasti politični predstavniki premalo upoštevajo in da dobijo za svoje delo premalo finančnih podpor. Številni mladi so kritizirali tudi politično diferenciacijo med svetovnonazorskimi tabori in povezovanje finančnih podpor s prilaščanjem mladih kot »naših« / pripadnikov te ali one organizacije.

Opombe

- ¹ Projekt »Iskrica« je imel pozitiven odmev v slovenskih medijih, vendar, kot je povedal vodja projekta Miha Dolinšek, ni bilo podpore s strani slovenskih političnih in kulturnih organizacij. (prim. Pandel 2011).
- ² Ker deset društev ni vrnilo vprašalnika, iz tega sklepam, da so številke aktivnih mladih kar realistične.
- ³ Podrobno o metodološkem pristopu primerjaj Vavti (2009, 2010).
- ⁴ V 34 slovenskih kulturnih društvih je bilo aktivnih 442 mladih v starosti od 15 do 20 let. To se pravi, da so sodelovali pri igrah, peli v zborih, ipd. V 34 (razširjenih) odborih pa je bilo leta 2011 zastopanih sedem mladih iz te starostne skupine. V starosti od 20 do 30 let je bilo v odborih zastopanih 71 mladih, aktivnih v smislu aktivnega sodelovanja pri zborih, igrah, ipd. pa jih je bilo samo še približno 272, ker zaradi študija in zaposlitve odhajajo. Približno vsak četrti aktivni sodelavec med 20. in 30. letom je bil vključen v odbor domačega društva.
- ⁵ To je morda razlog, da se v kulturi in politiki slovenske narodne skupnosti pojavljajo vedno ena in ista imena.
- ⁶ V Slovenske mladinske organizacije (SMO) so vključeni: KDZ (Koroška dijaška zveza), KSŠŠK (Klub slovenskih študentk in študentov Celovec), Mlada EL (Enotna lista), Mladi v SGZ (Slovenska gospodarska zveza) in Katoliška mladina. SMO imajo svoje prostore v Celovcu. Mladi vidijo problem pri dodelitvi finančnih sredstev: za vsak projekt morajo prosjačiti za podpore. Pravijo, da se pogosto počutijo nezaželeni in jih predstavniki ne jemljejo resno. Finančna podpora je pogosto povezana s prištevanjem k »svojim« in političnim opredeljevanjem. Mladi pa želijo finančno podporo pridobiti za inovativne projekte, ne pa, da bi z njo postali NSKS-ovci ali ZSO-jevci. Primerjaj Novice, Dvojezična trgovska akademija (izd.) 2010/2011, 2.
- ⁷ Navedke sem dobesedno transkribirala: vsaka pika pomeni sekundo pavze, pri pikah v oklepajih pa sem nekaj izpustila zaradi boljše berljivosti, npr. vzdihljaje ipd.
- ⁸ Pri tem gre za politično diferenciacijo, ki se zrcali tudi v dveh osrednjih kulturnih zvezah: SPZ in KKZ. Organizaciji sicer pogosto sodelujeta, vendar pa se pojavljajo tudi rivalstvo in težave s svetovnonazorsko opredelitvijo.

Viri in literatura

- Blais, A., 2007. Turnout in Elections. V R. Dalton & H. D. Klingemann (ur.), *Oxford Handbook of Political Behaviour*. Oxford University Press, Oxford / New York, 621–635.
- Bukow, W. D., 2001. Barrieren und Hindernisse bei der Beteiligung von Kindern und Jugendlichen in urbanen Umbruchsituationen. *Politik und Zeitgeschichte* 44, 31–38.

- BMWFJ [Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend] (izd.), 2011. Sechster Bericht zur Lage der Jugend in Österreich. Wien, http://www.bmwfj.gv.at/Jugend/Forschung/Jugendbericht/Documents/Sechster_Jugendbericht_Auf_einen_Blick.pdf (dostop: 14.11.2012).
- Dalton, R., 2008. *The good citizen: How a younger generation is reshaping American politics*. CQ Press, Washington D.C.
- Dvojezična trgovska akademija (izd.), 2010/2011. TAKE that, priloga časopisa *Novice*, 2.
- Fischer-Rosenthal, W. & Alheit, P. (ur.), 1995. *Biographien in Deutschland: Soziologische Rekonstruktionen gelebter Gesellschaftsgeschichte*. Leske u. Budrich, Opladen.
- Fuchs-Heinritz, W., 2005. *Biographische Forschung: Eine Einführung in Praxis und Methoden*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden.
- Gaiser, W. & de Rijke, J., 2001. Gesellschaftliche Beteiligung der Jugend. Handlungsfelder, Entwicklungstendenzen, Hintergründe. *Politik und Zeitgeschichte* 44, 8–16.
- Gille, M. & Krüger, W. (ur.), 2000. *Unzufriedene Demokraten: Politische Orientierungen der 16–29jährigen im vereinigten Deutschland*. DJI-Jugendsurvey 2, Opladen.
- Griese, H. M., 2003. Jugend und Partizipation – Integration oder Emanzipation. V H. M. Griese, C. Honisch, & R. Klemm (ur.), *Projekt: Partizipation in Jugendzentren. Erstes Expertenforum*. Magazin Verlag, Hannover, 18–31.
- Gronemeyer, R., 1973. *Integration durch Partizipation? Arbeitsplatz / Wohnbereich – Fallstudien*. Fischer Verlag, Frankfurt/Main.
- Harris, A., Wyn, J. & Younes, S., 2010. Beyond apathetic or activist youth. »Ordinary« young people and contemporary forms of participation. *Young* 18, 9–32.
- Heitmeyer, W., Müller, J. & Schröder, H. (ur.), 1997. *Verlockender Fundamentalismus: Türkische Jugendliche in Deutschland*. Suhrkamp, Frankfurt/Main.
- Hurrelmann, K. (ur.), 2010. *Shell Jugendstudie 2010*. TNS Infratest, München.
- Ibounig, P., 2010. *Bevölkerungsprognose 2009–2050 für Kärnten*. Neobjavljen manuskript Statističnega urada dežele Koroške.
- Jagodic, D. & Vidali, Z., (ur.), 2009. *Gioventu in transizione: I giovani triestini dinanzi alle sfide della società postmoderna, dei processi di integrazione europea e della convivenza interculturale*. Slori, Trieste.
- Knauer, R. & Sturzenhecker, B., 2005. Partizipation im Jugendalter. V B. Hafeneger, M. M. Jansen & T. Niebling (ur.), *Kinder- und Jugendpartizipation im Spannungsfeld von Akteuren und Interessen*. Verlag Barbara Budrich, Opladen 63–94.
- Lavrič, M. & Flere, S., 2010. Demografske spremembe in medgeneracijsko sodelovanje. V M. Lavrič (ur.), *Mladina 2010. Družbeni profili mladih v Sloveniji*. Založba Aristej, Ljubljana, 63–93.
- Lavrič, M. (ur.), 2010. *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*. Ljubljana.
- Mayring, Ph., 1995. *Qualitative Inhaltsanalyse: Grundlagen und Techniken*. Deutscher Studien Verlag, Weinheim.

- Mey, G., 1999. *Adoleszenz, Identität, Erzählung: Theoretische, methodische und empirische Erkundungen*. Köster, Berlin.
- Miheljak, V. (ur.), 2002. *Mladina 2000: Slovenska mladina na prehodu v tretje tisočletje*. Založba Aristej, Maribor.
- Naterer, A., 2010. Zeitgeist mladih. V M. Lavrič (ur.), *Mladina 2010: Družbeni profili mladih v Sloveniji*. Založba Aristej, Ljubljana, 579–586.
- Pandel, R., 2011. Filmi so sedaj na poti na festivale. *Nedelja*, 20. november 2011, 11.
- Schütze, F., 1983. Biographieforschung und narratives Interview. *Neue Praxis* 3, 283–293.
- Schütze, F., 1999. Verlaufskurven des Erleidens als Forschungsgegenstand der interpretativen Soziologie. V H. H. Krüger & W. Marotzki (ur.), *Erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*. Leske u. Budrich, Opladen, 117–157.
- Ule, M., 2009. Intervju. *Mladina* 26, 3. julij, 32–36.
- Ule, M. & Renner, T. idr., 2000. *Socialna ranljivost mladih*. Založba Aristej, Ljubljana.
- Vavti, St., 2009. »Wir haben alles in uns ...« Identifikationen in der Sprachenvielfalt: Fallbeispiele aus Südkärnten (Österreich) und dem Kanaltal (Italien). Peter Lang Verlag der Wissenschaften, Frankfurt/Main.
- Vavti, St., 2010. »Ich bin einfach ein Mensch ...« – Ethnische Identifikationen bei jungen Sloweninnen und Slowenen in Südkärnten (Österreich) [67 Absätze]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* 11(2), Art. 29, <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0114-fqs1002290> (dostop: 20. 8. 2010).
- Vavti, Štefka (2012). *Včasih ti zmanjka besed. Etnične identifikacije pri mladih Slovenkah in Slovencih na dvojezičnem avstrijskem Koroškem*. Drava, Klagenfurt/Celovec – Wien/Dunaj.

Simona Zavratnik

»Sosedje in tujci: (globalne) migracije in nezaželene družbene manjšine«

Izvleček

Globalne migracije so ena ključnih značilnosti sodobnih družb, spremembe, ki jih prinašajo v postmoderne družbe, pa so obsežne in zadevajo celoten spekter družbenega organiziranja: od vprašanja inkorporacije migrantov v nove družbe in s tem politik priznavanja multikulturalnosti ter državljanskih pravic, do izzivov doseganja družbene kohezije v mikrokozmosih vsakdanjega življenja in preprečevanja konstruiranja paralelnih, getoiziranih svetov migrantov in večinskega prebivalstva. Sodobni migracijski trendi so vplivali na spreminjanje identitetnih politik ter vsakovrstnih – tudi populističnih odzivov – na vprašanje sobivanja »tujca«, identitetno »drugega«. Etnična/kulturna razlika je dejavnik izključevanja, pri čemer postavljamo v ospredje kot bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«. Besedilo na podlagi empiričnih podatkov analizira strategije »dobro-sosedstva«, to je socialne distance v slovenskem in evropskem prostoru.

Ključne besede: migracije, socialna distanca, etnična distanca, tujci, strategije »dobro-sosedstva«, empirični podatki

"The Neighbours and Strangers: (Global) Migration and Undesirable Social Minorities"

Abstract

Global migrations are a key feature of modern societies, the changes they cause in postmodern societies are extensive, and they relate to the entire spectrum of social organisation: from the issues of incorporating migrants into their new society, including policies of recognizing multiculturalism and citizen rights, to the challenges of achieving social cohesion in the microcosm of everyday life and preventing the construction of parallel, ghettoised worlds of migrants and the majority population. Contemporary migration trends have led to changes in identity policies and disparate responses – including populist ones – to the issues of coexistence with "foreigners" – with people of different identities. Ethnic/cultural differences are factors of exclusion, where we focus on the essential question of constructing a different "we", of a kind that will include migrants as new members of our society in the "we" field. Based on empirical data, the paper analyses "good neighbour" strategies, i.e. social distance in the Slovene and European environments.

Keywords: migration, social distance, ethnic distance, foreigners, "good neighbour" strategies, empirical data

Correspondence address: Simona Zavratnik, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani, Kardeljeva ploščad 5, SI-1000 Ljubljana. E-mail: simona.zavratnik@fdv.uni-lj.si

1. Globalne migracije in nove meje

Migracije – selitve posameznikov, družin, sorodstvenih mrež, družbenih skupin – so ena temeljnih značilnosti celotne človekove zgodovine; sodobne, globalizirane migracije pa so izrazito prispevale k spremenjeni družbeni dinamiki v zadnjih nekaj desetletjih. V sodobnosti pojav globaliziranih migracij še pridobiva na pomen, spremembe, ki jih migracijska gibanja prinašajo v postmoderne družbe, pa so obsežne in zadevajo celoten spekter družbenega organiziranja: od vprašanja inkorporacije migrantov v nove družbe in s tem politik priznavanja multikulturalnosti ter državljskih pravic, do izzivov doseganja družbene kohezije v mikrokozmosih vsakdanjega življenja, kjer so najbolj vidni (ne)uspehi politik vključevanja migrantov. Russel King v najnovejšem *Atlasu človekovih migracij* (*The Atlas of Human Migration*) prikazuje sodobne globalne vzorce »ljudi v gibanju«: leta 2010 je bilo skupaj zabeleženih »214 milijonov mednarodnih migrantov – ljudi, ki živijo v državi, ki ni njihova rojstva – kar ustreza trem odstotkom svetovnega prebivalstva« (King 2010, 40). Delež mednarodnih migrantov je resda v porastu, vendar avtor hkrati opozarja, da je ta rast skladna s splošno rastjo svetovnega prebivalstva: leta 2000 je bilo zabeleženih 175 milijonov mednarodnih migrantov, ki so predstavljali 2,9-odstotni delež svetovnega prebivalstva, medtem ko je bilo leta 1965 mednarodnih migrantov 75 milijonov in so v takratnem svetovnem merilu predstavljali 2,3-odstotni delež svetovnega prebivalstva (ibid.). Podatki kažejo absolutno rast, vendar se deleži ohranjajo in je rast »problematična« predvsem zaradi izrazite politizacije migracij, ki se odvija v zadnjih dveh desetletjih.

V dinamiki migracij (glej: King, 2010, 40–41) še vedno prevladujejo gibanja od manj k bolj gospodarsko razvitim državam, prav tako pa so znatna gibanja med visoko razvitimi državami (med evropskimi in OECD državami), skoraj enak delež migracijskih gibanj pa je zaznaven tudi med manj razvitimi državami, predvsem znotraj Latinske Amerike ter znotraj Azije in Afrike. Podatki kažejo nespremenjen trend gibanja migracij od revnih k bogatejšim državam sprejemnicam, ki pa imigrantom niso ravno naklonjene. Naj še dodamo podatek, da v večini držav priseljevanja v Evropi, Severni Ameriki in Avstraliji znaša registriran delež imigrantov med 5 in 24 odstotki populacije (ibid.). Številčnost pa je eden glavnih kazalcev, ki aktivira »odzive brambovstva« do migrantov, tujcev oziroma tujosti kot neprehodne kulturne razlike, ki ima za posledico izključevanje, socialno in ekonomsko marginalizacijo.

Pri tem je indikativen evropski prostor, ki se je navkljub številnim instrumentom reguliranja migracijskih gibanj in domnevno senzibilnim politikam integracije imigrantov izkazal kot prostor omejevanja migracij, selektivnih migracijskih politik, izrazitega nadzorovanja migracij v obliki mejnih politik na zunanji schengski ločnici ter pozneje skozi reguliranja statusov migrantov v novih družbah. Kot ugotavlja Grete Brochmann v uvodu v delu *Mehanizmi nadzora priseljevanja* iz leta 1999 (*Mechanisms of Immigration Control*), so imigracijske politike v zaho-

dnoevropskih državah popolnoma osredotočene na nadzor. »Okrepljene so državne meje, na novo so opredeljene kategorije beguncev, povečan je notranji nadzor in izvedene so deportacije. Priseljevanje, nekdanj marginalna politična tema, se je razvila v eno najbolj središčnih in zapletenih vprašanj v Zahodni Evropi« (Brochmann 1999, 2). Mehanizmi nadzorovanja so dodatno prispevali k vzpostavitvi vse bolj klasifikatorskih politik, ki v evropskem prostoru poznajo cel spekter različnih statusov, temeljna ločnica pa poteka med t. i. »zaželenimi in nezaželenimi« migranti, pri čemer med prve spada ozek krog migracijskih elit (predvsem t. i. migracije možganov, strokovnjakov in študentov) in pogojno – dobresedno začasno – še kratkoročno potrebna delovna sila v specifičnih ekonomskih sektorjih. Eden ključnih prispevkov k analizi odzivov evropskega prostora na migracije v sodobnosti je delo Andrewa Geddensa iz leta 2000 *Priseljevanje in evropske integracije: naproti trdnjavi Evrope?* (*Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?*), v katerem pokaže na vzpostavljanje »trdnjave Evrope« oziroma nadzorovalnih politik, ki postanejo temeljna strategija upravljanja z globalnimi migracijami. Evropa se torej že dobri dve desetletji skuša čim bolj zapreti za »elektronskim šengenskim zidom«, migracije v razširjeni Evropski uniji so v veliki meri pogojevane z novo »e-mejo« (Zavratnik, 2001; 2006), to je elektronsko nadzorovano šengensko mejo, ki tvori zunanji varovalni ščit trdnjave Evrope, ki naj bi na podlagi sodobnih visokih tehnologij zaustavljal priseljevanje na t. i. »šengenski periferiji«, to je na zunanjem robu držav, ki tvorijo »šengenski ščit« pred migranti. Vendar, kot ugotavljajo številni analitiki migracij, zgolj osredotočenost na mehanizme nadzorovanja vodi k neproduktivnim učinkom. Migracij namreč ni mogoče povsem regulirati, tudi ne povsem nadzorovati ali omejevati. O tem je dovolj zgovorna zgodovinska izkušnja »ljudi v gibanju«: ljudje so se preprosto od nekdanj selili in so za to tudi vedno našli ustrezne »kanale«. Pričakovani odziv na restriktivne politike priseljevanja so neregularne migracije, saj se migranti v situaciji omejenih ali povsem zaprtih legalnih možnosti vstopa v države obrnejo na nelegalne mehanizme vstopa. Migranti se namesto na državne birokracije, ki naj bi omogočile regularne in varne migracije, obrnejo na druge akterje; tako postanejo neregularne migracije dobro organiziran posel v domeni kriminalnih združb tihotapcev in trgovcev z ljudmi. S tem se krog na neki točki sklene: politike, ki so migracije vnaprej kriminalizirale, so povzročile, da so globalne migracije v določenem delu postale »biznis za kriminalce«.

Sklenimo pregled sodobnih globalnih migracij z eno prelomnih analiz, delom *Obdobje migracij. Mednarodne migracije v modernem svetu*« (*The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*) Stephena Caslesa in Marka J. Millerja, ki sta že leta 1993 prikazala najpomembnejše spremembe v sodobnih premikih populacij, do leta 2009 pa jih v prenovljeni četrti izdaji dodatno analitično utemeljila. Mednarodne migracije so po mnenju avtorjev »del transnacionalne revolucije, ki je preoblikovala družbe in politike po vsem svetu. Stara dihotomija med državami – pošiljateljicami in državami – sprejemnicami

migrantov je spodkopana. Večina držav je doživela tako izseljevanja kot priseljevanja (čeprav praviloma eno ali drugo prevladuje), medtem ko so nekatere države prevzele pomembno vlogo tranzitnih območij za migrante« (Castles in Miller, 2009, 7–8). Sodobne globalne migracije so v nasprotju s tradicionalnimi veliko bolj diverzificirane in vpete v sfero aktualnih političnih vprašanj, prav tako je večja socialna in demografska raznolikost, bistveno se je spremenila tudi spolna struktura migrantov, saj je kar 49 odstotkov svetovnih migrantov žensk (več: Castles in Miller 2009, 10–12; King 2010, 41–61). Tovrstni trendi, pri čemer ne smemo pozabiti že nekako očitnega trenda globalizacije in večanja obsega migracij, pa so povsem spremenili zemljevid človekove mobilnosti in zarisali nove geografske in identitetne zemljevide.

2. Migranti in identitetna razlika »mi – oni«

Postmoderna družba je predvsem pluralistična, heterogena, decentralizirana, zanj je značilen razpad velikih sistemov, v ospredju je različnost posameznikov. Vse je prenesto v teku, zapiše Stuart Hall:

Naš svet se ponovno vzpostavlja. Pomen množične produkcije, množičnega porabnika, velikih mest pod nadzorom Velikega brata, velikih stanovanjskih naselij in nacionalne države upada; več se pomen prožnosti, raznovrstnosti, razlikovanja in mobilnosti, komunikacij, decentralizacije in internacionalizacije. V tem procesu se transformirajo tudi naše identitete, naše dožemanje lastne osebnosti in subjektivitete« (Hall idr. 1988, v Giddens 1997, 528).

Identiteto je treba pojmovati kot proces konstruiranja pomenov, ki temeljijo na kulturni lastnosti, ko gre za kulturno identiteto, ali na politični lojalnosti, ko gre za vprašanje nacionalne identitete. To sta ključni dimenziji pri upravljanju z migracijami in s kulturno različnostjo v z globalnimi migracijami »premešanih družbah«.

Pri obeh vidikih lojalnosti posegamo na intimno področje posameznikovih identitetnih opredelitev in izbor. Pri etnični identiteti, definirani skozi družbeni kontakt, na ključno značilnost opozori Eriksen: »Temeljni dejavnik etničnosti je raba sistematičnega razlikovanja med »insiderji« in »outsiderji«, med »nami« in »njimi«. Če tega načela ni, tudi ni etničnosti, saj etničnost predstavlja institucionaliziran odnos med ločenimi kategorijami, katerih člani prepoznajo drug drugega kot kulturno različne« (Eriksen, 1993, 18). Kulturna diferenca med »nami« in »njimi« in neprehodnost razlik, ki omogočajo vzdrževanje te polarnosti, je temelj vsakršnih etničnih razlik, tudi v primeru stikov imigrantske/imigrantskih kultur z večinsko kulturo. Drugi omenjeni vidik, to je nacionalna identiteta, pa je vezana na politične lojalnosti, z besedami Andersona (1998) na moderne »zamišljene skupnosti«, ki jim posamezniki dodelimo lojalnosti. Pojmu nacionalne identitete je pripisanih nemalo atributov, imaginarij pri intrumentalizaciji naci-

onalne identitete pa ima tudi zelo širok razpon. Definijska razprtost je nemara najbolje ujeta v Rizmanovi (1998) analitski členitvi nacionalne identitete v tri najrelevantnejše sestavine: prva je skupnost, ki jo je Jürgen Habermass poimenoval 'ustavni patriotizem' (*Vervassungspatriotismus*) in se nanaša na zavezanost političnemu kodeksu; druga je predstava, ki jo ima konkretna politična skupnost o sami sebi, to je način »zamišljene skupnosti«, ki medsebojno in čezgeneracijsko povezuje ljudi; tretji element nacionalne identitete pa zadeva posameznikov individualni odnos do (svoje) skupnosti, torej obliko in način osebne identifikacije s simboli kolektivne identitete (ibid., 1998, 19–20).

Problematicizacija nacionalne identitete v kontekstu sodobnih globalnih migracij pa se praviloma zgodi v povezavi s populističnimi predstavami o ogroženosti nacionalne identitete, ne glede na reflektiranost tovrstnih domnev. Husbands (1994, 191–206) je problematiziral t. i. krizo nacionalne identitete z vidika pojavnosti »moralnih panik«, ki se izražajo kot identitetne panike, njihovi sprožilci pa so mediji, ki odigrajo ključno vlogo pri sporočanju »negativne javne naklonjenosti«. Avtor meni, da identitetne panike širom Evrope izhajajo iz univerzalnega strahu pred globalnimi migracijami, pri čemer jim je skupno, da temeljijo na strahu pred številčnostjo in kulturno ogroženostjo ali na kombinaciji obojega. Izhajajoč iz Husbandosove analize, je kriza identitet povezana z medijsko konstrukcijo ogroženosti »avtohtonih družb« s strani tujcev, pri čemer je ponovna aktualizacija identitetnih panik ter samega pomena nacionalnih identitet povezana s procesi globalizacije, z novim državotvorjem koncem 20. stoletja, »neobvladljivostjo« migracijskih tokov, s strahom pred »pretiranim multikulturalizmom« in s tem kulturno ogroženostjo. Pričakovano je, da z migracijami »premešan svet« prinaša tudi bolj »premešane identitete« ter novo nastajajoče hibridne identitete. Z globaliziranimi migracijami se povečuje tudi družbena raznolikost posameznih prostorov vsakdanjega življenja, v katerih prihaja do interakcij med večino in družbenimi manjšinami oziroma posamezniki obeh/več skupin. Na prvi pogled je argument nevtralen in neproblematičen. Vendar pa etnična raznolikost predstavlja izziv tako okoli konstruiranja identitet kot posledično okoli procesov ekonomske in socialne marginalizacije imigrantov. Kulturna razlika je dejavnik izključevanja in v tem smislu je bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«.

Temeljno vprašanje se torej glasi: kako imigranti in njihovi potomci postanejo del novih družb? Glavna akterja tega procesa pa sta še vedno država (ali regionalne skupnosti, kakršna je Evropska unija) ter do določene mere civilna družba. Castles in Miller (2009) odgovor podajata s konceptom »inkorporacije imigrantov«, za katerega menita, da je nevtralen in primernejši od koncepta »integracije«, saj slednji bolj nakazuje, kam naj bi proces peljal. Ključno vprašanje je, ali naj bodo imigranti inkorporirani kot posamezniki – to je brez upoštevanja kulturnih razlik ali skupinskih pripadnosti – ali kot skupnosti – to je kot etnične skupine, ki se nagibajo k vzdrževanju skupin in ohranjajo svoje lastne kulture,

jezike in religije (Castles in Miller 2009, 246). Ne glede na nekoliko različne podarke obeh konceptov lahko ugotovimo, da gre za analizo identičnega procesa vključevanja imigrantov v nove družbe, pri čemer imajo bistveno vlogo historični modeli državotvorja, to je oblikovanja t. i. »zahodnih političnih« in »vzhodnih etničnih/kulturnih« narodov ter na tem temelju definiranega državljanstva. Modeli inkorporiranja imigrantov temeljijo na strategijah, ki so jih države razvile do upravljanja s kulturno različnostjo, pri čemer je osrednjega pomena koncept državljanstva oziroma državljanskih pravic. Po Castlesu in Millerju (2009, 246–249) so prevladujoči modeli asimilacija, ki ni dopuščala kulturnih razlik oziroma je zahtevala enosmeren proces prilagajanja, kar je rezultiralo v zlitju z dominantnim, večinskim prebivalstvom. Drugi model inkorporiranja migrantov avtorja opišeta z nemškim modelom diferenciranega izključevanja, po katerem so *Gästarbeiters* začasno vključeni v nekatera področja družbenega življenja, zlasti na trg dela, vendar hkrati izključeni iz vseh drugih domen socialnega življenja in državljanskih pravic. Na tej točki naredimo kratko opombo k asimilacijskemu modelu, ki ga razumemo kot zgolj nekoliko »korigirano« obliko asimilacije, pri čemer je bil asimilacijski pritisk nedvomno evidenten in je vodil k nastanku ločenih, paralelnih skupnosti, v katerih so bili socialni kontakti zreducirani na sfero dela, sicer pa so eksistirale v ločenih družbenih realnostih. Castles in Miller (ibid.) nadalje ugotavljata, da je model asimilacije nazadnje vendarle nadomestil princip integracije, ki temelji na spoznanju, da je adaptacija postopen proces, ki zahteva določeno stopnjo vzajemnega prilagajanja. Kritika integracije je zlasti na točki, da gre zgolj za bolj prijazno in počasnejšo obliko asimilacije, saj je končni cilj enak: absorpcija z dominantno kulturo in ne ohranjanje kulturnih razlik. Kot zadnji model avtorja definirata multikulturalizem, ki kot edina strategija dopušča obstoj in vzdrževanje kulturnih razlik, ob tem pa naj bi imigranti enakopravno participirali v vseh sferah družbenega življenja. Avtorja ugotavljata, da so se odnosi imigrantskih populacij do družb in narodov oblikovali na kompleksne in nepričakovane načine (ibid., 50), vsi pristopi inkorporiranja imigrantov, menita, so se na ta ali oni način izkazali za problematične. Slednje pa je vodilo k t. i. »krizi integracije«, ki je ob začetku 21. stoletja ena ključnih topik migracijskih analiz. Parcialne odgovore na krizo integracije iščejo tako sodobne migracijske teorije kot tudi empirične raziskave, osredotočene predvsem na (evropsko) državljanstvo in politično participajo na eni strani ter trg dela in državo blaginje na drugi strani. Tretji steber tovrstnih migracijskih analiz so raziskave percepcij javnosti do imigrantov in (ne)funkcioniranja kulturne različnosti v sodobnih družbah.

3. Strategije »dobro-sosedstva« in socialna distanca

Na tej točki je treba narediti premik od teorij inkorporiranja imigrantov na formalni ravni k interakcijam v lokalnih prostorih, kjer se npr. politični princip multikulturalnosti »srečuje« s predsodki, stereotipi ter z izključevanji na osnovi etničnosti,

rase, spola, družbenega razreda. Kulturna različnost kot posledica spremenjenih migracijskih trendov je prinesla spremenjene vzorce interakcij tudi v lokalnih mikrokozmosih, na ravni vsakdanjega življenja in ne le na sistemski ravni, pri vzpostavljanju javnih politik upravljanja z migracijami in s kulturno različnostjo. Strategije integracije, multikulturalizma in asimilacije imajo izjemno velik pomen zunaj systemskega, formalnega sveta, v svetu vsakdanjih interakcij med imigranti posamezniki, imigrantskimi skupnostmi in večinskim prebivalstvom. V mikrokozmosih življenjskega sveta so pomembne predvsem druge ideologije, ki vplivajo na vzpostavitev interakcij, med njimi zlasti predsodki in stereotipi do imigrantov in/ali etničnih ter kulturnih manjšin. Strokovnjaki danes opozarjajo (več: Ule 1999; 2005), da je prišlo do kvalitativnih sprememb pri izražanju predsodkov; če so nekoč izražali predsodke neposredno v stiku s stigmatiziranimi družbenimi skupinami, pa jih danes predvsem skozi izolacijo teh skupin, torej na način, da do stika sploh ne prihaja, kar vodi h getoiziranju družbenih skupin. Kot ugotavlja Mirjana Ule, tradicionalne predsodke nadomeščajo moderni, za katere je značilno, »da se antipatija do določenih družbenih skupin ne izraža več neposredno, kot je veljalo za tradicionalne predsodke, temveč prikrito, simbolno« (Ule, 2005, 21–22). Zdi se, da je tako spremenjena dinamika izražanja predsodkov ključnega pomena pri načinu manifestiranja nezaželenosti do družbeno in prostorsko marginaliziranih skupin, med katerimi so visoko na lestvici nepriljubljenosti tudi migranti.

Tako smo kot odziv na kulturno raznolikost v domačih soseskah dobili specifične strategije »dobro-sosedstva«, ki prinašajo sporočila o večji ali manjši zaželenosti »drugega«, »drugačnega«, »tujega«. V neprijaznih okoliščinah, ob poudarjenem družbenem vzdušju ksenofobije in diskriminacije, so podobe tujosti stopnjevane do ekstremnih podob sovražnosti. »Mi« smo pravi, večvredni, dominantni, močni – »oni« so tuji, manjvredni, inferiorni, šibki. Ali drugače: mi smo avtohtoni, oni so priseljeni. »Oni« postanejo zamišljen sovražnik zamišljene skupnosti: takšen, ki ga »mi« skupina potrebuje in v katerega je usmerjena negativna energija.

4. Empirični podatki: metodološka opomba

Empirični podatki, ki jih uporabljamo v naslednjem razdelku, so bili pridobljeni z anketo »Migracije, integracija in multikulturalnost – empirični nabor podatkov«,¹ ki je bila zastavljena kot merski instrument z namenom longitudinalnega merjenja stališč reprezentativne javnosti in je v številnih točkah primerljiva s podobnimi evropskimi raziskavami. Slednje je pomembno metodološko izhodišče pri komparativnem spremljanju stališč do migracij s strani širših javnosti, navsezadnje tudi »evropske javnosti«, kar je v kontekstu izrazite evropeizacije migracijskih vprašanj in evropskih politik na področju reguliranja migracij analitična nujnost. Telefonska anketa je bila izvedena na naključnem vzorcu² polnoletnih prebivalcev Slovenije. Odgovarjalo je 842 respondentov, vzorec pa je reprezentativen glede

na spol, starost in izobrazbo anketiranih. Izvedena je bila v jeseni leta 2007. Z vidika operacionalizacije je bil namen anketne raziskave pridobiti stališča in ocene respondentov do naslednjih topik: mnenja o migracijah v slovenskem in evropskem prostoru, stališča o integraciji migrantov, multikulturalnosti, socialni distanci, solidarnosti, diskriminaciji, človekovih pravicah ter o vlogi različnih institucij pri upravljanju z migracijami. Poleg omenjene raziskave v besedilu uporabljamo tudi nekatere podatke iz Evropske raziskave vrednot (2008), ki prinašajo primerjalno evropsko umeščenost odzivov, stališč javnosti v slovenskem prostoru do socialnih stikov z družbenimi manjšinami v konkretnih sosedskih prostorih.

5. Socialna distanca: interakcije v lokalnih življenjskih prostorih

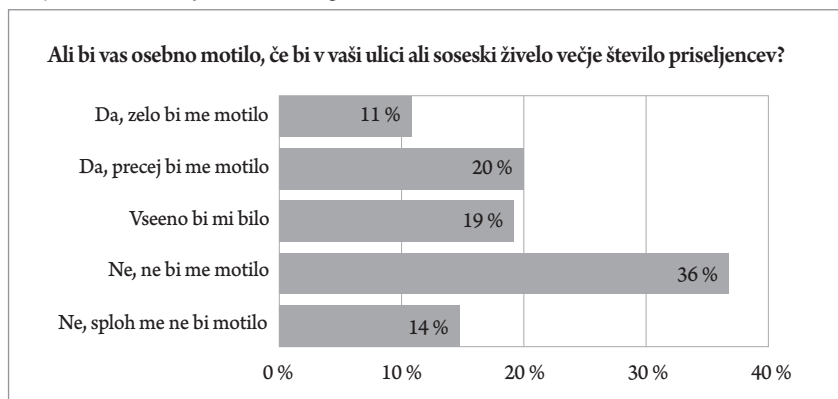
Socialna distanca je eden pomembnih vidikov v etničnih in migracijskih analizah. V tekstu nas zanima lokalna perspektiva, dojemanje domačih sosesk glede na obstoječo etnično raznolikost ter glede na socialno dinamiko, ustvarjeno z novim priseljevanjem. Eno od ustaljenih »merjenj« oziroma zaznav socialne distance v družboslovju sega na področje osebnih, družinskih, prijateljskih ter delovnih omrežij, ki bodisi vključujejo bodisi ne vključujejo imigrantov. S konceptom socialne distance, pri čemer nas zanimata predvsem vidika prostorske in etnične distance, skušamo vsaj delno zajeti mnenja javnosti o tako kompleksnih procesih, kot so oblikovanje identitetnih politik v kontekstu novih migracijskih situacij na eni ter družbenih odzivov, ki vodijo k nestrpnosti in izključevanju imigrantov na drugi strani. Percepcije etnične različnosti zajemamo z merjenjem zaželenosti/ nezaželenosti stikov z migranti v lokalnih življenjskih prostorih, pri čemer izpostavljamo: 1. stičnost v prostoru, to je pripravljenost selitve v etnično mešane prostore in odnos do migrantov v konkretnem lokalnem življenjskem prostoru, to je v »moji ulici, soseski«; ter 2. socialne interakcije na področju zasebnega in javnega življenja: družinske ter sorodstvene interakcije in področje dela. Izhodišče je, da je prostor pomemben dejavnik vzpostavljanja družbenih interakcij in identitet, tudi etničnih, čeprav je sam po sebi nevtralen element. Etnična raznolikost, zlasti v obdobju vzpostavljanja večje etnične diverzifikacije nekdanjih homogenih kulturnih prostorov je nemalokrat vir vznemirjanj, oblikovanja novih načinov reakcij na »prišleke« in v skrajnih fazah odkritih konfliktnih situacij.

V anketni raziskavi smo respondente vprašali po prostorski organizaciji socialnih kontaktov, pri čemer sta nas zanimali dve smeri migracij – vstop imigrantov v domačo ulico/sosesko in preselitev vprašanih v etnično mešane lokalne prostore. Rezultati kažejo zanimivo zrcalno sliko.

Podatki kažejo, da prisotnost migrantov v domači ulici/soseski večine respondentov ne bi motila (50 odstotkov); med njimi je večji delež žensk. Slaba tretjina vprašanih (31 odstotkov) se je uvrstila na pol, ki si ne želi migrantov v svoji neposredni sosesčini. Drugi vidik etnične različnosti v prostoru se manife-

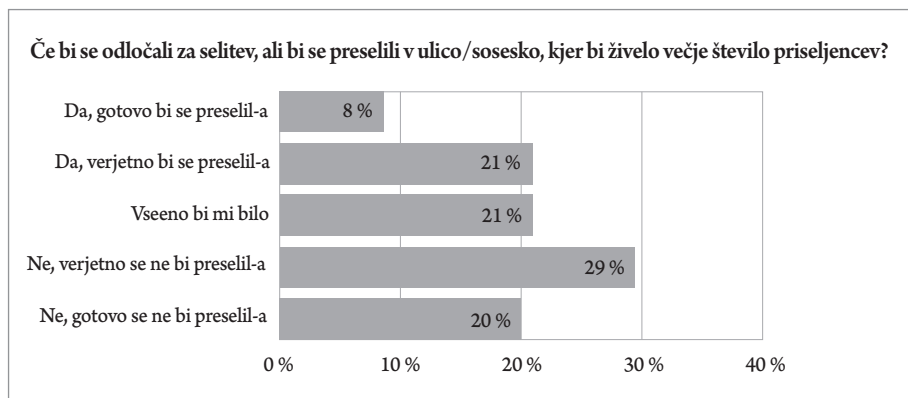
stira skozi vprašanje, ali bi se vi priselili v ulico/sosesko, v kateri živi večje število priseljencev. Rezultati kažejo zanimivo podobnost s prejšnjim vprašanjem, saj je kumulativni delež tistih, ki se ne bi priselili v tako solesko, 49-odstoten, torej skoraj identičen deležu tistih, ki so v prejšnjem vprašanju izjavili, da jih večje število priseljencev v njihovi ulici/soseski ne bi motilo. Pripravljenost za selitev je podprla slaba tretjina vprašanih (29 odstotkov), delež neopredeljenih (odgovor »vseeno bi mi bilo«) pa je tako v primeru selitve kot sprejemanja imigrantov v svojem lokalnem življenjskem prostoru zelo podoben (19 in 21 odstotkov).

Graf 1: Stališča do prisotnosti migrantov v domači ulici, soleski

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Graf 2: Stališča do selitve v prostore, v katerih živijo migranti

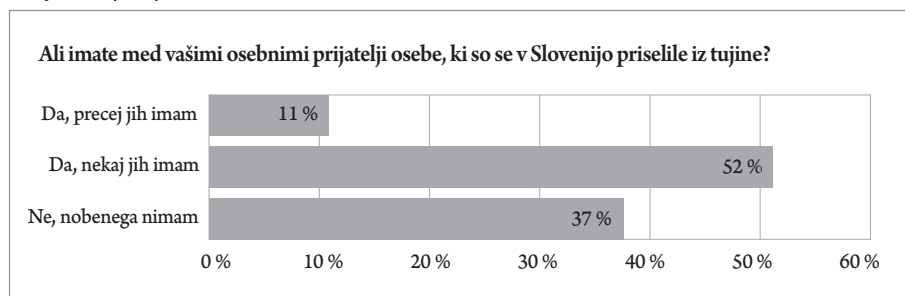
(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Če povzamemo, etnično mešani prostori bivanja ne bi motili polovice vprašanih, hkrati pa se tudi polovica ne bi priselila v solesko, kjer živi večje število migrantov. Za polovico vprašanih ugotavljamo, da etnične karakteristike prostora zavzemajo določene pomene, ki vplivajo na dožemanje in pripisovanje družbenih

pomenov posameznih prostorom. Z vidika etnične podobe poselitve postane prostor tako bolj ali manj »cenjen«, zaželen, privlačen.

Od prostorskega sprejemanja imigrantov in s tem posredno stališč do prostorske organizacije etnične različnosti prehajamo k organizaciji socialnih stikov na področju zasebnega in javnega življenja – socialnih interakcij skozi prijateljska in profesionalna/delovna omrežja.

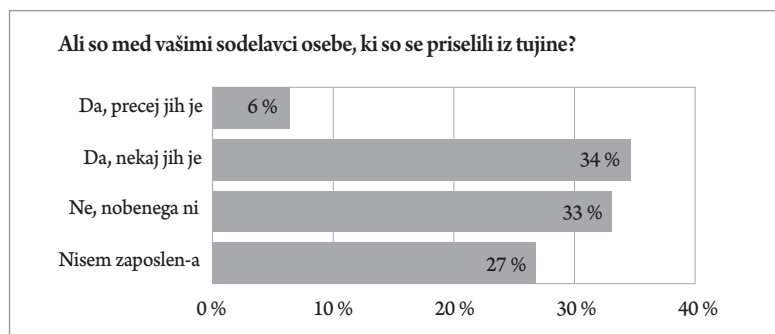
Graf 3: Prijateljski stiki

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

V prijateljskih mrežah večine respondentov je vsaj nekaj (pri 52 odstotkih) ali precej (pri 11 odstotkih) oseb, ki so se v Slovenijo priselile. Več kot tretjina (37 odstotkov) pa takih osebnih stikov nima, med njimi je nekoliko več žensk in starejših anketirancev. Statistično značilne razlike se kažejo pri izobrazbi; tako je med nižje izobraženimi največ takih, ki med osebnimi prijatelji nimajo imigrantov (53 odstotkov), med višje izobraženimi pa je takih »le« 35 odstotkov.

Graf 4: Stiki na delovnem mestu

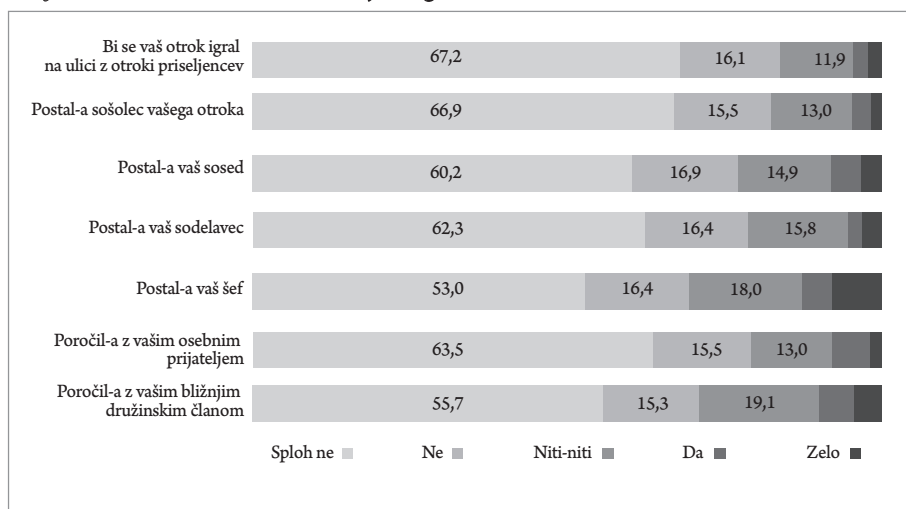
(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Poleg prijateljskih mrež je področje dela najpomembnejši prostor socialnih interakcij. Anketni rezultati so v tem pogledu nekoliko parcialni, saj je zelo visok delež – kar 27 odstotkov – nezaposlenih (med njimi tudi študentov in dijakov).

Kljub tej pomanjkljivosti je mogoče razbrati, da je le malo delovnih okolij, v katerih so močno prisotni migranti, medtem ko sta deleža, kjer priseljenih ni ali jih je nekaj, skoraj identična. Statistične razlike so prisotne glede na izobrazbo: manj priseljenih sodelavcev je med višje izobraženimi in več med nižje izobraženimi. Takšni rezultati so pričakovani in odslikavajo večinsko zaposlovanje migrantskih delavcev v manj atraktivnih sektorjih na trgu dela, zlasti v gradbeništvu in na drugih področjih, ki ne zahtevajo višje izobrazbe. Anketni podatki so podobni rezultatom raziskave SJM 2002/2, v kateri je dobrih 5 odstotkov anketiranih odgovorilo, da ima precej sodelavcev, ki so se v Slovenijo priselili iz tujine, 29 odstotkov, da jih ima nekaj, ter 38 odstotkov, da nima priseljenih sodelavcev (Toš idr. 2002). Primerjava med anketama kaže, da se nekoliko večja delež delovnih okolij, v katerih so migranti prisotni.

Osrednji sklop stališč do zaznav socialnih interakcij z migranti smo zajeli z vprašanjem: »Našteli vam bomo nekaj situacij, vi pa ocenite na lestevici od 1–5, kako bi se odzvali, če bi se oseba, ki se je v Slovenijo priselila iz tujine (oz. priseljenec/ka): poročila z vašim bližnjim družinskim članom, poročila z vašim osebnim prijateljem, postala vaš šef, postala vaš sodelavec, postala vaš sosed, postala sošolec vašega otroka, bi se vaš otrok na ulici igral z otroki priseljencev«. Ocene za osebne stike kažejo, da večino respondentov navedene situacije, v katerih bi prišli v osebni stik z imigranti (bodisi zaradi poroke, sosedstva, delovnega mesta, šolanja in prijateljevanja otrok), ne bi motile. Kumulativni deleži odgovorov »ne bi me motilo« in »sploh me ne bi motilo« se gibljejo med 69 in 79 odstotki.

Graf 5: Stališča do socialnih interakcij z migranti

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Mnenja javnosti so večinsko zavrnila izoliranost, paralelnost bivanja in podprlo socialne interakcije z migranti. Za potencialno najbolj motečo socialno inte-

rakcijo se izkazuje možnost, da bi imigrant postal nadrejena oseba na delovnem mestu, sledi poroka s članom/članico ožjega sorodstva, sosodstvo ter poroka z osebnim prijateljem/prijateljico. V tabeli 1. so prikazani kumulativni deleži potencialnega zavračanja socialnih interakcij z migranti, ki pa vendarle predstavljajo manjšinski delež odgovorov in se gibljejo med 5 in 13 odstotki.

Tabela 1: »Ali bi vas motilo, če bi se oseba, ki se je v Slovenijo priselila iz tujine (oz. priseljenec/ka):

	Delež odgovorov »(zelo) bi me motilo«
postal-a vaš šef	12,6 %
poročil-a z vašim bližnjim družinskim članom	9,8 %
postal-a vaš sosed	8,0 %
poročil-a z vašim osebnim prijateljem/prijateljico	7,8 %
postal-a vaš sodelavec	5,4 %
bi se vaš otrok igral z otroci priseljencev	4,8 %
bi otrok priseljencev postal sošolec/sošolka vašega otroka	4,6 %

(Vir: Integracijske politike 2007, N = 842)

Vzpostavlanje socialne distance do migrantov je stalnica, ki ji v empiričnih raziskavah v slovenskem in v evropskem prostoru posebej izrazito sledimo v zadnjih dveh desetletjih. To sociološko dejstvo je treba povezovati z globalnimi spremembami v migracijski dinamiki, to je globalnimi trendi migracij, ki prinašajo številne implikacije v lokalne prostore.

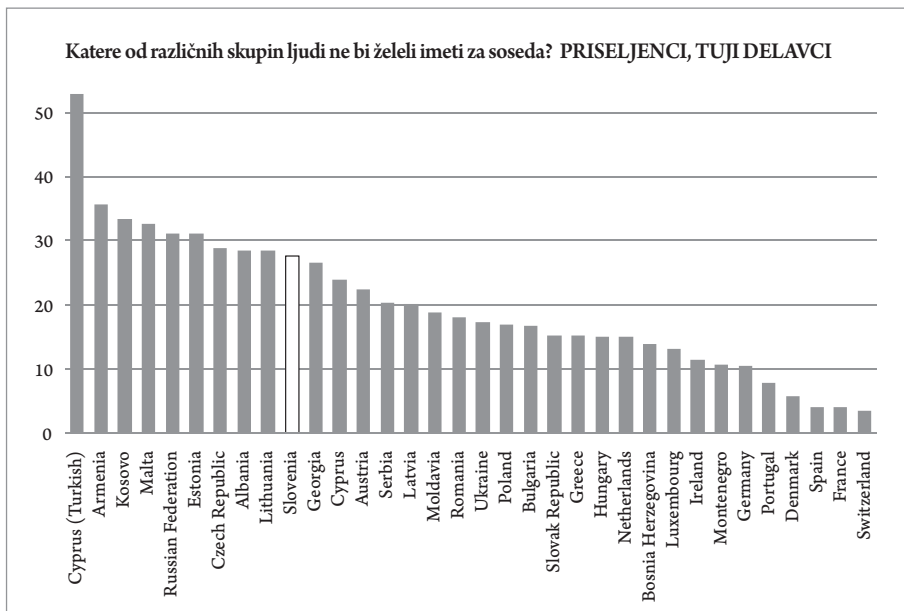
5. Socialna distanca v percepciji »evropskih vrednot«

Pri zaznavah socialne distance nas nadalje zanimajo odzivi javnosti v različnih evropskih okoljih. Podatki Evropske raziskave vrednot iz leta 2008 pri sprejemanju/odklanjanju določenih družbenih manjšin glede na status etničnosti, religije in mobilnosti, kažejo tendence, ki jih je treba pravzaprav poimenovati kot – paradoksalno – »neevropske«. Socialna distanca do že dolgo prepoznanih političnih »dežurnih krivcev« za vsakovrstne krize v evropskem prostoru kaže odklonilen odnos do sosodstva s skoraj vsemi družbenimi skupinami, ki jih je v identitetni dihotomiji »mi – oni« mogoče uvrstiti na pol »oni«. Tujci, priseljenci, rasno različni, Romi, Židje in muslimani predstavljajo vse bolj stalen repertoar »EU tujstev«, ki jih velik del respondentov ne želi imeti za svojega neposrednega soseda.

Slednje potrjuje naš izhodiščni argument, namreč »neevropskost« tovrstnih stališč, pri čemer moramo dodatno opozoriti na velik razkorak med tradicijo politik Evropske unije na področju priznavanja in reguliranja etničnih, rasnih, kulturnih in drugih manjšinskih statusov ter ne majhnim deležem prebivalstva tega identičnega evropskega prostora, ki izraža izključujoča stališča do »tujstva« v

njegovih številnih manifestacijah. Trendi empiričnih merjenj kažejo, da so deleži izražanja distance predvsem v zadnjih dveh desetletjih postali nekako fiksirani, to je stalno prisotni, z nekoliko večjimi ali manjšimi odstopanji, ki jih lahko pripišemo trenutni politični »aktualnosti« problemov oziroma politične in medijske izpostavljenosti te ali one družbene manjšine. Empirični podatki iz omenjene raziskave (2008) sporočajo, da se v evropskih zaznavah najslabše godi Romom, pri katerih je stopnja nezaželenosti v sosedstvu presegla 40 odstotkov, vsem drugim – imigrantom/tujim delavcem, ljudem drugih ras, muslimanom, Romom in Židom – pa je zaželenost sosedstva odrekla dobra tretjina respondentov. Deleži med 30 in 40 odstotki so tako visoki, da slednje ne le vzbujajo raziskovalni interes in skrb, temveč mora vzbuditi tudi širšo družbeno razpravo (v evropskem in v lokalnih prostorih) in poglobljen razmislek o strategijah politik »dobro-sosedstva«.

Graf 6: Socialna distanca – »priseljenci, tuji delavci«

(Vir: FDV-CJMMK, Evropska raziskava vrednost, marec-maj 2008, N = 1366)

Podatki pri odgovoru na vprašanje »Katere od različnih skupin ljudi ne bi želeli imeti za soseda?« za skupino »priseljenci, tuji delavci« kažejo, da se je Slovenija med 34 državami uvrstila na deseto mesto, med prvo tretjino držav, v katerih je priseljenec, tuji delavec nezaželen sosed. Temeljna značilnost distribucije odgovorov nezaželenosti je, da v zgornji tretjini lestvice ni zahodnoevropskih držav. Ali drugače: najvišje so uvrščene države s socialistično preteklostjo in z novejšo tradicijo priseljevanja (med njimi vzhodnoevropske ter države nekdanje Sovjetske zveze) ter geografsko ali/in socialno izolirane države (kakršne so Malta, Albanija, Ciper). Za vse te prostore sta značilna umanjkanje migracijske tradicije

in hkrati močno prisoten strah, ki je večji, tem bolj so ti prostori vpeti v sodobne procese globalnih migracij. Zahodnoevropske države z dolgo tradicijo migracij so se uvrstile na spodnji del lestvice. Pri tem pa se zdi vendarle pomembno opozoriti, da je manjše izražanje nezaželenosti sosedov – priseljencev v tradicionalnih državah priseljevanja mogoče pojasnjevati na eni strani z utečenostjo in daljšo prisotnostjo »premešanih sosesk«, da pa je vendarle treba upoštevati tudi spremenjene politične (»korektne«) načine izražanja predsodkov, ki ni glasno nasprotovanje, temveč »tiho odklanjanje« takih sosedov. Kot že omenjeno, smo priča spremenjenim načinom sodobnega izražanja socialne distance do migrantov, pri čemer je slednja sporočena skozi »tih prezir«, to je ignoranco obstoja te družbene manjšine.

6. Sklep: strategije »dobro-sosedstva« na preizkušnji

Nedvomno so sodobne, globalizirane migracije izrazito prispevale k spremenjeni družbeni dinamiki v zadnjih nekaj desetletjih; trendi diverzifikacije, feminizacije in hkrati velike politizacije migracijskih gibanj so prispevali k vzpostavljanju novih etnično »premešanih družb« oziroma izrazitejše etnične dvierzifikacije v številnih lokalnih prostorih, vključno z nekdanjo tradicionalno etnično homogenimi okolji.

Odzivov na večanje globalne mobilnosti v različnih družbenih okoljih sicer ni mogoče preprosto zvesti zgolj na en sam skupni imenovalac, saj so strategije upravljanja s kulturno različnostjo, priznavanje državljanskih pravic in inkorporiranje migrantov v različne sfere družbenega življenja vendarle različne in na strukturni ravni (država, EU) odvisne od historičnih modelov formiranja držav ter iz njih izhajajočih aktualnih politik. Vendarle pa skupni imenovalac obstaja, in nemalo analitikov ga je identificiralo, čeprav z nekoliko različnimi poimenovanji: gre za procese, za katere smo v našo analizo prevzeli koncept »moralnih panik«, ki širom sveta nastajajo kot odziv prebivalstva in javnih politik na sodobne trende večanja globalne mobilnosti (čeprav smo opozorili, da so ti trendi v resnici skladni s temeljno globalno rastjo prebivalstva).

Strahovi in potencialna ogroženost kulturne in nacionalne identitete vodijo k raznovrstnim strategijam vzpostavljanja kulturnih in socialnih meja, ki so za migrante težko prehodne, če ne celo neprehodne. V kontekstu teoretičnih premislekov sodobnih migracij in njihovih posledic za formiranje družbenih meja ter identitetnih razlik na relaciji »mi – oni«, menimo, da so potrebe po vzpostavljanju strategij »dobro-sosedstva« čedalje pomembnejše. Strategije »dobro-sosedstva« pa so povsem jasno na preizkušnji v mikrodružbah lokalnih okolij, ki z migracijami postajajo vse bolj globalne. Vprašanje »dobro-sosedskih« strategij je v obdobju globalnih migracij še kako pomembno in glede na večanje trendov človekove mobilnosti lahko pričakujemo, da bo v prihodnje v polni meri zaposlovalo številne akterje na ravni političnih odločevalcev, pa tudi med akademsko in nevladno skupnostjo.

Sodobni migracijski trendi so vplivali na spreminjanje identitetnih politik ter vsakovrstnih – tudi populističnih odzivov – na vprašanje sobivanja »tujca«, identitetno »drugega«. Etnična/kulturna razlika je dejavnik izključevanja, pri čemer postavljamo v ospredje kot bistveno vprašanje konstruiranja drugačnega »mi«, torej takega, ki bo imigrante vključeval kot člane novih družb na polu »mi«. Kulturna raznolikost, zlasti v obdobju vzpostavljanja večje etnične diverzifikacije nekdanj homogenih kulturnih prostorov, je nemalokrat vir vznemirjanj, oblikovanja novih načinov reakcij na »prišleke« in v skrajnih fazah odkritih konfliktnih situacij.

Vzpostavljane socialne distance do migrantov je stalnica, ki ji v empiričnih raziskavah v evropskem prostoru posebej izrazito sledimo v zadnjih dveh desetletjih; slednje pa potrjujeta temeljni raziskavi, ki smo ju uporabili v besedilu: »Evropska raziskava vrednot« in lokalna raziskava »Migracije, integracija in multikulturnost – empirični nabor podatkov«. To sociološko dejstvo je treba povezovati s spremenjenimi trendi globalnih migracij, ki vnašajo pomembne strukturne spremembe tudi v lokalne prostore. Tako beležimo podobne trende tudi v slovenski in v drugih tranzicijskih vzhodnoevropskih družbah, kjer so sodobna vprašanja migracij, azila in na splošno mobilnosti kontekstualizirana v povsem novih družbenih okoliščinah. Nekdanj zaprte socialistične družbe v tem oziru postajajo podobne zahodnim evropskim družbam, kjer se z vprašanji upravljanja in družbenih posledic migracij – med katere sodijo tudi vprašanja inkorporacije migrantov, upravljanje z etnično in s kulturno različnostjo, sodobno državljanstvo – že dalj časa sistematično ukvarjali številni akterji, od oblikovalcev politik, akademikov in analitikov do ekspertov iz javnega in nevladnega sektorja.

Odgovore na vprašanje družbene kohezije ter s tem socialnih interakcij med bolj ali manj zaželenimi družbenimi manjšinami in večinskim prebivalstvom – med njimi tudi migranti – je najnevarneje prepustiti »populistični politiki in ulici«.

Opombe

¹ Anketa je bila izvedena v okviru CRP-a Konkurenčnost 2006, »Integracijske politike – vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa«, ZRS Koper, 2006–2008. Raziskava je bila financirana s strani Ministrstva za notranje zadeve in Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

² Več: Zavrtnik Zimic Simona, Kralj Ana, Medaric Zorana, Simič Blaž. 2008. *Migracije, integracija in multikulturnost – kontekstualizacije sodobnih migracij skozi javno mnenje*: zaključno poročilo ciljno-raziskovalnega projekta »Integracijske politike – vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa«. Koper: Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, str. 6–14.

Literatura

88

- Anderson, B., 1998. *Zamišljene skupnosti*. Studia Humanitatis, Ljubljana.
- Brochmann, G., 1999. The Mechanisms of Control. V: *Mechanisms of Immigration Control*. Brochmann, G. in Hammar, (eds.), BERG, T. Oxford, New York.
- Castles, S. in Miller, M. J., 2009. *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*. 4th ed., The Guilford Press, New York – London.
- Eriksen, T. H., 1993. *Etnicity and Natioanlism*. Pluto Press, London.
- Evropska raziskava vrednot. 2008. FDV - IDV - CJMMK: Projekt SJM 2008/1 – Evropska raziskava vrednot / European Values Study. <http://adp.fdv.uni-lj.si/podatki/sjm/sjm081-vp.pdf>.
- Geddens, A., 2000. *Immigration and European Integration: Towards Fortress Europe?* Manchester University Press, Manchester.
- Giddens, A., 1997. *Sociology*, 3rd edition, Polity Press, Cambridge.
- Hall, S. in Du Gay P., 1996. *Questions of Cultural Identity*, London, SAGE Publications.
- Husbands, T. C., 1994. Crises of national identity as the 'new moral panics': political agenda setting about definitions of nationhood, *New Community*, 20/2.
- Hutchinson, J. in Smith, A. D., 1996. *Ethnicity*, Oxford University Press, Oxford, New York.
- King, R., 2010. *The Atlas of Human Migration. Global Pattern of People on the Move*. Earthscan, London.
- Klinar, P., 1976. *Mednarodne migracije*, Založba Obzorja, Maribor.
- Kralj, A., 2008. *Nepovabljeni: globalizacija, nacionalizem in migracije*, UP, ZRS, Založba Annales: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, Koper.
- Kralj, A., 2011. Ekonomske migracije in delavci v ogledalu javnega mnenja, *Annales*, 2/2, 285–296.
- Kuhar, R., 2009. *Na križiščih diskriminacije. Večplastna in intersekcijska diskriminacija*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Leskovšek, V. (ur.), 2005. *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Medica K. (ur.), Lukič G. (ur.), Bufon M. (ur.), 2010. *Migranti v Sloveniji – med integracijo in alienacijo*, UP, Založba Annales Majora, Koper.
- Pajnik, M. (ur.), Zavrtnik Zimic, S. (ur.), 2003. *Migracije – globalizacija – Evropska unija*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Rizman, R. (ur.), 1991. *Študije o etnonacionalizmu*, Krt, Ljubljana.
- Rizman, R., 1998. Ali sta nacionalna suverenost in identiteta v zatonu?, V: Zajc, D. (ur.), *Evropeizacija slovenske politike*, Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Smith, A. D., 1991. *National Identity*, University of Nevada Press, London.

- Toš, N. idr., 2002. *SJM 2002/2, Evropska družboslovna raziskava*. Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij, UL-IDV, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Ule, M. (ur.), 1999. *Predsodki in diskriminacije*. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.
- Ule, M., 2005. *Predsodki kot mikroideologije vsakdanjega sveta*, 21-40. V: Leskovšek, V. (ur.), *Mi in oni. Nestrpnost na Slovenskem*. Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Vertovec, S., 1999. *Migration and Social Cohesion*. An Elgar Reference Collection. Cheltenham, Northampton.
- Zajc, D. (ur.), 1998. *Evropeizacija slovenske politike*. Slovensko politološko društvo, Ljubljana.
- Zavratnik Zimic, S., 2001. *Perspektiva konstruiranja schengenske "e-meje": Slovenija*, 67-81. V: Milohnič, A. (ur.), *Evropski vratarji: migracijske in azilne politike v vzhodni Evropi*, Mirovni inštitut, Ljubljana.
- Zavratnik Zimic, S., 2006. *Migration Trends in Slovenia: The Perspective of a Country on the "Schengen Periphery"*, 59-102. V: Rindzeviciute, E. (ur.), *Reappraising East Central Europe: Old Regions, New Institutions?*, Center for Baltic and East European Studies, Stockholm.
- Zavratnik, S., Kralj, A., Medarič, Z., Simčič, B., 2008. *Migracije, integracija in multikulturalnost - kontekstualizacije sodobnih migracij skozi javno mnenje*. Zaključno poročilo ciljno-raziskovalnega projekta "Integracijske politike - vzpostavitev evalvacijskega modela in instrumentov longitudinalnega monitoringa". UP, ZRS, Koper.
- Zavratnik, S., Kralj, A., Medarič, Z., Simčič, B., 2009. *Migrations, integration and multiculturalism / Migracije, integracija in multikulturalnost*. <http://www.adp.fdv.uni-lj.si/opisi/migim07.xml>. Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov, Ljubljana.
- Zavratnik, S., 2011. *Sodobne migracije v mnenjih slovenske javnosti. Dve domovini/ Two Homelands*, 33, 55-71.

About the Contributors / O avtorjih

Brigitte Entner

Brigitte Entner received her B.A. in history, political science, and philosophy at the University of Vienna (1989). Since 1994 she has worked on the projects of the Slovene Scientific Institute in Klagenfurt/Celovec; and since 2009 as a scientific associate. As a historian, she has mostly been dealing with the situation of the Slovenian minority in Southern Carinthia, Austria.

Brigitte Entner je diplomirala iz zgodovine, politologije in filozofije na Univerzi na Dunaju (1989). Od leta 1994 je sodelovala pri projektih Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu, od leta 2009 pa je na tem inštitutu zaposlena kot znanstvena sodelavka. Kot zgodovinarica se ukvarja večinoma s položajem slovenske manjšine na južnem Koroškem v Avstriji.

Danijel Grafenauer

Danijel Grafenauer received a B. A. in history and geography at the University of Maribor in 2003. Since 2005 he is a researcher at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana; and in 2009 completed doctoral studies in history at the Faculty of Arts at the University of Maribor. His academic interests are: Carinthian Slovenes, Carinthian Slovene refugees, organizations of Carinthian Slovenes in Slovenia, Slovene autochthonous minorities, Slovenian national question, and minority protection laws in the EU.

Danijel Grafenauer je leta 2003 diplomiral iz zgodovine in geografije na Univerzi v Mariboru. Novembra 2005 se je kot raziskovalec zaposlil na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani in leta 2009 dokončal doktorski študij zgodovine na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru. Raziskovalne teme: koroški Slovenci, koroški Slovenci-begunci, organizacije koroških Slovencev v Sloveniji, slovenske avtohtone manjšine, slovensko narodno vprašanje in manjšinsko varstvo v EU.

Katalin Munda Hirnök

Katalin Munda Hirnök received her B. A. in ethnology and Slavic studies at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, in 1984. Since 1991 she is a researcher at the Institute for Ethnic studies in Ljubljana; and in 2009 she completed doctoral studies in ethnology at the University of Ljubljana. Her academic interests are: Slovenes in Hungary – in the Raba River Region (Porabje) and outside the territories of the autochthonous settlement (legal status, inner migrations, recent history, biographies), cultural heritage of Slovenes in the neighbouring countries, the role of culture and media in interethnic relations in border territories.

Katalin Munda Hirnök je leta 1984 diplomirala iz etnologije in slovenskega knjižnega jezika s književnostjo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Od 1991 zaposlena na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, leta 1997 pa na Univerzi v Ljubljani končala doktorski študij etnologije. Raziskovalne teme: Slovenci na Madžarskem – v Porabju in zunaj območja avtohtone poselitve (pravni položaj, notranje migracije, novejša zgodovina, biografije), kulturna dediščina Slovencev v sosednjih državah, vloga kulture in medijev v medetničnih odnosih v obmejnih regijah.

Štefka Vavti

Štefka Vavti studied political sciences and journalism at the University of Vienna. For some years she worked as a freelance journalist for newspapers and magazines in Vienna and in Klagenfurt/Celovec. Since 1995 she has been working on various scientific projects at the Universities of Innsbruck, and Klagenfurt/Celovec. Her academic interests are: minorities and ethnic groups, identity, assimilation, migration, qualitative research methods, and biographical research. Since 2009 she has been a scientific associate at the Slovene Scientific Institute in Klagenfurt/Celovec (SZI).

Štefka Vavti je na Dunaju študirala politologijo in publicistiko. Po končanem študiju je bila novinarka pri različnih časopisih in revijah na Dunaju in v Celovcu. Od leta 1995 se je posvečala predvsem znanstvenim raziskavam pri različnih projektih na univerzah v Innsbrucku in v Celovcu. Raziskovalne teme: manjšina, identiteta, asimilacija, kvalitativne raziskovalne metode, migracija ter biografski pristopi. Od leta 2009 je kot znanstvena sodelavka zaposlena na Slovenskem znanstvenem inštitutu (SZI) v Celovcu.

Daniel Wutti

Daniel Wutti is a Senior Scientist at the department of social psychology, ethnopsychoanalysis and psychotraumatology at the Institute for psychology at Alpen-Adria University Klagenfurt/Celovec. His main focus is on minorities and social marginalisation.

Daniel Wutti je višji znanstveni sodelavec na oddelku za socialno psihologijo, etno-psihološko analizo in psihotraumatologijo na Inštitutu za psihologijo Univerze Alpe-Jadran v Celovcu. Največ pozornosti pri svojem raziskovalnem delu namenja problematiki manjšin in socialne marginalizacije.

Simona Zavratnik

Simona Zavratnik received her B. A. in sociology at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana, in 1995. In 1996 she was employed at the Institute for Ethnic Studies in Ljubljana; and in 2002 she completed doctoral studies in sociology at the University of Ljubljana. She is now a lecturer and researcher at the Faculty of Social

Sciences in Ljubljana. Her academic interests are: migration, the Slovene minority in Carinthia, and inter-ethnic relations in the Slovenian-Croatian border region.

Simona Zavratnik je leta 1995 končala študij sociologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Leta 1996 se je zaposlila na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani, leta 2002 pa na Univerzi v Ljubljani končala doktorski študij sociologije. Sedaj je kot predavateljica in raziskovalka zaposlena na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani. Raziskovalne teme: migracije, slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem, medetnični odnosi v slovensko-hrvaški obmejni regiji.

Jernej Zupančič

Jernej Zupančič is an Associate Professor of Political Geography and the Geography of Southeast Europe at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. During the period 1998–2001 he served as the director of the Institute of Geography of the University of Ljubljana. His academic interests are: political geography, ethnic issues, minorities, border regions, international migrations, and regional development.

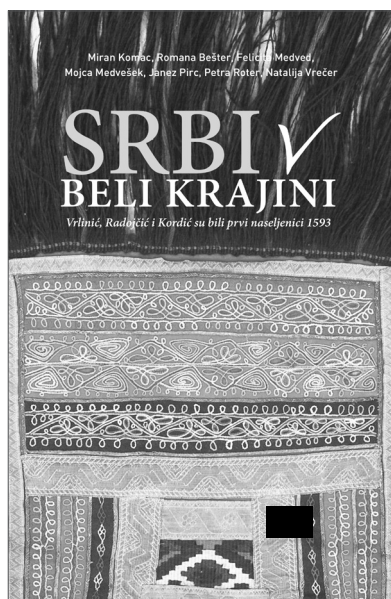
Jernej Zupančič je izredni profesor politične geografije in geografije jugovzhodne Evrope na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Med letoma 1998 in 2001 je bil direktor Inštituta za geografijo Univerze v Ljubljani. Raziskovalne teme: politična geografija, etnično vprašanje, manjšine, obmejne regije, mednarodne migracije in regionalni razvoj.

Ethnicity

Book series by the Institute for Ethnic Studies /
Knjižna zbirka Inštituta za narodnostna vprašanja

A series of multi-disciplinary monographs dealing with different aspects of national and ethnic minority problems in Slovenia and elsewhere. / *Zbirka multidisciplinarnih monografij, ki obravnavajo različne vidike manjšinske in etnične problematike v Sloveniji in drugod.*

- Ethnicity 1* Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič (1991). **The Participation of Parents, Schools and the Social Surrounding in the Implementation of the Concept of Bilingual Education:** Case Study. Ljubljana, Institute for Ethnic Studies.
- Ethnicity 2* **The Constitutional and Political Regulation of Ethnic Relations and Conflicts:** Selected Papers. Edited by Mitja Žagar, Boris Jesih, Romana Bešter (1999). Ljubljana, Institute for Ethnic Studies.
- Ethnicity 3* Irena Šumi (1999). **Blizu polnega kroga tega sveta:** ameriški Indijanci med preteklostjo in sedanjostjo. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Ethnicity 4* Janko Pleterski (2000). **Avstrija in njeni Slovenci: 1945–1976.** Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Ethnicity 5* Janko Pleterski (2003). **Koroški plebiscit 1920:** poskus enciklopedične razlage gesla o koroškem plebiscitu / **Kärntner Volksabstimmung 1920:** Versuch einer enzyklopädischen Auslegung des Stichwortes "Kärntner Volksabstimmung". Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Inštitut za narodnostna vprašanja. (*Zbirka Zgodovinskega časopisa* 27).
- Ethnicity 6* Matjaž Klemenčič, Karl Pugelj (2009). **Jim Pugel and other Slovenian pioneers of Pueblo, Colorado.** Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Ethnicity 7* **A Shared Vision:** Intercultural Dialogue - a Global Paradigm to Promote Linguistic and Cultural Diversity. Edited by Sonja Novak Lukanovič (2010). Ljubljana, Slovene National Commission for UNESCO; Institute for Ethnic Studies.
- Ethnicity 8* Boris Jesih (2010) **Ethnos und Politik:** was wollen die Kärntner Slowenen. Celovec, Drava; Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja. Prevod dela: Med narodom in politiko. (*Drava Diskurs*).
- Ethnicity 9* **Državljeni tretjih dežel tretjih držav ali tretjerazredni državljani?:** integracija državljanov tretjih držav v Sloveniji (2010). Uredili Mojca Medvešek in Romana Bešter. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Ethnicity 10* Samo Kristen (2012). **Confini e missioni:** i dilemmi della delimitazione del confine sloveno-croato in Istria nella bufera militare, politica, diplomatica e dei servizi segreti durante la Seconda guerra mondiale. Trieste, Mladika; Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja; Društvo 2000. Prevod dela: Meje in misije.
- Ethnicity 13* Matjaž Klemenčič (2011). **Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado.** Maribor, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti - Filozofska fakulteta; Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja. (*Zora* 79).

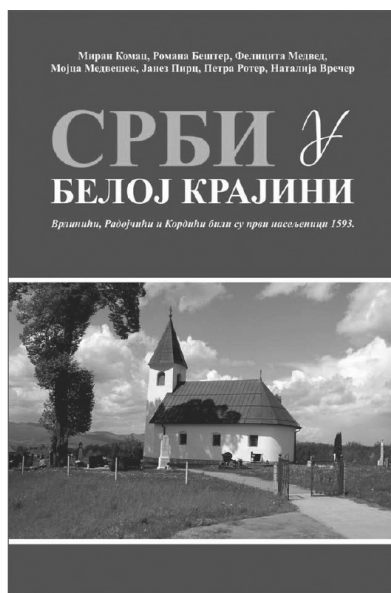
Miran Komac, Romana Bešter, Felicita Medved, Mojca Medvešek, Janez Pirc, Petra Roter, Natalija Vrečer

Srbi v Beli Krajini

Vrlinič, Radojčić i Kordić su bili prvi naseljenici 1593

2012 © Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana

ISBN 978-961-6159-40-1, 109 str., **12 €**

Miran Komac, Romana Bešter, Felicita Medved, Mojca Medvešek, Janez Pirc, Petra Roter, Natalija Vrečer

Srbi u Beloj krajini

Vrliniči, Radojčići i Kordići bili su prvi naseljenici 1593.

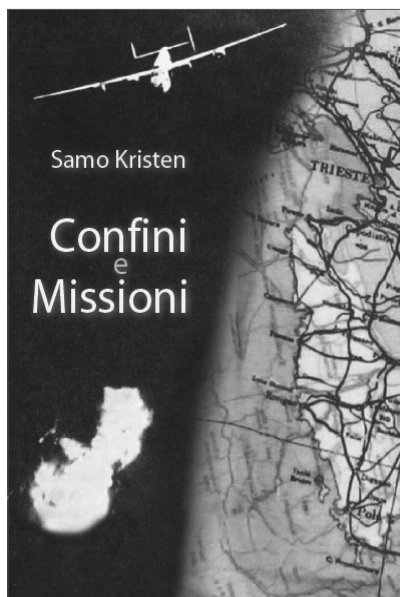
2013 © Studentski kulturni centar. Niš

© Jugoslovansko udruženje za naučno istraživanje religije. Niš

ISBN 978-86-7757-207-5, 112 str.

Ordering information – Contact person

Jana Kranjec Menaše jana.menase@inv.si

Samo Kristen

Confini e missioni*

I dilemmi della delimitazione del confine sloveno-croato in Istria nella bufera militare, politica, diplomatica e dei servizi segreti durante la Seconda guerra mondiale

(Ethnicity 10)

2012 © Mladika. Trieste

© Društvo 2000. Ljubljana

© Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana

ISBN 961-6533-19-3, 305 p, **20 €**

* Prevod knjige Meje in misije. (2006)

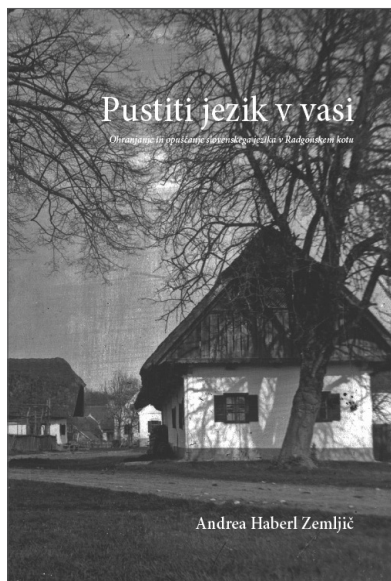
Con la drammatica e sanguinosa disgregazione della federazione jugoslava agli inizi degli anni Novanta del secolo appena trascorso, la penisola istriana inserita nel corso di un solo secolo in ben tre cornici statali (Monarchia asburgica, Regno d'Italia, Jugoslavia di Tito), è stata divisa da un ulteriore confine statale, quello che separa la Slovenia dalla Croazia. A partire dall'entrata della Repubblica di Slovenia nell'Unione Europea (EU) nel 2004, il confine tra i due Stati ha segnato contemporaneamente il limite della EU. Ma come si è arrivati alla delimitazione politicoterritoriale tra gli sloveni e i croati che, nel settore occidentale e costiero dell'Istria, interseca anche il territorio abitato dalla popolazione italiana? Quale fu la genesi del confine sloveno-croato in Istria nelle sue prime fasi, immediatamente prima e dopo la capitolazione dell'Italia nel 1943?

Il presente studio chiarisce alcuni retroscena ideali della nascita di questo confine nel periodo di svolta della seconda guerra mondiale, quando nella primavera del 1943 al segnale dell'ormai imminente crollo dell'Italia fascista si unì anche l'attesa di uno sbarco alleato nella parte orientale dell'Adriatico. In quel frangente, coloro che per primi elaborarono una riflessione sistematica sui piani per la futura delimitazione dei confini jugoslavi con l'Italia furono i rappresentanti di spicco dell'emigrazione antifascista slovena e croata, principalmente gli esponenti del fuoriuscitismo di orientamento liberale emigrati dall'Istria, da Trieste e dalla Venezia Giulia, che il turbine della guerra esiliò a Londra e a Il Cairo.

Il filo rosso della presente ricostruzione storica è rappresentato dallo studio »Jadransko vprašanje« (La questione adriatica) dell'istriano Dragovan Šepić che fu negli ultimi due anni della guerra (1944–1945) capo gabinetto del premier jugoslavo Ivan Šubašić. Lo studio, terminato a Londra il 19 marzo 1943, fornì per la prima volta una risposta anche in tale prospettiva proprio nel momento in cui la questione dei futuri confini della Croazia divenne oggetto di interesse anche per il Ministero degli esteri britannico (Foreign Office). Pressoché in contemporanea alla stesura dello studio, nella notte del 18 marzo, nelle dirette vicinanze del 'confine di Rapallo' atterrò la missione alleata »EQUINOX«: i sei paracadutisti giunti dall'Egitto con l'aereo Liberator e lanciatisi in due gruppi, instaurarono per la prima volta dall'inizio della guerra un contatto con i cetnici sloveni, appartenenti al Regio esercito jugoslavo in patria di Mihailovic, e con i partigiani sloveni di Tito...

Ordering information – Contact person

Jana Kranjec Menaše jana.menase@inv.si

Andrea Haberl Zemljič

Pustiti jezik v vasi

Ohranjanje in opuščanje slovenskega jezika
v Radgonskem kotu

2012 © Inštitut za narodnostna vprašanja. Ljubljana

© Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija. Petanjci

ISBN 978-961-6159-42-5, 216 str., **20 €**

So Slovenci na avstrijskem Štajerskem skriti ali zamolčani? Dolgo je veljalo oboje. Še zlasti, če smo Slovence, ki živijo v avstrijski zvezni deželi Štajerski, primerjali s tistimi na Koroškem. Za to je več razlogov. Andrea Haberl Zemljič nam jih v pričujočem delu več kot odkriva. Mogoče slovensko govorečih na avstrijskem Štajerskem ne opisuje zmeraj tako, kot si v lastnih predstavah zamišljamo pripadnike slovenske manjšine v sosednjih državah, temveč take, kot so v resnici. Take, kot so pripadniki slovenskih in verjetno tudi drugih manjšin v svojih okoljih. Čeprav so se razmere v širšem in ožjem okolju spremenile, pa se je treba zgolj temu, da so pripadniki slovenske manjšine na avstrijskem Štajerskem vztrajali na svoji poti, predvsem pa načinu njihovega delovanja do svojega okolja, ki je bil in je še drugačen, kot smo ga vajeni pri drugih manjšinah, zahvaliti, da so bili pri tem uspešni. Rezultat vsega omenjenega je, da se je uresničilo tisto, kar smo si še pred dvema desetletjema težko predstavljali. Na avstrijskem Štajerskem danes živi in deluje vitalna in aktivna manjšinska skupnost, ki jo zaznava in priznava tako ožja okolica kot tudi širši prostor. Vedeti moramo, da gre za številčno izredno majhno manjšinsko skupnost, ki je dolga desetletja preživela brez vsakih manjšinskih pravic, čeprav so jim bile, tako v prvi kot v drugi avstrijski republiki, zagotovljene z mednarodnimi sporazumi. To predvsem pomeni, da se je jezik ohranjal in tudi izginjal v ozkem, največkrat družinskem krogu. Pa vendar se je ohranil!

Ordering information – Contact person

Jana Kranjec Menaše jana.menase@inv.si

Guidelines for Contributors

General — The editorial board of *Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies* welcomes the submission of scholarly articles in the field of ethnic and minority studies, especially on racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, the protection of (ethnic, national, linguistic, religious, and other) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. The journal is particularly interested in discussions regarding ethnic and minority issues in the so-called Alpine-Adriatic-Pannonian area and all comparative studies, which include – only partially or as a whole – this geographic area. This area comprises the Alpine arc, the hinterland of the eastern Adriatic and Pannonian Basin. More technically, this area includes the following countries: Albania, Austria, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Czech Republic, Italy, Germany (especially the southern part), Hungary, Kosovo, Montenegro, Romania, Serbia, Slovakia and Slovenia. Also Macedonia and Bulgaria may be interesting cases.

Two issues of the journal are published every year, usually in June and December.

Articles that are submitted must be original, unpublished material and should not be simultaneously under consideration – either in whole or in part – for publication elsewhere.

The journal encourages the submission of articles in English, since this enables authors to present their ideas and work to a broader public. However, articles in other languages – with a special emphasis on the Slovenian language – are also welcome. The abstracts of the articles are always published in the language of the article and in English.

Authors who do not have native or equivalent proficiency in English must prior to submission have the article read by someone with this proficiency. This step ensures that the academic content of your paper is fully understood by journal editors and reviewers. Articles which do not meet these requirements will most likely not be considered for publication.

Manuscripts should be submitted in electronic form and must include:

- the submitted article, with the title in the language of the article and in English;
- an abstract of the article in the language of the article and in English; this should include a brief presentation of the issues discussed, the methodology used, the main findings and the conclusions;
- 3 – 7 key words in the language of the article and in English.

The length of the title, the abstract and the key words in one language should not exceed 1,200 characters (including spaces). More detailed information about the form of submitted manuscripts is presented in the prescribed template, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

In a separate document please submit: the title of the article, the author(s) name and a brief biographical note on each author with full contact information (for publication in the journal). Please refer to the template (at the journal's website) for further detailed information.

All submitted manuscripts are subjected to peer-review procedure by at least two reviewers. The review procedure is double blind. Authors may be asked to revise their articles bearing in mind suggestions made by the editors or reviewers. The final decision on publication rests with the editorial board.

Manuscripts should be sent by e-mail, in Word (.doc), to editor-in-chief: editorTD@guest.arnes.si.

Format and Style — The preferred **length for articles** is between 30,000 and 45,000 characters, including spaces (between approx. 4,500 and 6,500 words). Longer articles may be accepted at the discretion of the editorial board. A limited number of endnotes are permitted, if they are used for explanatory purposes only. They should be indicated serially within the article.

Authors should take into careful consideration also the **style and format requirements** of the journal, which are presented in the template (available at <http://www.inv.si>) in more detail. Particular attention should be paid to the formatting of references, single spacing throughout and the inclusion of keywords and abstracts. Articles that do not meet these requirements will be returned for modification before being read and reviewed.

Referencing Style — The **Harvard author-date system** of referencing must be used for bibliographical references in the text and in the alphabetical list of references at the end of the article. Authors should ensure that all and only those references cited in the text appear in the list of references. General bibliographies should not be provided. Authors must also follow the requirements regarding referencing style and format as presented in the table of examples, available at the journal's website (<http://www.inv.si>).

